

Leiar: 22. juli – eit pressehistorisk vendepunkt?

Henrik G. Bastiansen om 1960-tallets TV-kritikk

Birgitte Kjos Fonn om Norges første DU-journalistikk

Henrik Thommessen om VG-redaktør Mons M. Mjelde

«Statsministerens dødsannonse» – Krimnovelle av Axel Kielland

N O R S K
P R E S S E
H I S T O R
I S K F O R
E N I N G

Pressehistorisk tidsskrift nr. 15 2010

Sommarens pressehistoriske
vendepunkt

Journalistiske nyskapingar på norsk 1960- og 1970-tal

Pressehistorisk tidsskrift nr 15/2011

Utgitt av
Norsk Pressehistorisk Forening

**Redaksjon for dette nummeret
av Pressehistorisk tidsskrift:**

Arnhild Skre (ansv. red.)
Henrik G. Bastiansen
Rune Ottosen

© 2011 Forfatterne

Design: Endre Barstad
Omslagsillustrasjon: Arnhild Skre
Ikkjekreditterte foto: Arnhild Skre

Grafisk produksjon: 07 Gruppen

ISSN 1891-9472

Utgitt av Norsk Pressehistorisk Forening.
Abonnementet er inkludert i medlemskontingenten.

Adresse:
Norsk Pressehistorisk Forening
c/o Mediebedriftenes Landsforening
Kongensg 14
0153 Oslo

Hjemmeside: www.pressehistorisk.no

Redaksjonens adresse:
Pressehistorisk tidsskrift
v/ Redaktør Arnhild Skre
Bjerkealleen 6,
1914 Y. Enebakk

Redaktørens telefon (+47) 90892178
E-post arnhild.skre@gmail.com

Innhold

LEIAR	s 4
PRESSEHISTORISK PLUKK	s 7
LESARINNLEGG	s 8
Om saken mot redaktør Aadahl og Nationen	
Birgitte Kjos Fonn: Da venstresiden ville lage DU-journalistikk	s 10
Henrik Grue Bastiansen: «Dette er TV på sitt aller beste» Et portrett av TV-kritikeren Sverre Evensen	s 30
Tattler: «Statsministerens dødsannonse» Kriminalnovelle	s 64
PRESSEPROFILEN: Mons Monsen Mjelde	s 73
Bidragstatarar	s 81
Tidlegare utgåver	s 82

Eit pressehistorisk vendepunkt?

ARNHILD SKRE

Redaktør

arnhild@ajskre.no

Alt tidleg såg sommaren 2011 ut til å bli eit pressehistorisk vendepunkt. I Storbritannia blei avisa **News of the World** lagd ned og redaktørar fengsla etter avsløringar om avlytting og korrupsjon. Ikkje berre gjekk leidefråne i saka langt inn i regjeringa og resten av det politiske etablissement. Skandale etter skandale trua også med å velte News International, dotterselskap i eit av verdas største medieimperium – **Rupert Murdoch**s selskap News Corporation. Dette skulle denne leiaren ha handla om. Så kom 22. juli.

Bomba i regjeringsskvartalet og **massakren på Utøya** utfordra norske pressefolk med grusomheit og med skakande vitnemål frå dei som var råka av tragediane. Nyheitssuget var intenst. Samtidig kravde alle reportasjar og all redigering **ei ny varsemnd**, anten dei berørte hadde mist nære, overlevde, var frivillige hjelpearar eller tilsette i hjelpeapparatet. I møtet med så stor fortvilning, med bearbeiding og blomehav, har **ryggmargsrefleksane** også i etablerte media fleire gonger vist seg nyttige, umusikalske, ja, i enkelte tilfelle rett og slett støytande og skadelige for menneske i djup sorg.

«Igjen kan norske media stå framfor ein dannelsings- og siviliseringsprosess.»

Raskt blei det også klart at **gjerningsmannen hadde ein mediestrategi** som sette norske nyheitsmedier og nettredaksjonar på uventa pressetiske og kjeldekritiske prøvar. Grunngevinga for terrorhendingane peika mot klimaet i innvandringsdebatten og sende **sjokkbølger** inn i nettredaksjonar ikkje berre her i landet, men verda over.

Endringar etter 22. juli har alt vist seg. Dei første kom på nettet. Nettforum der gjerningsmannen har vore aktiv eller der innvandringsdebatten har vore tilspissa, er **stengde** eller lagde ned. Debattantar offentleggjer at dei **dreg seg tilbake** for ei tid. Grensene for ytringsfridommen og språket i debattane blir diskutert. Kravet om kompromisslaus fri talesprut på skjermen, kan synast avløyst av forsøk på å **velja orda meir nøye**. Enkelte nettdebattforum har alt innført **nye køyreregjar** der anonyme innlegg blir avviste. **Hatefulle ytringar** er ikkje akseptable ver-

ken etisk eller juridisk, skriv fire sentrale akademikarar og debattantar i Aftenposten-kronikken 22. august.

Debattklimaet og terskane for ytringar på nettet er påverka. Mediebildet viser også **andre**

skifte som sjølvstøtt gjeld opplag, lyttar- og sjåartal, men også plattformvanar, brukarmedverknad og pressas rolletolking.

Det voldsomme suget etter nyheiter og kunnskap om kva som hadde skjedd, gav ein voldsom **auke i avislaussalet**. Meir nyskapande må det likevel vera at dei store nettavisene opplevde eit formidabelt gjennombrot i lesing av **avis på telefon**.

Brukarmedverknaden viste seg i facebook-grupper som oppfordra til boikott av aviser der portrett av gjerningsmannen i fleire veker **omtrent dagleg** hadde stått på framsida. Bistandsadvokatar fortalde at ofra frå Regjeringskvartalet og Utøya opplevde desse oppslaga som **tilleggsbelastning**. Protestar mot avisredigeringa kom også til uttrykk i lågprofilerte og **lågteknologiske aksjonar** der kioskeigarar oppdaga at folk hadde gått frå stativ til stativ og snudd aviser med terroristen på framsida.

22. juli opna også for **ny rolletolkning** i pressa. Eter- og nettmedia sprang langt framfor i nyheitsoppdateringa. Avisene gjekk **inn i ettertan-ken**. VG skapte raskt ein aksjon på facebook og på papir der folk kunne «halda hender» ved å klikka seg med «i avsky mot vold og i medfølelse med alle som er rammet». Den har i dag **1,4 millionar deltakarar**. Ei side der folk kunne fortelja sine **eigne historier** «fra døgnet som forandret Norge», blei også oppretta og er i dag blitt eit gripande og dynamisk dokument.

Dagbladet, Dagsavisen, Klassekampen og fleire andre aviser har teke på seg rolla som **sørgestad og minnelund**. Ein plass der ofra blir synleggjorde og minna gjennom side på side med rekkjer av nekrologar og forsider fulle av portrett og roser. Til slutt trykte Dagbladet eit **minnebilag** der alle døde og begravelsen deira er omtalt.

Den regjeringsoppnemde **22.juli-kommisjonen** skal mellom anna sjå nærare på samfunnets evne til «å håndtere situasjonen under og etter slike hendelser, herunder **ivaretagelse av skadede og pårørende**». Det at statsministeren har teke inn ein av landets fremste pressehistorikarar, professor Guri Hjeltnes, kan tyda på at også **medias evner** kjem til å bli vurderte.

Det er sjølv sagt altfor **tidleg å konkludera** med at 22. juli blir eit varig mediehistorisk vendepunkt, om dei endringane som ein nå ser, kan vera starten på **lange linjer** eller om dei meir blir som korrigeringar å rekna. Medieforskarar sto på lista over **hatobjekt** som gjerningsmannen har publisert, men det er ingen grunn til å tru at dei kjem til å lata seg skremma. At medieinnhaldet både før og etter 22. juli blir og kjem til å bli granska både internt i redaksjonane og ved forskingsinstitusjonar, er ein temmeleg **trygg påstand**.

Desse granskingane kan få sin eigenverknad. Igjen kan norske media stå framfor ein **dannings- og siviliseringsprosess** lik den som pressa gjekk gjennom på tidleg 1800-tal og lik den som resulterte i Vær varsam-plakaten og Pressas faglige utval.

I dette ljuset kan endringane vi elles fortel om i dette nummeret av Pressehistorisk tidsskrift synast små, men dei skapte skule. Landets første TV-kronikør og -anmeldar Sverre Evensen insisterer på at fjernsyn var kulturuttrykk, ikkje

berre underhaldning. Henrik G. Bastiansen presenterer hans pionerjournalistikk.

Eit «forbilde for seinere avishistorier» skreiv Dagbladets Gudleiv Forr då Birgitte Kjos Fonn si bok **Orientering. Rebellenes avis** kom ut i vår. I artikkelen om DU-journalistikken i Orientering gjev Kjos Fonn oss innblikk i meir av grunnlagsmaterialet for boka, og innsikt i bakgrunnen for også denne journalistiske nyskapinga.

God lesnad!

Pressehistorisk plukk

Sykle på vatnet

Alf Skjeseth si bok *Sykle på vatnet. Historia om Klassekampen*, opna det rike pressehistoriske bokåret 2011. Historia om den maoistiske dagnadsavisa frå 1970-talet som blei til ei profesjonell, veksande dagsavis med stor takhøgde og stoffbreidde, er eineståande i Noreg og har få parallellar internasjonalt. Skjeseth fortel på grunnlag av erfaring frå eit heilt presseliv og grundige intervju som gjev særleg interessant ny kunnskap om perioden då frigjeringa frå ml-rørsla reiv opp redaksjonsmiljøet.

Lære av avisene?

I desse dagar er det 50 år sidan dei første norske valgsendingane på TV, og skal ein tru medieforsker Sigurd Allern, så har sjangeren utvikla seg sterkt sidan barneåra. Allern har gått gjennom alle valgsendingene frå dei første, partistyrte i det ferske mediet i 1961, til stortingsvalgkampen i 2009. Resultatet presenterer han i boka *Fjernsynsvalgkampen* som nylig kom ut på Pax.

I dag er valgsendingane i NRK og TV2 dei mest mediestyrtte i verda, hevder han. Meir enn nokon gong avgjer nå journalistane både kven som skal delta og kva det skal snakkast om. Men framleis meiner Allern at sendingane manglar gravande journalistikk. «Kanskje de kunne lære av avisenes faktasjekk for det enkelte parti,» seier han til Klassekampen.

Lesarinnlegg

Om landssviksaken mot Thorvald Aadahl og Nationen.

Pressehistorisk tidsskrift nr. 13/2010 er viet pressen under okkupasjonen 1940 – 1945. Per Overrein har skrevet en interessant artikkel *Forbrytersk og landsskadelig eller påtvunget medløperi?* Det gjaldt landssviksaken i 1947 mot Nationens redaktør under okkupasjonen, Thorvald Aadahl. Det er viktig å minne om denne skjellsettende saken der redaktørens ansvar i en krigssituasjon ble prøvet. Skulle han gått fra borde under slike forhold eller forbli i stillingen for å holde avisen gående under streng kontroll og tvangsforing med stoff fra okkupasjonsstyrkene?

Jeg var juridisk student og min far Rolf Løchen var Aadahls forsvarer. Jeg fulgte deler av saken, som gikk for den lagmannsrett som var opprettet for de såkalte landssviksakene, med tre juridiske lagdommere og fire legfolk. De avgjorde både skyldspørsmålet og straffeutmålingen. Det ville blitt altfor tidkrevende og omfattende om man med den kolossale saksmengden i dette rettsoppgjøret skulle bli nødt til å føre slike saker for en ordinært organisert lagrett, med 10 medlemmer, for å avgjøre skyldspørsmålet.

Jeg husker inntrykket av mer enn 88 avfotograferte lederartikler, som de fremstod omvendt på dyster svart bunn med hvite typer, slik det ble med datidens fotograferingsteknikk. Innholdet var ikke pent politisk sett, med «angrep på vår konge, vår regjering og våre allierte og forherligelse av tyskerne, deres fører, deres politiske system og deres norske håndlangere», som det stod i tiltalebeslutningen. Men forsvaret for-

langte fremlagt lederne fra dagen før, der det viste seg at redaktøren ved underfundig ordbruk eller tvetydigheter indirekte hadde fått frem kritikk eller motargumenter. Dette ble gjerne oppdaget av den tyske pressekontroll, og Aadahl ble pålagt neste dag å skrive hyldest eller positiv omtale av tyskerne eller deres medløpere. Han fortalte hvordan han ofte flere ganger på natten måtte vandre over til den tyske «Pres-sabteilung» i Stortingsbygningen med nye utkast til slike straffeartikler. Jeg vet ikke at andre redaktører i samme grad som Aadahl måtte skrive slike artikler til straff og avbøting, men mye kan tyde på at tyskerne la vekt på at Nationen var en svært sentral avis politisk og med spredning over hele landet.

Hjemme abonnerte vi alle år på Nationen og jeg husker hvordan vi lærte oss «å lese mellom linjene» eller se etter dobbelt bunn i uttrykkene. Vi moret oss over slike underfundigheter, og jeg tror de fleste på «vår» side oppfattet spillet. Jeg har ikke funnet noe manuskript fra rettssaken ut over ett helt tilfeldig kladdemark til min fars prosedyre, som likevel setter lyset på ett enkelt aspekt ved rettsoppgjøret, nemlig idealet om lik behandling. Arket lyder:

«Påtalemyndigheten naturligvis! Nei, dens høyeste representant satt jo selv i 1940, og gikk ikke frivillig, men ble avsatt.

Og når man nu er ute etter Aadahl fordi han forble, så kunne det ligge nær å se på hva utmerkede re-

presentanter for påtalemyndigheten gjorde i 1940 og 41 uten at noen idag bebreider dem.

Jeg skal nevne et eneste eksempel: Den berømte og beryktede dom av nazistenes Høyesterett våren 1941 da de strødde sand på Terbovens krav at de norske domstoler ikke hadde rett til å prøve lovligheten av hans forordninger – altså det prinsippspørsmål vår gamle Høyesterett gikk på.

Det norske syn ble blendende tolket og forfektet av Gustav Heiberg – nazistenes syn ble uten glød fremlagt av en utmerket norsk statsadvokat, som ingen, meg bekjent, har lastet fordi han utførte sin meget tunge plikt.

Der er – ærede rett - en stor tilfeldighet over hva og hvem som trekkes frem.»

Forsvarerens poeng var at noen ble trukket frem for retten, mens andre i liknende situasjoner slapp fri. Det er også dette motstandsmannen Svein Blindheim peker på i boken «Dømmer ikke» (1948) og setter kritisk blick på at fremtredende embets- og tjenestemenn tilpasset seg tyskerne og NS uten at dette ble tatt opp i rettsoppgjøret.

Overreins artikkel er skrevet med et distansert overblikk, der han også setter den ensidige retts-

forfølgelsen av Nationens redaktør og styre inn i en sammenligning med andre aviser, som Morgenposten og ikke minst med Aftenpostens ledelse, som fikk en mildere behandling ved rettsoppgjøret selv om avisen sto for langt alvorligere samhandling med okkupasjonsmakten. Man kunne mistenke at politiske eller andre motiver kunne ligge under forskjellsbehandlingen, men vi skal heller ikke se bort fra det mildere syn som kom jo lenger man fjernet seg fra krigens tid med den sort/hvitt-holdningen som dominerte. Spesielt interessant blir det når Overrein ser Aadahl og Nationen i sammenheng med Norsk Presseforbunds holdning i 1940 at man skulle være varsom med å utøve motstand. Etter min mening er det i dag neppe mulig å vurdere beslutninger fattet under den store usikkerhet og forvirring som rådet over alt.

For en som husker noe fra avissituasjonen under krigen, ser Overreins artikkel ut til å stemme godt med det bildet jeg har som alminnelig leser. Sammen med de øvrige artiklene i Pressehistorisk tidsskrift nr. 13 2010 har vi her fått verdifull vurdering og lærerik beretning om denne uten tvil mest dramatiske del av pressehistorien.

Torvald C. Løchen

GRUNNLAGT 1953

Uunnværlig der meninger brytes

ORIENTERING

Nr. 2 — 13. januar 1973

sosialistisk ukeavis

21. årgang — Kr. 1.50

Det er DU som betaler

Hundrelappen blir ytterligere redusert i 1973.

● Også 1973 vil bli et mager år for deg dersom du er vanlig lønnstaker og familieforsørger. I fjor sto mange tilbake med opp til

3 prosent mindre enn året før. Og i fjor var det prisstopp. Fra 1. januar begynte prisene på nytt å løpe om kapp med lønningene. Det er allerede bebudet pris-

DETTE BETYR

1973 FOR DEG

(dersom du er vanlig lønnstaker)

stigning på en rekke varer og tjenester.

Prognosene for 1973 viser at man kan regne med en liten bedring i disponibel realinntekt som er det en lønnstaker har tilbake når skatter og avgifter er betalt og eventuelle barnebidrag er lagt til. Men denne økningen kan på ingen måte oppheve undergravningen av real-lønnen vi har vært vitne til de siste år.

INGEN RIMELIG ANDEL AV PRODUKSJONSØKINGEN

Ankrust-utvalgets siste rapport regner med en vekst i nasjonalbudsjetten på 4,6 prosent. Til sammenlikning vil et ektepar med to barn og 35 000 i inntekt få en økning i disponibel realinntekt på 1,2 pst. I fjor gikk den samme familien 1,3 pst. tilbake i forhold til året før. Vi ser at de hvesten får kompensert nedgangen i disponibel realinntekt eller noen ri-

melig del av produksjonsøkningen.

STORE GRUPPER FIKK IKKE DEL I VEKSTEN

Situasjonen er den samme enten man tjener 28 000, 35 000 eller 41 000 kroner, både for enslige og for barnefamilier. I hele perioden 1966–72 har den vanlige lønnsmottaker bare hatt en økning på mellom 1 og 2 pst. i disponibel realinntekt. Og

► Forts. side 11

Men disse lider fortsatt ingen nød

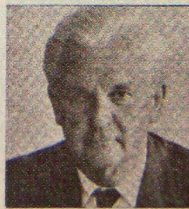
● Men disse får ikke noe mager år. De er millionærer og kan øke sin formue eller forjeneste og samtidig få mindre skatt. Mens lønnstakere med middels inntekter får økte byrder og rammes hardt av momsen, tjener de rike på det nye skattesystemet. De bruker ikke hele sin inntekt til matvarer. Millionærene økte sine formuer kraftig nettopp i perioden 1969–71. Eksemplet illustrerer hvem som må betale statens økte utgifter. Det er vanlige lønnstakere. Det private næringslivet og de med toppinntekter i samfunnet går fri.

Fabrikkeier Johan H. Andresen økte formuen sin med fire millioner fra 1969–71. I samme tidsrom økte inntekten med 1,7 millioner. Men skatten gikk ned med 120 000 kroner. Andresen har i følge de siste oppgaver en formue på 14,6 millioner og en inntekt på 2 857 400.

Skipsmegler Jørgen J. Lorentzen hadde i 1969 en formue på 36,9 millioner som var sunket til 34,1 millioner i 1971. I samme tidsrom sank inntekten med rundt 20 000 kroner — fra 1 505 200 til 1 487 200. Men i samme tidsrom sank skatten med over en million kroner — fra 1 866 503 til 838 212.

Skipsreder og formann i Oslo Høyre Otto Grieg Tidemand økte formuen med tre millioner fra 1969–71. Inntekten økte med 1,3 millioner og skatten slo med 250 000. Formuen var 7,99 millioner, og inntekten 1 921 500.

Direktør Per M. Hanssens formue sank ubetydelig i tidsrommet 1969–71 med rundt 500 000 kroner — fra 4 802 000 til 4 300 000. Han økte inntekten med ca. 130 000 kroner fra 381 300 til 512 800. Men skatten sank med over 90 000 kroner.

Fokusering på den lille mann, gjorde Orientering nær, tabloid og hardtslående. Men Kjell Cordtsen og Finn Gustavsen's DU-grep førte vel så ofte til at avisen skrev om de store menn. Orientering 13. januar 1973.

Da venstresiden ville lage DU-journalistikk

BIRGITTE KJOS FONN

Høgskolelektor og forfatter
Birgitte-Kjos.Fonn@jbi.hio.no

Tidlig i 1970-årene forsøkte Kjell Cordtsen å innføre en hardtslående og venstreorientert tabloidjournalistikk i *Orientering*. Ambisjonen var å skape en moderne og uavhengig journalistikk for den lille mann, i en tid der partipressen sto for fall. Virkemidler som plakatifisering, store titler, personifisering og eksemplifisering ble tatt i bruk, og til og med den senere så utskjelte DU-journalistikken. Alt dette skulle skape identifikasjon og leserkontakt. Men andre datidige strømninger bar med seg helt andre tanker både om journalistikk og hvem den lille mann egentlig var. Artikkelen tar for seg historien om forsøket på å skape en ny og uavhengig journalistikk på venstresiden der tabloide grep og offensiv avsløringsjournalistikk var viktige elementer, og hvordan det havarerte som følge av radikalisering og partisamling i 1970-årene.

Orientering var på mange måter en pionér da den ble etablert i 1953. Selv om den hovedsakelig var befolket av venstreopposisjonen i Arbeiderpartiet, var nettopp avisens uavhengighet et varemerke i en tid da partipressen fortsatt sto sterkt. Også etter splittelsen i DNA og dannelsen av Sosialistisk Folkeparti (SF) i 1961 forsøkte avisen å holde en armlengdes avstand til det nye partiet. *Orientering* ble regnet som SFs avis, men partiet eide ikke avisen, og enda viktigere: *Orienterings* redaksjonsledelse forsøkte til enhver

tid å være herre i eget hus. Umiddelbart etter at SF ble stiftet, hadde avisen sluttet seg til styreformann August Langes selvsnekrede slagord «Vi vil ikke gifte oss, for vi vil ikke skilles». Gjennom årene var *Orientering* en avis som både bidro til og profiterte på partipressens synkende legitimitet og makt. Likevel endte avisen sine dager som «hvorav opptatt» i en fullblods partiavis i 1975, i en periode der en rekke aviser gikk i motsatt retning.¹

Da Kjell Cordtsen tok til på sin andre periode som redaktør av *Orientering* i 1971,² var han sterkt inspirert av svensk journalistikk. Ikke minst hadde han funnet interessante tanker i memoarene til svenske avismakere som *Expressens* Sigge Ågren og Carl-Adam Nycop og *Aftonbladets* Sven Sörmark. Cordtsen ville forsøke å forene politisk seriøsitet med tilgjengelighet for å nå et bredere publikum.

Skulle den engasjerte avisen frigjøre seg fra datidens nokså partibundne journalistikk, kunne den likevel ikke operere uten noen form for lojalitet. Riktignok betraktet *Orientering* fremdeles SF som det partiet som representerte det beste

1 En mer utfyllende beskrivelse av *Orienterings* historie finnes i Fonn (2011, kommer). Denne artikkelen bygger på noe av materialet som fremkommer der. Takk til alle som har lest og kommentert dette arbeidet i forskjellige tapninger. I forbindelse med denne artikkelen vil jeg spesielt nevne kolleger ved Høgskolen i Oslo som har deltatt i professor Thore Roksvolds FOU-forum, redaktør Arnhild Skre og Pressehistorisk tidsskrifts anonyme referee.

2 Han var først redaktør i fire år fra 1965, men gikk av etter SUF-striden i 1969.

alternativet i arbeidet for et sosialistisk Norge, men dette betydde slett ikke at avisen hadde gitt partiet noe varig ekteskapsløfte. Det var også viktig for Cordtsen å gjøre avisen til et naturlig forum for samtale og debatt på den splittede venstresiden. Noe av Cordtsens anliggende var at partistrukturen i dagens Norge ikke lenger var i tråd med realitetene, noe som skulle bli svært synlig etter hvert som EF-motstanden utviklet seg. Derfor var han også klar på at lojaliteten ikke kunne være spikret til et parti eller noe maktopparat. Der var han i takt med utviklingen i bransjen: Toneangivende personer i pressen var på dette tidspunktet begynt å fremheve pressens autonomi, og stille spørsmål ved hvem pressens lojalitet egentlig burde ligge hos. I tråd med profesjonaliseringen og en stadig sterkere betoning av at pressen hadde et samfunnsoppdrag, var det ikke makthaverne, men enkeltmennesket som skulle stå i sentrum, *den lille mann*.³

*«Cordtsen ville satse på det
nære og konkrete.»*

Cordtsen ville satse på det nære og konkrete. Avisen skulle være pedagogisk og leserorientert, men samtidig holde høy kvalitet. Avisen som opprinnelig var etablert som en NATO-opposisjonell utenriksavis, fikk nå et stadig sterkere innslag av hvermannsens små og store problemer – fra matpriser til skatt og boligpolitikk.

En vesentlig del av dette programmet gikk ut på å være en granskende og avslørende avis. *Orientering* var oppvokst med inspirasjon fra den amerikanske *muckraking*-tradisjonen, men som utenriksavis hadde den stort sett vært henvist til å vegetere på andres avsløringer. Med et nytt

og sterkere fokus på norske forhold økte mulighetene for å gjøre eget gravearbeid.

Som ledd i det pedagogiske og identitetsskapende prosjektet skulle stoffet i avisen presenteres med tabloide virkemidler for å appellere til den lille mann. Cordtsen ville lage det han kalte «korte, journalistisk veldreide saker som slår, og med stor illustrasjon».

Avisen fikk et klart prioritert hovedoppslag, faste elementer og gjennkjennelig struktur. Layouten ble moderne og organisert i blokker.⁴ Titlene ble enkle, konkrete og direkte. Hovedoppslaget ble *plakat-*

ifisert – bare stikktittel, tittel og illustrasjon på hovedsaken kunne nå bre seg over 70–80 prosent av førstesiden, avishodet ikke medregnet. Store og kraftige ropte titlene ut sine budskap, ikke sjelden i versaler. Sakene var illustrert med konkrete hverdagssymboler som tog og busser, boligblokker, telefoner og ølflasker, smør, brød og Nescafé-glass.⁵

Sakene skulle *eksemplifiseres* og *anskueliggjøres*, og for en stor del kom dette i form av regnestykker. I formidlingens navn var også de ofte enkle og nære – som da *Orientering* regnet på at EF-medlemskapet ville koste hver skattyter 900 kroner i året frem til 1983.⁶ Videre ble sakene *personifisert*, som da et hovedoppslag i mars

4 Beskrivelsen er basert på intervju med Kjell Cordtsen, hans tiltredelseserklæring i *Orientering* nr. 5 1971 og et internt notat fra Cordtsen utlånt av tidligere redaktør Lars Alldén: «PM om den redaksjonelle planlegging og andre redaksjonelle forbedringer – og litt om distribusjon», juli–august 1972. Det var for øvrig gjort et forsøk med blokkorganisering av layouten også i 1968, men dette ble ikke fullbrakt.

5 *Orientering* nr. 32 og 33 1971, *Orientering* nr. 12 1972

6 *Orientering* nr. 17 1972

3 Se blant annet Bastiansen 2009: 184 ff.

1974 illustrerte den feilslåtte boligpolitikken i Oslo med å fokusere på en familie på Ulsrud som hadde fått 60 prosent høyere husleie på to år.⁷ I desember samme år fikk en streik på Standard telefon- og kabelfabrikk sin *human touch* gjennom en hjemme-hos-reportasje hos en familie på Haugerud, der faren var i streik. Tittelen lød: «Jeg har stått med tåra i øya og lurt på åssen vi sku klare oss til jul.»⁸ Og i en artikkel om hva skattepengene til «folk flest» gikk til, var lagereks-peditøren Halvor Larsen i Elektrisk Byrå fra Torshov/Grünerløkka, med 35 års fartstid i Jern og Metall, hentet frem for å

vise poenget. Han tjente 38 000 kroner og betalte ca. 15 000 kroner året i skatter og avgifter. Brutt ned på poster var sosiale formål den største med 2910 kroner, undervisning den neste med 2715, militærvesenet var på tredje med 1410 kroner, og deretter fulgte blant annet veiutbygging og administrasjon. Reportasjen illustrerte også kontrasten mellom Larsen, som betalte «skatt av hver krone», og nullskatteyterne.⁹

Endringen i illustrasjonspolitikken førte også til at avisen, så langt den hadde ressurser til det, erstattet byråbilder med egne reportasjebilder. Også fotografisk var bruken av *casen* som skapt for denne endringen. Både i Ulsrud- og Haugerud-sakene var for eksempel familiene avbildet rundt kjøkkenbordet. Vanlige norske familier ble portrettert med sine permanentkrøller og begynnende måner, med sine respatexbord og furustoler og lystige 70-tallsmønstre på klær og gjenstander som til og med fremsto som litt fargerike i svart-hvitt. Også bildene var blitt

nære, konkrete og personlige, slik teksten forsøkte å være.

Alle disse nye virkemidlene i en avis som «fysisk» hadde vært publisert i tabloidformat siden oppstarten, ville nok ikke gjort seg fullt fortjent til betegnelsen tabloid slik vi kjenner det i dag. Det populære preget var langt fra gjennomført etter dagens standard, men som oftest forbeholdt inngangen, som en lokkedue. Artiklene var i seg selv ganske lange – og ikke på noen måte slik at «bikkja til Michelet» kunne lese dem.¹⁰

De enkleste resonne-

mentene og regnestykkene ble presentert først, på førstesider og i ingresser. I fortsettelsen var sakene ennå ofte tunge av skriftlige kilder og fakta. Men likevel er det nok av holdepunkter for å hevde at den gamle venstresideavisen i denne perioden ble underlagt en tabloidisert logikk.

Det er DU som betaler

Skulle man først skrive for den lille mann, fikk det imidlertid også betydning for avisens henvendelsesform. I 1950- og delvis 1960-årene hadde *Orientering* hatt en mer elitistisk stil, med til dels elegante, ofte essayistiske politiske analyser og en innforstått tone der leseren helst burde kjenne både saksbakgrunnen og forholdsvis perifere utenlandske politikere ved etternavn dersom han skulle få noe ut av artiklene. Det var det definitivt slutt på nå. Skulle man snakke til den lille mann, måtte man få ham direkte i tale.

En sensommerkveld i oppkjøringen til kommunvalgkampen i 1971 satt Cordtsen sammen med Finn Gustavsen og finpusset strategien.

«Sakene skulle eksemplifiseres og anskueliggjøres.»

7 Orientering nr. 12 1974

8 Orientering nr. 46 1974

9 Orientering nr. 5 1975

10 Begrepet stammer fra en reklamekampanje for VG der Jon Michelet uttalte at artiklene i VG var så korte at selv «bikkja hans» kunne lese dem.

Plutselig dukket det slagordet opp som både skulle bli en fast vignett i *Orientering* og hovedbudskap for SF: *Det er DU som betaler*.¹¹

Den første DU-saken sto på trykk 28. august 1971. Forsidetittelen etter stikkittelen «Det er DU som betaler» lød slik: «Skattelette for kapitalierne, økte byrder for den jevne mann.» I lederen som fulgte med, skrev Cordtsen at det var arbeidere og funksjonærer i «hverdagens Norge» som betalte «kalaset» – og kalaset var i praksis en skjult bombe i statsbudsjettet, der to milliarder av statens inntektsøkning på 2,4 milliarder måtte dekkes av lønnstakerne.¹² Saken var illustrert med et sjangerbilde av en staut og furet arbeider med hjelm og en svær skiftenøkkel over skulderen.

I årene etter at slagordet var oppfunnet, kom DU-sakene, med variasjoner, på løpende bånd:

«Det er DU som betaler. Det anbefalte tarifforslaget gir ingen reallønnsøkning. Og de lavtlønte sakker enda lenger akterut.»¹³ «Det er DU som betaler. Tre måneder etter tariffoppgjøret. Lønnstillegget nesten oppspist.»¹⁴ Og: «DU BETALER STADIG MER I SKATT AV HVER TUSEN-LAPP» – som handlet om at skattetrykket hadde økt med 50 prosent for en gjennomsnittlig lønnstaker fra 1950 til begynnelsen av 1970-årene.¹⁵ «Så mye tapte du i inntekt 1971 til 72» konkluderte med at alle grupper bortsett fra trygdete ektepar hadde hatt en kraftig nedgang i disponibel inntekt i løpet av denne perioden – og at det var barnefamiliene med middels inntekt som hadde tapt mest. På motstående side ble kontrasten mellom den lille mann og de store fiskene synliggjort: «Mens næringslivet

snyter for over fire milliarder i skatter og moms hvert år.»¹⁶

I dag forbindes ofte tabloidjournalistikken om den «lille manns» utfordringer med en mer banal form for forbrukerjournalistikk, og i kanskje enda større grad hvis DU-formen er med i bildet. Ideene har likevel forholdsvis lange tradisjoner i Norge. Martin Eide viser i sin VG-historie at også VG var sterkt påvirket av de svenske tabloidene da den utviklet seg til riksavis i 1950–60-årene. Mange av visjonene og virkemidlene som *Orientering* hentet fra Sverige, kan også gjenfinnes i VGs «svenskelinje». VG viste dessuten allerede tidlig tilløp til kampanjejournalistikk, og selv om systematiske oppslag med DU-henvendelser ikke var vanlig, forekom DU-saker (eller DE-saker) så tidlig som i alle fall i 1960.¹⁷ Men det var *Dagbladet* som fra og med 1990-årene satte DU-journalistikken i system, gjorde det til et fenomen og dermed forbindes med begrepet.

Cordtsen, som senere arbeidet både i *Dagbladet* og VG, benekter imidlertid i dag ethvert direkte farskap til dagens variant av DU-journalistikken, som han mener har fint lite å gjøre med det han forsøkte å få til i *Orientering*.¹⁸

Slik DU-journalistikken ble anvendt i *Orientering*, var den først og fremst et grep for å etablere kontakt med leseren, og en idé om skape en identifikasjon og identitet med leseren. Et sentralt element ved *Orienterings* DU-journalistikk var det tydelige vesentlighetskravet. Forenklingen var der for å skaffe nye lesere og venstreorienterte velgere, personifiseringen og eksemplifiseringen var et pedagogisk middel,

11 Kjell Cordtsen, utdrag fra biografisk manusutkast

12 *Orientering* nr. 30 1971

13 *Orientering* nr. 13 1972

14 *Orientering* nr. 25 1972

15 *Orientering* nr. 29 1973

16 *Orientering* nr. 16 1973

17 Se for eksempel Eide 1995: 144, 187, 190, 197, 204, 275 ff. I VG-historien nevnes også amerikansk og britisk innflytelse.

18 Intervju med Kjell Cordtsen

ikke noe mål. Hele tiden forsøkte avisen å si noe viktig om samfunnet.

En moralsk forarget avis

Avisens tydelige politiske standpunkt var en del av dette bildet. *Orientering* var, slik den hadde vært siden starten, en politisk og moralsk forarget avis. Avisens fortellinger om hvermannsens livsbetingelser ville ikke være komplett uten det maktkritiske. Det var ikke nok å si at det var «DU» som betalte – for hva betalte «du» for? Avisen fulgte pengene, og den var refsende og granskende overfor all misbruk av makt i det norske samfunnet. Hvem hadde makten i næringslivet, hvem hadde styreverv og tillitsverv? Hvem satt på pengesek-

ken? Var det rimelig at noen skulle være så søkende rike mens andre – den lille mann – så vidt fikk det til å gå rundt? Var det rimelig at næringslivet skulle ha spesialordninger mens den lille mann betalte store deler av inntekten i skatt? Var det rimelig å bruke fellesmidler på våpenindustri og raketter over forsvarsbudsjettet når det var mangel på barnehageplasser? Skulle institusjoner som overvåkningspolitiet bare få ture frem, og hvordan kunne institusjoner som den daværende giganten blant forretningsbankene – Den norske Creditbank (DnC) og dens nøkkelpersoner – ha så mye økonomisk og politisk makt?¹⁹

Og det var slett ikke noe krav at de mektiges fremferd var ulovlig, det holdt lenge at den i *Orienterings* øyne var umoralsk og urettferdig. Dette var blant annet synlig i avisens sterke fokus på hvordan de rike og mektige ordnet seg i

eiendomsmarkedet i et Oslo med stor boligmangel. Som da avisen i nr. 11 1973 med stikkittelen «Den jevne mann og kvinne vergeløs mot hus-eierne», meldte at «71 ÅR GAMMEL ENKE TAR OPP KAMPEN MOT CARLTON-DIREKTØREN». Enken var i ferd med å bli presset ut av leiligheten i Parkveien hun hadde bodd i siden 1944 av direktøren i Carlton-hotellet, som kjøpte opp gårder i kvartalet for å kunne utvide hotelldriften. Ett år før var enkens leilighet delvis skadd i en brann, andre leiligheter var totalskadd. Men i

stedet for at skadene ble utbedret, ble gården stående og forfalle. Enken gikk til rettssak, og ble kort etter oppsagt.

«Det var slett ikke noe krav at de mektiges fremferd var ulovlig..»

Et annet eksempel var «Gjør slik som Jensen. Bygg deg villa til 3,7 mill.

på firmaets regning», også fra 1973.²⁰ Saken handlet om A/S ARWACOs administrerende direktør Arne Jensen, som ifølge *Orientering* hadde fått bygget seg en praktvilla – med tjenerbolig – i Prinsessealleen 20 på Skøyen for firmaets midler. Igjen ble kontrasten til den lille manns livsbetingelser synliggjort, med følgende tittel på motstående side: «Det kan de færreste. Tusenvis får nå økonomisk hjelp av kommunen.» Også bildene var illustrerende – over praktbygget i Prinsessealleen kastet grønne trær behagelige skygger, mens den andre saken var bildebe-lagt med et nyere boligblokkmiljø i all sin grelle mangel på sjarm. I 1972 fikk 10 000 mennesker hjelp fra sosialkontorene i Oslo blant annet til bolig, samtidig som det var boligmangel i byen. Ingen ting tydet på at ikke boligen i Prinsessealleen var bygget med styrets velsignelse, så nok en gang var ikke poenget å hevde at folk som Jensen hadde gjort noe ulovlig, men å synliggjøre de skrikende forskjellene. Da Kreditkassen

¹⁹ Tendensen var begynt i *Orientering* allerede i 1960-årene. Avisen hadde vist en stigende vilje til avsløringsjournalistikk en god stund, også under Cordtsens forrige redaktørperiode. Nå ble det uttalt politikk.

²⁰ *Orientering* nr. 24 1973

åpnet sitt nye «seksmillioners bankpalass på Stortorvet», ble også det kontrastert med et Oslo med stor bolignød. Poenget var at næringslivet hadde økonomiske muskler til å skaffe seg stadig mer tomt grunn, og Kreditkassen hadde om trent samtidig bemektiget seg en tomt på Majorstua som kunne romme tre tilsvarende bygg. For å understreke poenget var artikkelen illustrert med tre identiske bilder av bankmastodonten på Stortorget.²¹

«Slik får du St. Olav» fra nr. 29 1973 var selvsagt heller ikke enkel veiledningsjournalistikk – det var en sydende sarkastisk gjennomgang av hvordan norske borgere som hadde gjort «utmerkede fortjenester for fedrelandet og menneskeheten», nesten uten unntak var direktører og skipsredere og hadde «minst tyve stillitsverv innen bank, industri og shipping».

Det hardtslående og det tabloide ble systematisk forent i gjennom å fokusere på forskjellen mellom den lille mann og dem med makt og posisjoner som kunne glede seg over skattelettelser og «nye kraftige formuesøkninger». Dette var typisk nok personifisert med folk som Oslo Høyres formann Otto Grieg Tiedemand, som hadde økt formuen fra 4,9 til 10,3 millioner på ett år. Men også Grieg Tiedemand ble en smågutt sammenliknet med skipsreder Sigval Bergesen d.y., som økte formuen fra 87 til 123 millioner kroner på fire år.²² En annen gjenganger var tobakkskongen Johan H. Andresen. Han kunne for eksempel bli satt opp som en kontrast til at 10 000 leiligheter hadde forsvunnet i Oslo på 20 år mens utkantene ble avfolket. Boligveksten i sør holdt overhodet ikke tritt med at det var der arbeidsplassene var. Men også dette var det DU som betalte. Andresen, derimot, han hadde tjent 300 000 kroner på den siste skatteomleggingen

– enda han var mangemillionær fra før, mens skipsmegler Jørgen Lorentzen hadde økt formuen med seks millioner på ett år og den skattbare inntekten med bare 700 000.²³

Fulgte EF-pengene

Under EF-striden var mulighetene til å gjøre journalistikken konkret, personlig og maktkritisk virkelig fremtredende. Når ikke matkurver, ekstraskatter og fordyrede leiligheter var på dagsordenen, holdt *Orientering* på andre måter fast ved ambisjonen om å være avslørende, hardtslående og tabloid. Og som alltid fulgte *Orientering* pengene.

I januar 1972 åpnet avisen for alvor jakten på EF-pengene med å melde at Europabevegelsen hadde avsatt millioner av kroner til propaganda.²⁴ En måned senere skrev avisen at DnC hadde satt av «rekordsummer» til EF-kampen, og at nye millioner rullet inn.²⁵

Hvor mye penger det var snakk om, var ikke klart. Men DnCs banksjef Johan Melander – ikke helt flatterende utropt til «kapitalens maskingevær» – hadde tidligere gitt uttrykk for at det ikke skulle stå på pengene når det gjaldt å få Norge inn i EF, og der mente *Orientering* han hadde et poeng. For DnC hadde økt forvaltningskapitalen fra 5,7 til 6,4 milliarder bare fra 1971 til 1972, og og dette betydde nesten en fordobling de siste fem årene. Driftsoverskuddet var på 103,5 millioner, nettooverskuddet på over 50 millioner. Aksjonærene kunne dette året hente ut 18,9 millioner kroner i arbeidsfrie inntekter. Men tallene ga ikke noe komplett bilde, for avisen hadde merket seg at avskrivningsmulighetene var benyttet for hva de var verdt, og at deler av overskuddet var pløyd tilbake til bedriften allerede

21 *Orientering* nr. 33 1971

22 *Orientering* nr. 30 1971

23 *Orientering* nr. 31 1971

24 *Orientering* nr. 1 1972

25 *Orientering* nr. 5 1972

før det kunne kategoriseres som et regnskapsmessig overskudd. Uten å kunne vise frem én krone av pengene DnC ville furnere Folkebevegelsen med, sannsynliggjorde likevel avisen at her var det nok av både penger og sponsevilje.

Slik gikk det slag i slag. Neste gang ble det fokusert på Europabevegelsens festmiddag på M/S «Braemar» – Fred. Olsens «luksusskip». De tabloide mulighetene var utnyttet for hva de var verdt i dette oppslaget, med en stor tittel med ordlyden «Da samfunnsstøtter og storfinans gikk om bord», og store reportasjebilder.²⁶ Illustrasjonen synliggjorde hvordan utenriksminister, ekspedisjonssjefer og underdirektører i UD, generaldirektører i store selskaper, stortingsfolk og redaktører samt «stivpyntede fruer i mink» inn tok skipet. Hovedbildet viste Høyres tidligere formann, banksjef Sjur Lindebrække og stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet Aase Lio-næs, begge i finstasen og med en drink i hånden – i «politisk omfavnelse». Den politiske omfav-nelsen besto i at de figurerte sammen på samme bilde, og Lindebrække smilte vennlig, mens Lio-næs så alvorlig mot fotografen – kanskje til og med litt beklemmt? Men *Orientering* hadde med enkle midler og språklige grep antydnet et potensielt samrøre blant samfunnstoppene.

Og så, i august 1972, en måned før EF-avstemningen, hadde *Orientering* funnet fasiten på pengespørsmålet. Med stort utstyr forkynte den at JA-siden ville få 25 millioner å rutte med i kam-pen. Tallene var kommet frem blant annet på bakgrunn av tilhengerorganisasjonenes oppga-ver over regjeringens bevilgninger, interne brev mellom Rederiforbundet, Bankforeningen, Norsk Handelstands forbund etc. Avisen hadde riktignok ennå ikke fått hull på spørsmålet om hvor mange av DnCs millioner som skulle gå til JA-arbeidet, men med dokumenterte tall i

20-millionersklassen hadde den mer enn nok å slå opp.²⁷

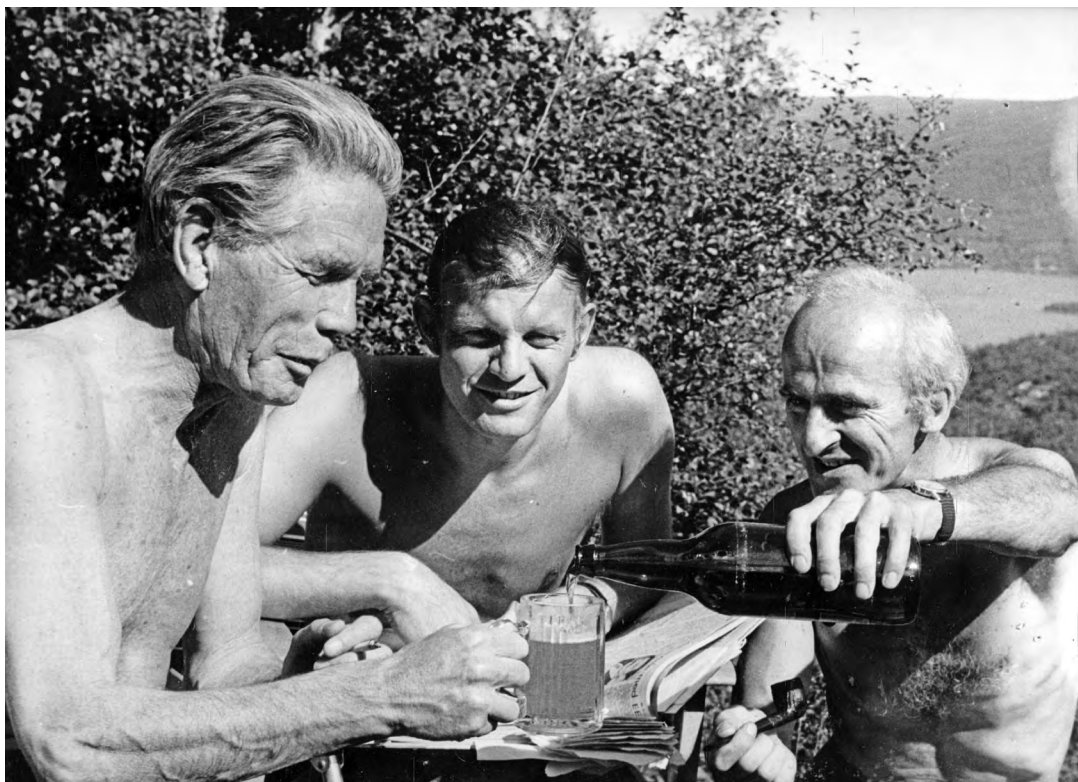
«DE FÅR STADIG MER PENGER OG MAKT, MEN MINDRE SKATT», lød tittelen 16. september 1972 – bare en drøy uke før folkeavstemningen. Den-ne gangen var saken en oversikt over fem EF-støtter som ønsket enda friere spillerom for ka-pitalen. Kjente navn som Jørgen J. Lorentzen, Johan H. Andresen, Otto Grieg Tiedemand og andre gjengangere som direktør Per M. Hansson og skipsreder Nils Astrup var igjen hentet frem, og det ble, slik det pleide, gjort et poeng av at alle hadde gullkantede inntekts- og formues-forhold – som i tillegg var ytterligere forbedret etter innføringen av momsen.

Orientering var en liten og fattig avis som levde konstant på kanten av økonomisk ruin. Journalistene i *Orientering* måtte utrette sitt kritiske og granskende arbeid med små midler. Som oftest kom sakene frem ved hjelp av helt åpne og til-gjengelige kilder. De fleste sakene over illustre-rer hvordan *Orientering* fant egne nyheter og vinklinger ved utrettelig å grave seg ned i stoff som var offentlig fullt tilgjengelig, men som ikke alle interesserte seg for. Avisen fant materialet sitt hos SSB, i årsmeldinger, internblader, rap-porter og offentlig tilgjengelige statlige og kom-munale papirer – blant annet. Når avisen gikk løs på maktkonsentrasjonen i norsk næringsliv, var det ifølge Kjell Cordtsen for eksempel med den statlige formuesfordelingskomiteen og Kierulfs håndbøker som kilde.²⁸ Det som kjennetegnet team Cordtsen, var viljen til å gå tallene etter i sømmene og vise kreativitet.

27 *Orientering* nr. 28 1972

28 Kjell Cordtsen, upublisert biografisk manusutdrag. Kierulfs håndbøker ble utgitt fra 1900 og besto av inn-samlede, standardiserte og bearbejdede data om norske børsnoterte selskaper og verdipapirer.

26 *Orientering* nr. 6 1972

Kjell Cordtsen og Finn Gustavsen (t.h.) skapte ny journalistikk i Orientering, men holdt også båndene knyttet til avisens opprinnelige tanke. Her representert ved avisens første redaktør Sigurd Evensmo (t.v.). Foto: privat.

Men aller mest illustrerer sakene kanskje det som ble et fremtredende trekk ved avisen i denne perioden – nemlig hvordan det maktkritiske aspektet førte til at sakene om og for den lille mann ofte kom til å handle om «den store».

Sutring fra intelligentsiaen

Gjennom årene hadde det alltid stått strid om avisens uavhengighet. Med jevne mellomrom lot folk i partiet høre fra seg med kritikk av det de oppfattet som en elitistisk, urban og kulturorientert – og for lite partibyggende – linje. Denne konflikten eksploderte under striden med SUF, den radikaliserende ungdomsorganisasjonen til SF, på slutten av 1960-årene. Maoistene

i SUF ville innføre demokratisk sentralisme og dermed streng informasjonskontroll. Sammen med støttespillere i morpartiet, som sentralstyremedlemmene Kjell Bygstad og Svein Johansen, gikk de stadig til frontalangrep på avisen. Johansen karakteriserte for eksempel Cordtsens betoning av pressens frihet for «en av de huleste myter i kapitalismen», og avisens linje en «overflatisk sutring» fra Kristiania-intelligentsiaen og «rødvins- og osteeliten på Teatercaféen» – noe han mente var helt i utakt med norske arbeidere, bønder og fiskeres livsverden.²⁹ Det gikk så langt at den såkalte SUF-Bygstad-fløyen

²⁹ Orientering nr. 33 1968

planla en «fiendtlig takeover» av en større aksjepost i avisen i 1968. Dette ble avverget gjennom at aksjeposten ble spredt tynt utover på partilagene, men paradoksalt nok åpnet redningsaksjonen for partieierskap.³⁰

Når først den dramatiske splittelsen med SUF var en realitet i 1969, opplevde nok både morpartiet og redaksjonen i *Orientering* det som en lettelse, men det betydde samtidig nye kriser. SUF-striden – og innmarsjen i Tsjekkoslovakia høsten før – kostet både partiet og avisen mye oppslutning, og dette forsterket behovet for en lojal og partibyggende avis. Noen år etter kom så Cordtsens revitaliserte linje, og tallet på abonnenter klatret friskt oppover igjen – det ble tredoblet på fire år.³¹ Samtidig skapte EF-saken nytt engasjement på venstresiden. Norges nei til EF i 1972 var dessuten et slag for partipressen, og en viktig grunn til at de fleste partier og aviser løsnet båndene til hverandre.³²

Men i SF gikk utviklingen andre veien. Tanken om å sette avisen inn i partibyggingens tjeneste ble paradoksalt ikke forlatt da det igjen kom bedre tider. I stedet ble det besluttet at den eventyrlige EF-seieren på venstresiden skulle melkes, blant annet gjennom å konsolidere partiet og legge mer vekt på partiets bruk av avisen.³³ Teknisk var en viktig barriere brutt gjennom aksjespredningsvedtaket fra 1968, og fra 1973 ble avisen partiets eiendom og redaktøren valgt på partilandsmøtene.

30 Kampen om aksjeposten er nærmere beskrevet i Fonn 2011.

31 Jmfør redaktør Cordtsen i *Orientering* nr. 4 1975

32 Bastiansen 2009

33 *Orientering* nr. 10 1973

Men så langt hersket likevel en tilstand av relativ idyll mellom parti og avis. Alt tydet på at *Orientering* ville kunne fortsette sin kvasi-uavhengige linje i overskuelig fremtid – som et partieid «talerør», men med stor redaksjonell frihet.³⁴ Redaktør Cordtsen var selv med i komiteen som foreslo partiovertakelsen, han var selv en del av flertallet, og han la selv frem innstillingen om

*«Sakene om og for den
lille mann kom ofte til å
handle om «den store»»*

overtakelsen på SFs landsmøte i 1973 sammen med blant andre eks-redaktør Lars Allén.

Riktignok var ikke alle like begeistret for ideen.

Både pressekomiteens

mindretall, representert ved Ola Bonnevie, og tidligere styreformann Viggo Hansteen ga uttrykk for sterk bekymring. Partisplittelsen fire år før ville «tatt livet av Orientering, dersom partiet hadde hatt hånd om avisen», fremholdt Hansteen: «Papegøyeplapringen i A-partiavisene rundt omkring i landet har vist hvilken klam hånd et sentralstyrediktat kan legge på den frie meningsutveksling i en partiavis.»³⁵ På dette tidspunktet ble imidlertid ikke motforestillningene eller faresignalene tatt alvorlig.

Den sosialistiske pressas oppgave

Men i bakgrunnen lurte radikaliseringen som SUF-bevegelsen både var opphav til og et resultat av. Den fortsatte som vi vet utover i 1970-årene, og preget også deler av den venstrepopulistiske bevegelsen som spilte så stor rolle i EF-striden. For om SUF var ute av partiet, forstummet slett ikke diskusjonen om avisens linje, og retorikken skilte seg heller ikke synderlig fra 70-årenes. Den radikaliserende retorikken var ikke

34 Arbark, serie G, boks 2: Årsberetning for A/S Orientering 21. mars 1972 til 27. mars 1973

35 Viggo Hansteens innlegg på Orienterings generalforsamling i 1973. Utlånt av Viggo Hansteen.

engang forbeholdt den sosialistiske siden av politikken. Dette kom for eksempel tydelig frem da Audgunn Oltedal, senere SV-er og redaktør for *Orienterings* etterfølger *Ny Tid*, men på dette tidspunktet Venstre-kvinne, ble intervjuet av Hartvig Sætra i *Orientering* i 1972. Hun forklarte Studentvenstrelagets seier i Studentersamfunnet i Bergen samme høst slik: «Vi gjekk til val på eit klart antikapitalistisk standpunkt. Det kapitalistiske samfunnet er etter vårt syn eit menneskefiendsleg samfunn.»

Oltedal gjorde det helt klart at populismen hadde tatt opp i seg viktige deler av den nymarxistiske analysen.³⁶

Selv om det er vanskelig å trekke klare skillelinjer mellom de forskjellige fraksjonene i SF,³⁷ er det liten tvil om at minst en undergruppe i partiet la seg tett opptil diskursen fra SUF-tiden. Denne gruppen, som vi for enkelthets skyld kan kalle de «progressive» i partiet, var også svært opptatt av avisen som partiredskap.³⁸ Ikke minst ble Arne Nygårdsmoen, journalist i *Orientering* og tidligere SFU-leder,³⁹ en ivrig forkjemper for et «annerledes» *Orientering*. I et internt notat fra september 1971 skrev han for eksempel at det

*«De «progressive» i partiet,
var også svært opptatt av
avisen som partiredskap.»*

måtte være en forskjell «mellom den sentimentale og humanistiske liberalismen og den kampbevisste sosialismen» og at «det er bl.a. her forskjellen mellom Dagbladet/VG og *Orientering* skal gå». Han fortsatte:

Forutsetningene for kamp er; oppvåkning («avsløring»), innsikt (analyse) organisering og aksjon. Jeg kan jo her passende minne om Maos ord om nødvendigheten av *brua* for å komme over elva. Det sosialistiske partiets oppgave er nettopp å samordne og sette antikapitalistiske aksjoner inn i en sosialistisk sammenheng, å utvikle og styrke disse aksjonene. Det er den sosialistiske pressas oppgave å skrive om dette.

Denne politiske linja er den revolusjonære vegen. Den går ut på nødvendigheten av *organisering til kamp*. Det er folks egen organisering til forsvar for og kamp for egne interesser som er innholdet i demokratiet, også det sosialistiske.⁴⁰

Nygårdsmoen var ikke alene om disse tankene i partiet, og på SFs landsmøte i 1973 ble Cordtsen forsøkt kastet gjennom et benkeforslag. Kritikerens ankepunkt mot avisen var at den var for elitistisk, for urban, for kulturorientert og for lite partiavis. Den manglet stoff fra arbeidsplassene og folkelige aksjoner i lokalsamfunnet – den var i det hele tatt for lite grasrot-inspirert. Tendensten til personifisering av politiske motstandere, spesielt av toppene innenfor bank- og storindustri, ble mislikt, og det samme gjaldt preget av «populær-avis», med store titler og bilder.⁴¹ Første del av kritikken var gammelt nytt, siste del

36 *Orientering* nr. 38 1972. Oltedal var på dette tidspunktet fortsatt representant for Unge Venstre og Studentvenstrelaget. Hun hadde vært aktiv i PAG (Populistiske arbeidsgrupper) i Bergen og journalist i *Dagen under Arthur Berg*.

37 Vasaasen 1990 diskuterer dette mer i detalj, og Frank Rossaviks historie om SF/SV som kommer i 2011, vil sikkert også kaste mer lys over de forskjellige konstellasjonene i partiet.

38 Mange radikale vil kanskje protestere på at begrepet «progressive» er forbeholdt en spesiell fløy i SF. Her er begrepet brukt slik for å synliggjøre at dette var et spesielt miljø i partiet, etter alt å dømme med et større innslag av sterkt radikale enn i partiet som helhet.

39 SFU (Sosialistisk ungdomsforbund) ble SFs nye ungdomsorganisasjon etter at SUF brøt ut.

40 Arbark serie G, boks 8: Arne Nygårdsmoen, notat til styremøte 30. september 1971, datert 23. september

41 *Orientering* nr. 10 1973

ORIENTERING

Nr. 25 • 22. juli 1961 • 9. årgang • 50 øre

Mens velgerne ferierer...

VALGPROGRAMMER FOR SF I RADIO OG FJERNSYN

Sosialistisk Folkeparti har sendt sin ny henvendelse til Norsk Rikskringkasting om å få delta i valgprogrammene i radio og fjernsyn på like fot med de øvrige politiske partier. Henvendelsen er av NRK sendt over til partiene – uten noen stillingtagen fra NRK's side.

De politiske partiene har tidligere avvist en slik henvendelse ved å pukke på at avtalen med NRK om programmene alt var underskrevet. Det er sendt uklart hva svaret blir, men om det igjen blir nei, har det politiske grunnen og ikke praktiske.

Allt nå er det midlertidig avgjørt at Sosialistisk Folkeparti får sendetid til rådighet. Hvis SF ikke får delta sammen med de andre, vil det i august-september bli sendt to 20 minutters programmer hvor partiet får presentere seg for velgerne. Det ene programmet sendes bare i radio, det andre både i radio og fjernsyn.

Selv om deltaking på like fot med de øvrige partier ville være å foretrekke, så vil selvsagt de to programmer som SF's slanger til et godt valgresultat.

I sin pressemelding om den nye henvendelsen til NRK og de politiske partiene berder SF's sentralkomite at det er et brudd på et viktig demokratisk prinsipp at ikke alle politiske partier som deltar i Stortingsvalget blir stilt likt når det gjelder å informere velgerne gjennom en nøytral statsinstitusjon som NRK. Det må være i alles interesse at valgresultatet gir et mest mulig riktig bilde av velgerenes mening uten at noe syn blir diskriminert.

Vi går derfor ut fra at de politiske partiene vil vurdere dette spørsmålet på ny og ut fra en demokratisk ansvarsbewisthet så fast at SF må få have til å legge fram sitt syn i NRK på samme vilkår som de andre partiene. En rask stillingtagen fra partiene vil gjøre at dette endå kan løses praktisk.

Denne saken reiser et viktig prinsipielt spørsmål: Er det riktig av NRK i dette tilfelle å legge den hele avgjørelse i hendene på de politiske partier? Så lenge partiene legger opp programmene slik at alle eksisterende partier får være med, er ordningen tilfredsstillende. Men i samme øyeblikk partiene misbruker sitt mandat til diskriminering, burde NRK som nøytral statsinstitusjon

arbeider valg-generalene

Mens storparten av klientellet i ares – det vil si alle over 18 år, velgere som hjemmedeltakere – dapper av og tar ferie, er regjeringen kommet til innspillet. Stortingsvalget er fire uker tidligere enn før. Desse løst og mer hektisk må velgecampen bli 15. august heretter les for alvor i Kringkastings- og i alt kommer 9 parti-diskusjoner i radio og fjernsyn de to uker fram til valgdagen, mandag 11. september. Det gir ikke så mange kreidene stledig til mer.

— Odder da folk å gå på valgmer angri?

— Rundbords-diskusjoner holder på å avløse de tradisjonelle partimøtene, sier Venstres generalsekretær Per Bergsvand.

De to største partisekretærene, Nils Lis (A) og Holger Ursin (D), så forresten nei til å treffe med i Orienterings lille mødering med deres kolleger.

De siste ukene har det vært noe som å gjøre å få ferdig alt valgkommunikasjonsmateriale, trose ferier og trykktiden.

— Men lever folk valgbeskrivert? — Nei, medde Bergsvand, men lar seg i det. — Det er ikke sjelden at spesielt unge mennesker skriver hit og ber om materiale som de tydeligvis akter å studere grundig før de går til stemme.

Yngre stiller lyster i alle fylker, lyster lyster med Senterpartiet i Aust- og Vest-Agder, Nordd, Oppland og vil også de Trøndelag.

Senterpartiet fikk det nye navnet i 1954. Siden «Bondepartiet» ble oppløst, er ca. 9000 medlemmer kommet til fra flere samfundene, slik at partiet nå er opp i ca. 70.000 medlemmer, forteller sekretær Martin Vårvik.

Senterpartiet stiller lyster over et stort mandat i Oslo, Bergen og Trondheim.

Kristelig Folkeparti kan oppvise større medlemstall enn noen sinne, vel 30.000 i 525 lag, forteller landessekretær Olav Bryn. — Kr. F. har lysterlister med Høyre i Bergen, og er kommet til at partiet ikke er sterkt nok til å stille i Hedmark og Finnmark denne gangen. Kr. F. er det yngste av de tradisjonelle partiene, stiftet først 1933 bare i Hordaland og sikret Nils Læviks mandat med 10.200 stemmer. Landspartiet siden 1938, høydepunkt 1953 med vel 186.000 stemmer og 14 mandater.

Av alle vil frittet om det nye partiet, ga Bryn det villigste svaret. Kan Sosialistisk Folkeparti tilføre norsk politikk noe nytt og godt, må det vel være velkomment, mente han. Men han tror ikke Kr. F. laper sitt mandat i Oslo, selv om Wilkberg går. For Kr. F. hadde ikke tilbakegang ved kommunevalget da jo Wilkberg heller ikke slo på lista.

Ingen av sekretærene mente SF kunne trekke noe særlig med stemmer fra deres respektive partier. Bare Vårvik levent SF et mulig mandat i Oslo, der partiet hans altså ikke konkurrerer.

Mens de fleste partiene har hypermoderne kontorer som knapt har rukket å få noen attførere, finner vi Just Lipp med Lenin, Gorki og Stalin på veggene. En byate av Egede Nissen.

— Stalin blir hengende her i smaler Lipp, uten å gi noen spesiell grunn for at Khrusjtsjov må glimre ved sitt fravær i solskapet.

Kommunistene stiller lyster over alt så nær som i Sogn og Fjordane. Sentral-valgfondet nådde målet, 30.000 kr. alt i februar, det er nå i 40-50.000. Like siden november er det gått ut en månedlig valgvis som nå er opp i 90.000 eksemplarer.

— De største partiene har med sine velutbygde maskinerier fordel av det tidlige valget, mener Lipp. — Det nytter lite å starte valgkamp om sommeren.

Kommunistene betrakter SF som en umulig alliert, sier Just Lipp. — Men SF har avslått samarbeid. At Norge har fått fire arbeiderpartier, skyldes DNA's unnfalende politikk. De snakker om høyt under taket. Men det er blitt skjevere og skjevere. Høyere til høyre, lavere til venstre.

— Vårt mål er samling, fortsetter Lipp. — Jeg mener ikke organisatorisk, men om sakene. Vi kommer ikke bort fra at valget betyr skarp konkurranse mellom partiene om velgerens gunst.

Sosialistisk Folkeparti stiller i minst fem kretser (Oslo, Akershus, Nordland, Telemark, Møre og Romsdal) der partiorganisasjonen allerede er godt utbygd og

★ SIDE 2

Orientering har grundspurt Per Bergsvand (46 år), Venstres generalsekretær siden 1954 og de fire nedemener. Fra venstre: Martin Vårvik (40), Senterpartiets sekretær siden 1952 — Just Lipp (57), sekretær i NKP siden 1960 — Borge Furro, 21 år og sekretær i SF, stemmer for første gang ved stortingsvalget — Olav Bryn, landessekretær i Kristelig Folkeparti siden januar 1959, runder 63 år på valgdagen 11. september.

Også for DU-journalistikken ble innført, gikk Orientering temmelig tett på velgerne. Her en sommerforside fra 22. juli 1961.

var en direkte avvisning av avisens nye og tabloide linje. Forsøket på å kaste redaktøren mislyktes inntil videre.

Ved stortingsvalget i 1973 gjorde alliansen som var oppstått under EF-striden, Sosialistisk Valgforbund, et svært godt valg. Valgforbundet besto av SF, Norges kommunistiske parti (NKP), deler av Arbeidernes informasjonskomité (AIK) og en gruppe uavhengige sosialister. Suksessen fikk partene til å planlegge samling i et «ekte» fellesparti – Sosialistisk Venstreparti (SV).⁴² Dette var i utgangspunktet en utvikling som *Orientering* heiet frem og kalte en historisk sjanse.⁴³

Som følge av planene oppsto også planer om en felles avis, til erstatning for både *Orientering* og NKP-avisen *Friheten*. I 1974 ble det satt ned et nytt presseutvalg, denne gangen for hele det kommende SV. Utvalget var partssammensatt, og Kjell Cordtsen var en av to SF-ere.⁴⁴ Presseutredningen som sto ferdig ved årsskiftet 1974–75, er interessant lesning om forholdene i partiavisens tid. Det nye partiets hovedorgan skulle bli en avis som forsvarte «interessene til de brede lag av folket», og det het at en «sosialistisk presse er [...] en uatskillelig del av et sosialistisk parti som vil skape innsikt, kontakt og aktivitet». Samtidig går *Orienterings*-redaktørens kjente formuleringer og visjoner for avisen igjen i store deler av dokumentet. Fokuset på «den lille mann» var gjennomgående, og avisen skulle gjennom «reportasjer og intervjuer, bilder og titler gjøre stoffet levende», være konkurranse-dyktig på det åpne markedet, ikke minst med middagsavisenes lørdagsutgaver, og skulle ikke «bli så kompakt politisk at den virker lukket på folk som ikke selv [var] aktivt med i partiet». Den nye partiavisen skulle bli en masseavis, og den

skulle endatil «definere politikk *atskillig videre* enn det *Orientering* og *Friheten* gjør i dag».⁴⁵ Presseutredningen fremstår som et stort kompromiss mellom politikere som ville drive politikk, og journalister som ville drive journalistikk, uten den berørte de motsetningene dette kunne utløse.

Hvordan rimte dette med drømmen om den uavhengige venstresideavisen, avisen som slett ikke ville gifte seg? I dag forklarer Kjell Cordtsen at han kunne gå inn for partiavis av praktiske grunner. «Det handlet litt om penger og litt om innflytelse», sier han, og karakteriserer det som en hestehandel – som han beklager dypt i dag.⁴⁶ Blant annet var det snakk om å overføre betydelige ressurser til avisen. At nyordningen virket fristende for redaktøren for en fattig liten avis, er ikke å undres over. Det mest sannsynlige er at redaksjonen på dette tidspunktet så for seg et «åpent» forhold, et ekteskap med rom for de utskeielsene man måtte ønske seg.

«Orienterings surhet»

En partisamling med kommunister og demokratiske sosialister under samme tak skulle vise seg å være et skjørt byggverk. Et halvt års tid før partisamlingen skulle vedtas våren 1975, ble toneangivende røster i NKP mer og mer skeptiske til å legge ned partiet dersom ikke SV konstituerte seg som marxistisk-leninistisk. Det betydde også at *Frihetens* plass i det nye avisprosjektet ble tiltakende usikker.

Parallelt med samlingsbestrebelsene tiltok kritikken mot *Orientering*. Ifølge kritikerne manglet avisen fokus på ressurs- og naturbevegelsen, Utkant-Norge og Nærmiljø-Norge, kvinnekam-

42 AIK var en utbrytergruppe fra Arbeiderpartiet som var mot EF.

43 *Orientering* nr. 15 1974

44 *Orientering* nr. 26 1974

45 Innstilling fra SVs avisutredningsutvalg. Utlånt fra Lars Alldén. Min uthevnning.

46 Han sier også i dag at han ser sin beslutning den gangen som manglende prinsipiell tenkning om forholdet mellom parti og avis. Intervju med Kjell Cordtsen

pen, aktivistiske grupper av alle slag «fra dagheimaksjoner til Chile-komiteer» og SFs grunnplan. Den tabloide og personorienterte linjen fikk stadig kritikk.⁴⁷ Et typisk leserinnlegg fremholdt at avisen måtte ta opp i seg «det oppbrudd som skjer i norsk politikk ved radikaliseringsen av fagbevegelsen, oppblussingen av kvinnekampen og den nye økopolitiske bevissthet som brer seg», og satse på stoff som «gir tro på muligheten av å gjøre noe for å knekke kapitalismen og som peker fram mot sosialismen». Innsenderen mente dette måtte prioriteres framfor «stoff om hvor grusom kapitalismen, USA eller banksjef Melander er».⁴⁸

Kritikken kom både fra lesere og folk i partiapparatet. I desember 1974 skrev to representanter for SFs pressestyre et syvsiders notat til sentralstyret med krass kritikk av avisen. De to underskriverne, Tom Christophersen og Thor Finsberg, var formann og sekretær i pressestyret. Det kom frem at pressestyret hadde diskutert avisen kontinuerlig siden landsmøtet i 1973, og ankepunktene sto ved lag:

Redaktøren må ta ansvar for avisas dårlige dekning av det som skjer på arbeidsplassene. Hva skjer med de lokale småbedriftene? Hvorledes er kåra der, og hva driver de med til daglig? Det er viktige spørsmål for svært mange, men Orientering verken stiller eller forsøker å finne svar på disse spørsmåla. [...Og] hvorfor hører vi aldri om slitet og strevet til dem som er aktive i det lokale laget eller foreninga?⁴⁹

De to mente dette hadde sammenheng med avisens grunnleggende holdning – og det var at den rett og slett var for sur. «Når skreiv avisa om noe godt og riktig? Støtt er det sur kritikk», skrev de. En redaktør i en partiavis var dessuten en tillitsmann, og måtte opptre deretter:

Tillitsrepresentanter i det sentrale apparatet er offentlige personer. De må alltid vurderes slik: Tjener de partiet og arbeiderklassen? Kan andre kamerater gjøre jobben bedre enn dem? Vi må først og fremst ta hensyn til bevegelsen.⁵⁰

*«Parallelt med
samlingsbestrebelsene tiltok
kritikken mot Orientering.»*

Underskriverne ønsket nok en gang å kaste Cordtsen og erstattet ham med Arne Nygårdsmoen, men også nå endte det med at Cordtsen ble sittende. Nygårdsmoen selv nørte godt oppunder kritikken, som han pekte på at hadde bredde i partiet. Han stilte spørsmålet «Hva er interessant for en sosialistisk avis?» og mente at avisen måtte skrive slik at «vanlige folk skal kjenne att seg sjøl og sine egne problemer [og at avisen skulle] være en aktiv del av – det politiske arbeidet gruppene foran driver, [og] auke forståelsen for sammenhengene og viljen/evnen til videre kamp». Det måtte bety helt andre prioriteringer, og også at avisen måtte legge av seg den harde, personorienterte formen. «Vi virker moralistiske og aggressive – hardheten i formen gjør at vi får problemer med troverdigheten. Vi må snakke atskillig mindre om det gale andre står for og gjør, atskillig mer om det bra vi sjøl gjør», slo Nygårdsmoen fast.⁵¹

47 Jamfør blant annet sammenfatning av Cordtsen i Orientering nr. 4 1975

48 Orientering nr. 8 1975

49 «Framlegg om ny redaktør i Orientering.» Notat fra Tom Christophersen og Thor Finsberg 16.12.1974 til SFs sentralstyremøte 18.12.1974. Lars Alldéns private arkiv.

50 Ibid.

51 Orientering nr. 4 1975

Direktør-effekten

I realiteten skjøt en del av kritikken rundt de forskjellige dekningsområdene over mål. I praksis var både utenriks- og kulturstoffet bygget kraftig ned de siste årene. Dette ble også dokumentert allerede under striden, gjennom en innholdsanalyse av 1974-årgangen utført av en gruppe sosiologistudenter ved Universitetet i Oslo. Selv splittet opp på enkeltområder var ikke bildet så ensidig som kritikerne ville ha det til, og sammenlagt omfattet over 60 prosent av stoffet artikler fra arbeidsplassene og fra fagbevegelsen, stoff om SF, SV eller SVU og om distriktspolitikk, jordbruk og fiskeri – samt leserinnlegg. Noen av de stoffområdene lesere hadde ment var overdekket, som sikkerhets- og forsvarspolitikk, lå veldig lavt, på 3,7 prosent. Andre områder kritikerne hadde etterlyst, sto det imidlertid ikke så bra til med – kvinnespørsmål var for eksempel avspist med 3,5 prosent.⁵² Men totalt sett var det ikke riktig at avisen manglet stoff om arbeidsplasser, distriktspolitikk, SF-lag og så videre. Tvert imot kan det virke som om kritikerne nettopp etterlyste stoff om den lille mann, og det var nettopp det redaksjonen forsøkte å satse på. Så hvorfor var konflikten så bitter?

Etter ytterligere 35 år med journalistikk for «den lille mann» vet vi at det ikke er noe entydig begrep. «Den lille mann» lar seg ikke fange i noen bås verken sosialt, politisk eller demografisk. Han er i dag like gjerne selvstendig næringsdrivende som arbeider, og den lille manns kamp portretteres vel så ofte som en kamp mot staten og byråkratiet som mot skipsredere og bankdirek-

tører. Både VG og *Dagbladet* spiller i dag på en populisme som i beste fall er politisk grenseoverskridende, ofte også høyreorientert.⁵³

Orienterings lille mann bodde først og fremst på det sentrale østlandet. Dette skyldtes først og fremst avisens mangel på ressurser. Å reise var dyrt og tidkrevende, og det la begrensninger på aktiviteten. Dermed ble det gjerne slik at hjemme-hos-reportasjene om familiene som ikke fikk endene til å møtes, sjelden kom særlig lenger enn til Siggerud, og miljøproblemer på bedriftene kunne bli dekket gjennom intervjuer ved Yrkeshygienisk institutt.⁵⁴ Men det lå også noen føringer i stoffvalget – for var ikke denne lille mannen også mer interessert i boligmangelen i Oslo enn miljøvern i distriktene? Var han ikke oftere funksjonær og lønsmottaker enn småbruker? Man må i alle fall gå ut fra at han var levende opptatt av hva samfunnstoppene foretok seg, og han var heller ikke helt uinteressert verken i kultur- eller utenriksstoff. Som Kjell Cordtsen sier om avisens kritikere i dag: «Deres grunnplan var annerledes enn vårt.»⁵⁵

Dessuten gjenspeilte kritikken et annet viktig moment, nemlig at avisen tydelig fokuserte på det «høypolitiske» fremfor det «lavpolitiske». En ren innholdsundersøkelse som den Egeland var med å lage, viser ikke de kvalitative prioriteringene mellom stoffområdene, og sier heller ingenting om hvordan stoffet ble presentert. Når man går gjennom de siste årgangene på ny, ser man at det urbane, «høypolitiske» og rikspolitiske preget er mer fremherskende enn hva en

52 Undersøkelsen konkluderte med at hele – relativt sett – 12,7 prosent av stoffet handlet om økologi, ressurser og distriktspolitikk, og at 12,8 prosent var stoff om SF, SV og SVU – herunder grunnplanen. Fagbevegelsen, arbeidskonflikter og arbeidsmiljø utgjorde 17,8 prosent, mens 18,8 prosent av innleggene var debattinnlegg og kommentarer fra leserne. *Orientering* nr. 4 1975.

53 Se Johansen 2001 for en interessant diskusjon om tendensen i norsk populistisk journalistikk. *Dagbladet* bruker for øvrig sjelden begrepet den lille mann, men avisens service- og kampanjejournalistikk, til forskjell fra dens kulturdekning, har med årene fått mye av det samme preget som VGs.

54 For eksempel *Orientering* nr. 12 1972, nr. 28 1974

55 Intervju med Kjell Cordtsen

ren opptelling viser. I tråd med det vi tidligere har sagt om fokuset på «den store mann», er det særlig viktig å merke seg at det var en klar tendens til en viss «direktør»-effekt blant førstesidestoffet og saker som ellers fikk bred plassering: Rikspolitiske eller elitepregede saker, om storfinans og politiske topper etc., ga påfallende ofte store oppslag.⁵⁶

Det som imidlertid er et viktig poeng, er at direkteffekten kan ha vært en direkte konsekvens av *Orienterings* blanding av avslørende og tabloid linje. Avisen ville noe mer enn å rapportere, den ville granske og undersøke. Den la vekt på egne vinkler, ukjente opplysninger. Og vinklene og opplysningene skulle vekke oppsikt – de skulle ha et preg av sensasjon. Stoffet fra grasrota som kritikerne ofte krevde, kunne rett og slett ikke fylle den ambisjonen.

Når redaksjonen i tillegg var liten og fattig, skapte ressursituasjonen og kildetilgangen en ytterligere vridning i retning av det urbane, offisielle og det som ganske enkelt angikk datidens politiske og økonomiske «kjendiser». En liten håndfull mennesker satt på et kontor i Oslo og forsøkte å gjøre seg bemerket i det store norske avislandskapet. De hadde begrenset tilgang på lukkede kilder, men brukte de mer eller mindre åpne med stor flid, kreativitet og avsløringsvilje. Men hvor kunne man få tilgang på rapporter, utredninger, markedsanalyser og statistikk som kunne settes sammen til et bilde som sa noe mer om samfunnet enn de daglige fellesnyhetene? Det meste av det som var tilgjengelig, fantes i departementer, organisasjoner og de store be-

driftene. Avisens ambisjoner og ressurser styrte den i sin egen retning.

En arbeidsulykke?

I sluttstriden om avisen oppsto det minst tre forskjellige konstellasjoner. På en side sto flertallet i redaksjonen, som ville holde fast på avisens uavhengige tradisjon. Så var det partibyggerne, som primært så avisomleggingen som et redskap i politikkens tjeneste. I tillegg kom de mest progressive krefte i SF, som ville ha en strengt styrt partiavis. Det siste halvåret før avisen gikk inn sommeren

1975, slo konfliktene ut i full blomst.

Sentralt var det såkalte Vestlandsseminaret om SV-pressa, et løst sammensatt og leninistisk inspirert underbruk av partilaget ved Universitetet i Bergen. Vestlandsseminaret kom sammen på etterjulsvinteren 1975 for å drøfte organiseringen av SVs avispolitikk og endte med å fremsette en rekke krav som fikk en slags formell status. En sentral skikkelse knyttet til Vestlandsseminaret var Arne Nygårdsmoen.

Mens Cordtsen-redaksjonen hadde store visjoner om journalistikken som fag, så Vestlandsseminaret på avisdrift som en form for politisk aktivisme. Å være journalist i den nye SV-avisen ble først og fremst betraktet som et politisk verv, ikke en profesjon. Liv Marit Idsø, sekretær i nemnda for Vestlandsseminaret, mente den tradisjonelle forståelsen av journalistrollen, og pressens egen selvforståelse, var uhåndterlig i partisammenheng: «Å vera journalist i ei sosialistisk avis er å ha ei politisk viktig stilling i

«Den «lille mann» lar seg ikke fange i noen bås verken sosialt, politisk eller demografisk.»

56 Detaljene diskuteres nærmere i Fonn 2011.

Grepene i den DU-journalistikken som Orientering lanserte tidlig på 1970-tallet, dukket mer enn 20 år etterpå opp i Dagbladet. Både Cordtsen (bak t.h.) og den unge John Olav Egeland (nr. 2 bak f.v.) fortsatte sin journalistiske løpebane der. Foto: privat.

partiet.»⁵⁷ I de progressives verdensbilde var det en nær sammenheng mellom avisens organisasjon, innhold og dens politiske slagkraft:

SV skal vera eit sosialistisk parti i eit kapitalistisk samfunn. SV-prensa skal vera ei sosialistisk presse i eit kapitalistisk samfunn. [...] Ejin viktig del av strategien for sosialisme er å organisere våre organ (parti, presse) slik at dei i måten å vera oppbygde på – og å fungera på – er med og førebur den sosialistiske revolusjonen.⁵⁸

Til og med ansettelsespolitikken ville Vestlandsseminaret strømlinjeforme. Seminaristene ville ha «likeløn, rotasjon av verv, tilsetjing på åremål, forpliktande formuleringar om kvinnerepresentasjon». 40 prosent av de ansatte skulle være kvinner, 40 prosent av stoffet skulle være på nynorsk, og ansettelsene skulle skje ved kollektive valg.⁵⁹ Selv spørsmålet om rotasjon av journaliststillingene ble lest inn i et klassekampperspektiv, som da Arne Nygårdsmoen formulerte det slik:

⁵⁷ Se *Orientering* nr. 16 1975

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

Det er ikke lett å bekjempe den private eiendomsretten. I partiet gjelder det å hindre at den utvikler seg. Rotasjon er et prinsipp som skal sikre at den private eiendomsretten ikke kommer gjennom sedvane-retten.⁶⁰

I utgangspunktet underskrev ikke partiledelsen – i den grad den kan betraktes som et kollektiv med helt sammenfallende meninger – på alle disse litt outrerte forslagene. Lars Alldén, som i 1975 var leder i SFs pressestyre og dermed også styreformann i *Orientering*, sier i dag at det aldri var meningen at partiet skulle dirigere avisens innhold eller debattere redaksjonens prioriteringer – selv om han medgir at flere sikkert hadde veldig lyst til akkurat det.⁶¹ Men partiledelsen fokuserte primært på samlingsprosessen, det som kunne bli tiårets viktigste politiske begivenhet på venstresiden, og som storebror i konstellasjonen måtte SF gå foran og vise vei, samtidig som alt det gamle preget som kunne forbindes med SF, måtte dempes, og dette gjaldt i aller høyeste grad *Orientering*.⁶²

Mens månedene gikk, ble det mer og mer tvilsomt om NKP kom til å gå med i SV, og om *Friheten* ville gå inn i det nye avisprosjektet. Fra *Orienterings*-redaksjonens side sett ble situasjonen dermed mer og mer absurd. *Orientering* skulle i praksis nedlegges for bare å gjenoppstå med nytt navn og i ny ham. Jo mer begivenhetene svekket samlingsargumentene, jo mer kom dette til å likne på en kamp om *Orienterings* sjel – en kamp mellom en forholdsvis uavhengig, tradisjonsrik avis med journalistisk tyngde og ambisjoner, og en partistyrte publikasjon, et informasjonsorgan for politikerne.

Striden spiste seg nå langt inn i redaksjonen, der flertallet truet med å si opp jobbene sine. Den ble også godt stoff i hovedstadspressen. Klubbformann og journalist Lise Winther sa opp i protest og analyserte situasjonen i flere avisinnlegg. Hun beskyldte blant annet Nygårdsmoen og Vestlandsutvalget for å sitte «sammen i drivhuset og [drømme] om grasrota», og kalte planene en «karusell med hobbyjournalister».⁶³ Den etablerte pressen støttet redaksjonsflertallet i *Orientering* helhjertet. Arne Skouen skrev i *Dagbladet* at diskusjonen uvegerlig brakte tankene hen på den etter hans oppfatning temmelig ubehagelige akademiske politiske journalistikken som også *Klassekampen* var preget av, med «drabelige forsøk på en språklig folkelighet ingen arbeider kjenner igjen». Når *Orientering* hadde overlevd gjennom årene, var det fordi det var *pressefolk* i redaksjonen, som kunne journalistikk som *fag*: «Svært mange tror at det holder med de riktige politiske synspunktene, da er kvinnen eller mannen god nok. Da er det bare å skrive. Derfor er det så mange kors på politiske organers kirkegård», tordnet Skouen.⁶⁴ NJ-formann Trygve Moe oppfordret nærmest til boikott av stillingene i en slik avis.⁶⁵

Liv Marit Idsø sier i dag at hun undret seg over den statusen Vestlandsseminaret etter hvert fikk i sluttstriden om *Orientering*. Hun mener det faktum at seminaristenes synspunkter fikk så stor oppmerksomhet i hovedstadspressen, bidro til å gi dem mye større innflytelse enn de ellers ville hatt.⁶⁶

Det gjorde ikke saken bedre at Audgunn Oltedal, den heteste kandidaten som redaktør for den nye partiavisen og Vestlandsseminarets fremste kandidat, uttalte at hun mente at det ville bli

60 *Orientering* nr. 16 1975

61 Intervju og korrespondanse med Lars Alldén

62 Basert på intervjuer med bl.a. Lars Alldén og Kjell Cordt-sen

63 *Orientering* nr. 16 1975

64 *Dagbladet* 23. januar 1975

65 *Orientering* nr. 16 1975

66 Intervju med Liv Marit Idsø

vesentlig å «få journalistar som har frigjort seg frå sine tidlegare mål og vurderingar av kva 'godt stoff' og god journalistikk er». Dette er ikke lett, påpekte hun – og medgikk at det heller ikke ennå var utarbeidet noen teori om hva en sosialistisk mediepolitikk var. «Sosialistpressa vår har til no hatt det sams med den borgarlege og sosialdemokratiske pressa at ho er mest oppteken av topp-planet,» sa Olte-dal, og fremførte dermed også en klar kritikk av avisens «direktør»-effekt.⁶⁷ Hun ble valgt til ny redaktør på SVs samlingskonferanse i mars 1975.

Cordtsen og hans støttespillere kjempet med nebb og klør for sin linje, men talte for døve ører. Partidannelsen og den nye avisdannelsen skulle gjennomføres uansett. Etter hvert som frontene ble mer og mer steile, ble avisen en «kasteball i en politisk strid», sier Cordtsen i dag.⁶⁸ Lise Winther beskrev det slik at den progressive fløyen fikk lett match fordi partifusjonistene ikke konsentrerte nok oppmerksomhet om avissspørsmålet:

[Samlingskonferansen] fikk ikke drøftet avis-spørsmålet. Det kan være tvil om redaktørvalget bevisst signaliserte partiets avispolitikk, men utvilsomt tolker vestlandsseminaristene det som grønt lys for sin linje. Derfor er jeg redd for at det foreligger en reell risiko for at SV-avisa starter opp som et eksperiment og dyrt må anskaffe seg de erfaringer som ellers kan fås gratis. Risikoen blir særlig reell, dersom besluttende partiorganer forsømmer å orientere seg på den aktuelle grasrota – i dette tilfellet avisarbeidsplassen.⁶⁹

*«Han sier at Orientering
ganske enkelt ble nedlagt
ved en arbeidsulykke.»*

Dermed ble kanskje også polariseringen mellom SF-ledelsen og *Orienterings*-redaksjonen sterkere enn den trengte å bli. Cordtsen-fløyen opplevde det som et hardkjør fra folk de mente ikke forsto seg på journalistikk. Sentrale personer i partiet opplevde etter alt å dømme protestene fra redaksjonen som journalistisk fintføleri i en viktig og til dels dramatisk partibyggingssfase.⁷⁰

Om den hardtslående, tabloide linjen *Orientering* hadde hatt suksess og ga journalistisk kredibilitet, gjorde den i alle fall ikke inntrykk på dem som skulle etablere det nye Sosialistisk Venstreparti.

Dag Seierstads analyse i dag er kanskje den som best fanger opp det som skjedde. Han sier at *Orientering* ganske enkelt ble nedlagt ved en arbeidsulykke.⁷¹

Orienterings etterfølger, *Ny Tid*, ble lansert i midten av august 1975. Den nye redaktøren Audgunn Olte-dal beskrev i et intervju SV som resultat av «den radikaliserings og nyorienterings som har gått føre seg dei siste 5-6 åra. Dette oppbrøtet samla seg gjennom EF-kampen. SV er på same tid eit politisk parti og ei rørsle.» Dette oppbruddet, mente hun, måtte *Ny Tid* bære videre. Hun bekreftet også at *Ny Tid* skulle være et «menig-

67 *Orientering* nr. 8 1975

68 Intervju med Kjell Cordtsen

69 *Orientering* nr. 16 1975

70 Det var også et element av personkonflikt her. SF-ledelsen mente den nye avisen måtte ha en redaktør som kunne virke samlende. Midt oppe i de kaotiske forhandlingene med NKP så trolig SF-ledelsen en anledning til å bli kvitt en redaktør og et knippe journalister de opplevde som mer og mer brysomme. Basert blant annet på Lars Allén, svarinnlegg til *Ny Tid* angående 35 års jubileumsartikkel for *Orientering* 19.08.2010.

71 Intervju med Dag Seierstad

hetsblad» – et organ «for arbeidsfolk sin sosialistiske kamp i Norge».⁷²

Likelønn, en rettferdig kjønnsfordeling og nynorskfordelingen var nå slått fast som prinsipp, men det ble lagt vekt på journalisterfaring, og rotasjonsprinsippet var forlatt. Forlatt var også ideen om en samlingsavis, i den forstand at den tyngste medspilleren i prosjektet, NKP og *Friheten*, var ute. I navnet ble *Orientering* «opptatt» i *Ny Tid*, men i praksis var det en helt ny og annerledes avis. Den gamle uavhengige opposisjonsavisen var blitt en fullblods partiavis, midt under partipressens fall, og selv om mange av spådommene om *Ny Tid* siden ble gjort til skamme, forsvant *Orienterings* særpregede linje ut med badevannet.

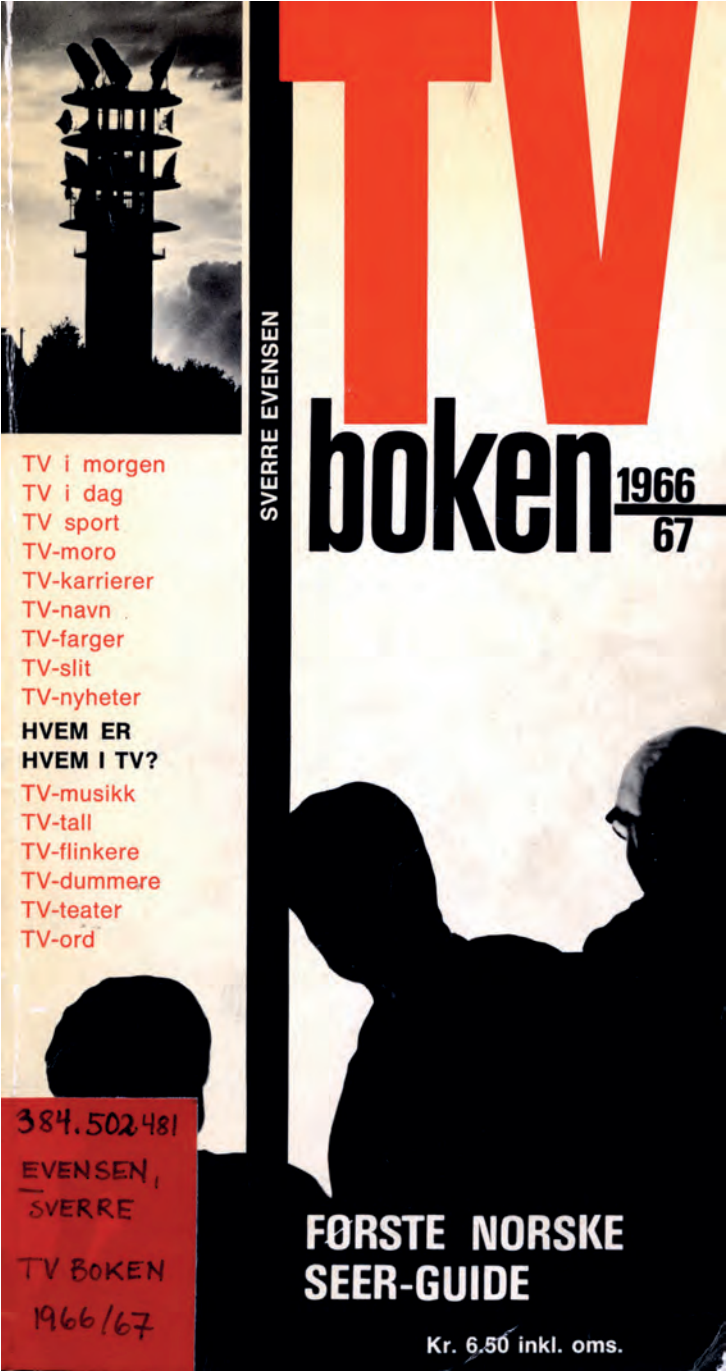
Slik havarerte det norske 70-tallsforsøket på å skape en politisk, vesentlig og hardtslående tabloidjournalistikk som til og med tok i bruk DU-virkemidler. Kjell Cordtsen tok med seg ideene om en slagkraftig tabloidjournalistikk til *Dagbladet*, der han levde et langt liv som avismaker og blant annet var helt sentral i *Dagbladets* omlegging til tabloidavis i 1983. Det er påfallende likheter mellom prinsippene for omleggingen i *Dagbladet* og det Cordtsen prøvde å få til i *Orientering*,⁷³ selv om det skal bemerkes at innen *Dagbladet* etablerte sin utskjelte DU-journalistikk i 1990-årene, var Cordtsen for lengst gått til VG. Men den venstreorienterte, vesentlige DU-journalistikken var død og begravet, og har aldri siden blitt sett igjen i noen norsk publikasjon.

Kilder:

- Bastiansen, Henrik G. (2009) «Lojaliteten som brast: Partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000.» *Pressehistoriske skrifter* nr. 11 2009.
- Cordtsen, Kjell (udatert) Utdrag fra utkast til selvbiografi. Upublisert.
- Eide, Martin (1995) *Verdens Gang 1945–1995: Blod, sverte og gledestårer*. Oslo: Schibsted
- Fonn, Birgitte Kjos (2011, kommer) *Orientering. Rebellenes avis*. Oslo: Pax
- Johansen, Anders (2001) «Enkeltpersoner og kollektivpersoner. Journalistikk som bidrag til politisk kultur» I Martin Eide (red.) *Til dagsorden!* Oslo: Gyldendal
- Klausen, Arne Martin (1986) *Med Dagbladet til tabloid: en studie i dilemmaet «BØRS OG KATE-DRAL»*. Oslo: Gyldendal
- Ottosen, Rune og Bjørn Westlie (1989) «Klassekampen» i Terje Tvedt (red.) (ml): *En bok om maoismen i Norge*. Oslo: Ad Notam
- Vasaasen, Øivind (1990) *Forhandlingene om samarbeid og samling på venstresiden 1969–75*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo
- Aas Olsen, Trygve (2010) *Sex, drap og dårlig ledelse: Hvordan Dagbladet mistet troverdighet, penger og lesere*. Oslo: Kagge forlag
- Intervjuer med Lars Alldén, Kjell Cordtsen, Liv Marit Idsø og Dag Seierstad.

72 Olteidal mente imidlertid at dette var en annen og videre forståelse av ordet menighetsblad enn om avisen skulle vært en forlenget arm for hovedstyret i SV. «Vi skapar ikkje grobotn for sosialismen i Norge ved å undertrykke, eller la vere å ta opp ulike synspunkt og motstridande meiningar på alle dei spørsmåla sosialistar er opptekne av», sa hun. *Orientering* nr. 24 1975

73 Dette fremgår blant annet av Klausen 1986 og Aas Olsen 2010.

TV
boken **1966**
67

SVERRE EVENSEN

TV i morgen
TV i dag
TV sport
TV-moro
TV-karrierer
TV-navn
TV-farger
TV-slit
TV-nyheter
**HVEM ER
HVEM I TV?**
TV-musikk
TV-tall
TV-flinkere
TV-dummere
TV-teater
TV-ord

384.502481
EVENSEN,
SVERRE
TV BOKEN
1966/67

**FØRSTE NORSKE
SEER-GUIDE**

Kr. 6,50 inkl. oms.

TV-boken 1966–67 var en nyskaping i Norge. Boken inneholder overraskende mye innsamlet og presist faktastoff om TV-mediet – ikke minst den lange rekken biografiske artikler om TV-medarbeiderne i NRK, og det spesielle «TeVetikon», der han introduserte leserne for TV-alderens nye begreper.

«Dette er TV på sitt aller beste ...»

Et portrett av TV-kritikeren Sverre Evensen

HENRIK G. BASTIANSEN

Forsker ved Avdeling for
mediefag ved Høgskolen i Volda

... en virkelig skikkelig kameraføring, en nesten makeløs kompositorisk sans og en nesten genial evne til å lage presise vekslinger som gir liv ... Dette er TV på sitt aller beste.

Sverre Evensen om TV-overføringene
fra OL i Tokyo, *Aktuell* nr. 44 1964

Den norske TV-kritikkens historie er ennå ikke skrevet. Det er heller ingen som har studert dens opprinnelse. Vi vet derfor lite om pionerene innenfor denne delen av journalistikken. Det er egentlig ganske overraskende sett i forhold til fjernsynets betydning som massemedium.

Det å evaluere aktuelle hendelser offentlig har som kjent vært en viktig del av pressens oppgaver i hvert fall siden 1700-tallet. Avisene begynte tidlig å opptre som en domstol – noe som har fått betegnelsen «publisitetens tribunal».¹ Dette har siden nedfelt seg i kritikkbegrepet, spesielt når det brukes om anmeldelsene i pressen.² Avisene anmeldte tidlig litteratur og teater – etter hvert kom også filmen med. Filmkritikken har da også fått sine første studier allerede.³ Men etter filmen kom fjernsynet. Fra slutten av 1940-årene begynte ekspansjonen som gjorde televisjonen til tidens mest dominerende massemedium –

i USA og Storbritannia fra 1946, deretter i andre land. Fjernsynets gjennombrudd var en enorm forandring, ikke minst for pressen. Nykommeren utfordret avisbransjen både innenfor nyhetsformidling og debatt. Hvordan pressen skulle besvare denne utfordringen, var ikke gitt. En nærliggende måte var å innlemme fjernsynet i de kulturuttrykk som avisene vanligvis anmeldte i sin løpende kritikk. Amerikansk presse utviklet således tidlig en TV-kritikk – men den hadde lav status som journalistisk kategori. Det tok lang tid før noen pekte på at TV-kritikken fortjente å bli tatt alvorlig.⁴

I denne artikkelen skal vi studere den norske TV-kritikkens opprinnelse – slik den kan knyttes til pioneren Sverre Evensen. Han er i dag fullstendig glemt, men kildene indikerer at han fortjener å bli trukket frem igjen. Sverre Evensen var TV-kritiker i bildebladet *Aktuell* i årene fra 1963 til 1966. I løpet av denne tiden skrev han store TV-artikler hver uke. Han gjorde det så konsekvent og systematisk at det er vanskelig å se at andre i norsk presse kunne overgå ham da han stod på høyden. I enkelte artikler var han svært forutseende. I det følgende skal vi kartlegge Evensens TV-kritikk når det gjelder opprinnelse, tematikk og særtrekk. Deretter skal vi følge hans kritikergjerning fremover, før vi til slutt diskuterer hans betydning.

1 Bastiansen og Dahl 2003: 66–75

2 Williams 1989: 84–86

3 Gjelsvik 2002

4 Se Littlejohn 1981

Sverre Evensen entrer scenen

Sverre Evensen ble født 23. september 1925.⁵ Utover dette finnes det få biografiske opplysninger om hans oppvekst og livsløp. Han er ikke nevnt i noen av de aktuelle utgavene av *Hvem er hvem*.⁶ Han står heller ikke oppført i 1967-utgaven av *Pressefolk* – som man kanskje ville ha ventet.⁷ Selv oppgir Evensen at han begynte å følge med i TV-spørsmål tidlig i 1950-årene. Han skal ha skrevet sin første artikkel om fjernsyn allerede i 1956.⁸ Det er ikke usannsynlig at den handlet om de prøvesendingene som NRK drev på med akkurat da.⁹ I dag er det vanskelig å oppspore denne artikkelen, siden han ikke har oppgitt hvor den ble publisert.

I 1957 endret dette seg. Da begynte Sverre Evensen å skrive i *Arbeiderbladet* – A-pressens fremste avis. Ifølge sine vedtekter skulle avisen fungere som «Organ for Det norske Arbeiderparti». *Arbeiderbladet* var det nærmeste man på denne tiden kom et regjeringsorgan – noe som gjorde den til en viktig avis. Redaktør Olav Larssen lot nå den unge og ukjente Sverre Evensen få slippe til som kronikkforfatter. Det er bemerkelsesverdig, ettersom kronikken i en så viktig avis var et veldig synlig sted. Ifølge klipparkivet trykket *Arbeiderbladet* hans første kronikk den 9. april 1957.¹⁰ Hans neste kronikk kom på trykk allerede 25. april. Og den handlet om fjernsyn.

Sverre Evensen tok avstand fra de «norske TV-pessimister».

Kronikken hadde tittelen «Fjernsyn – avkopling i redelskabinett?». Der drøftet Sverre Evensen det siste halvårets raske TV-utvikling, med det europeiske TV-samarbeidet i Eurovisjonen som eksempel. Artikkelen kom på trykk rett før Stortinget skulle avgjøre om regulære TV-sendinger skulle innføres i Norge. Et ja ville i så fall bli fjernsynsspørsmålets store vendepunkt i Norge. Diskusjonen hadde pågått i flere år – nå var det opp til Stortinget å ta det endelige spranget. Sverre Evensen brukte anledningen til å skrive om det som «vil bli den store seermassens TV-bevissthet: Fjernsyn som avkopling. Det vil si TV som underholdningsfaktor i vår fritid ...». Han moraliserte ikke over det. Tvert om rettet han blikket mot landets intellektuelle kretser der det var god takt og tone å hevde, at det er den onde selv som har skapt televisjonen. Uten annet bedømmelsesgrunnlag enn sensasjonelle avisreportasjer og muntlige rapporter om TV-sendingene i USA og europeiske fjernsynsland, går de fleste av dem løs på televisjonsapparatet som om det var den rene styggedommen vi nå har foran oss. TV vil forlate all kultur, blir det sagt, åndslivet kan ikke overleve å bli puttet ned i en slik hermetikk-boks som TV-kameraet må sammenliknes med.¹¹

Sverre Evensen tok avstand fra de «norske TV-pessimister». Han pekte heller på det positive ved å slappe av: «Mer enn noen annen generasjon før oss har vi behov for avkopling.» Man kunne ikke rent prinsipielt «fastslå at underholdning er vås, tull, tøys og forbannet sludder». De åtte sendetimen som NRK planla per uke, hadde heller «ikke mange sjanser for å overdosere noen TV-seer med innholdsløst vrøvl». Isteden-

5 Jamfør 50-årsomtale i Aftenposten 23. september 1975

6 Hvem er hvem?: 1964, 1968, 1973, 1979 og 1984, alle utgitt av Aschehoug forlag, Oslo

7 Pressefolk, 4. utgave, Norsk Presseforbund, Oslo 1967. Han finnes heller ikke i NRK-bibliotekets klipparkiv.

8 Jamfør Evensen 1966: baksidetekst

9 Se Totland 2001

10 Sverre Evensen: «Tema med variasjoner», kronikk i Arbeiderbladet 9. april 1957

11 Sverre Evensen: «Fjernsyn – avkopling i redelskabinett?», kronikk i Arbeiderbladet 25. april 1957

SVERRE EVENSEN: SLIK JEG SER DET

KLAKØRENE I TV

billetter og forplikter dem til å klappe. Er forskjellen mellom det Åke Starck yter for sin månedslønn som floor-manager i Stockholm og det profesjonelle klakører yter for sine vederlag fra en berømt opera-primadonna i Milano eller Venezia i grunnen stor?

Og sett at folk som har gratisbilletter til et TV-moro-opptak misliker kvaliteten i det. Skulle da vedkommende ikke ha lov til å pipe? Er man forpliktet til å synes at et program er godt bare fordi man har fått en gratisbillett til studio?

Blant meget annet er TV også et meget velutviklet teknisk fenomen. Teknisk kan man lage all verdens narrestreker på skjermen. I et barneprogram kan man savne entusiasme og applaus. Barna som er med faller i staver, de er blyge og stille. Man trenger farge, atmosfære og kopler til et effektbånd, — brøiet fra syttitusen mennesker på et internasjonalt idrettsstevne. Slikt skaper av og til liv i sendingene.

Men vi må vite hvor vi står. Vi må vite at en krets av familiedlemmer hjemme i stuekroken kjennet seg utenfor og slett ikke som en sluttet krets lenger, der som et moro-program skal overdynes med klappsalver. Familie-kretsen som ikke går ut på offentlige steder av den enkle årsak at man ikke har råd til det, betrakter det som en fornærmelse å bli vist programmer laget spesielt for hjemmelivets tilhengere med utelivets preg.

Norske TV-folk har uenkelig meget å lære i våre naboland, — kanskje først og fremst i Sverige. Men snakker noen på Marienlyst å overføre unotet derfra, har en norsk TV-kritiker all grunn til å rope varsko her!

Personlig har jeg aldri i noe TV-land opplevd fenomener som tilsvarende svenskens Åke Starck. Jeg er dypt rystet over at ledelsen i Sveriges Radio-TV kan legge navn til hans prestasjoner. Eller for å si det rett ut: Innbiller TV-ledelsen i Stockholm seg at hans vekkelsespredikant-stil har noe som helst med kommunikasjonsmiddelet fjernsyn å gjøre? Tror svenske TV-folk at millioner av nordiske seere har glede av stem-

Heldigvis har norsk fjernsyn stort sett lykkelig unngått den irriterende klakør-virksomheten som svenskene driver helt bevisst i sine større underholdningsprogrammer. Åke Starck er mannen som pisker opp stemningen før svenske fjernsynsprogram blir sendt på lufta.

ningen Åke Starck kan skape med hele sitt diletant-show i studio før opptak eller sending?

Nok om Åke Starck.

Mere om norske TV-folks oppfatning av vårt lands seere: Innbiller Erik Diesen og hans mann-

skaper seg også at vi er en flokk sauer som kjeder oss, når vi er henvist til eget selskap? Tror man i Fjernsynet at vi bruker TV som et surrogat for det glade uteliv vi ville ha dyrket, dersom vi hadde hatt råd og tid til det? Har ikke TV-underholdningsavdelingen forstått at den ikke representerer seerne i det enkelte norske hjem, når man går med på å pliske opp stemningen under de nordiske moro-sendinger med en hop klakører?

Etter hvert eneste moroprogram i nordvisjonen holdes det diskusjonsmøter bak lukkede dører, der Fjernsynets folk diskuterer programkvaliteten med sine nordiske kolleger. Så vidt jeg vet hersker det en god interparlamentarisk stemning på disse møtene. Alle kan snakke fritt ut.

Man må få lov til å trekke den slutning at Erik Diesen og hans medarbeidere finner det helt i sin orden med svenskens klakørlegg.

Fra svensk eller annet TV-hold kan det sikkert bemerkes at Norge TV-messig er et utviklingsland. Det får så være. Men én styrke har Fjernsynet på Marienlyst: Her lider man av «barne-sykdommer», men ikke av slike utviklings sykdommer som Sveriges Radio-TV plaget av. Måtte NRK-ledelsen innse dette og gå inn for sin egenverdi! Det Erik Diesens avdeling kan og bør lære noe av ute er ikke fakta, men at det også har sine fordeler å ligge etter utenlandske kolleger i utviklingen, at institusjonen på Marienlyst kan skumme fløten av f. eks. svenskens erfaringer, at apekatter er av det onde.

Til slutt: TV er et massemedium som kan brukes visuelt eller informativt. Å bruke underholdning informativt turde være nonsens. Å bruke underholdning visuelt er saken. Så har man ikke bruk for annet enn det som direkte formidler kontakt mellom glede-skaper og gledenyter. Klakører får finne seg andre greisganger.

«Klakørene i TV» var den siste av Sverre Evensen's store TV-artikler i Aktuell. Den sto i nummer 2 1965, og var artikkel nummer 95 i rekken. Artikkelen gikk over seks spalter.

for å komme med bekymrede advarsler, argumenterte Evensen offensivt for fjernsynet:

Ærlig talt. Norske TV-pessimister behøver slett ikke være så bekymret for at en kommende TV-stasjon her på berget skal føre – eller de mener antakelig snarere forføre – billedsultne seere inn i fæle redselskabinetter med smakløs, banal og underlødige underholdning ... TV er ikke sluttfasen i en lang historie om hvorledes samtidens menneske lar seg ruinere åndelig av spekulative konjunkturryttere i moderne show-business. Fjernsynet betyr tvert imot et vendepunkt for vårt forhold til underholdning, forlystelser eller avkopling på en helt annen måte. Med TV-skjermen får store og små familiemedlemmer i alle lag av befolkningen for første gang bruk for deres visuelle dømmekraft, deres intuisjon og bevisste eller ubevisste sans for kunstnerisk kvalitet. Enhver nyanse av tilgjorthet som en før kunne skjule med en rutinert stemme i lydradioen og til og med på en scene, er hjelpeløst fortaapt foran TV-kameraets øye. Hver rynke i et ansikt, hvert skuldertrekk, hver bevegelse med en finger som ikke sier akkurat det samme som tungen en snakker med, er prisgitt en øredøvende fiasko liksom snart TV-seerne er kommet over den første befipnelsen med å ha slikt et vidunderapparat i huset.¹²

Slik pekte Sverre Evensen på de nye opplevelsene som folk ville få foran det nye apparatet. Han var positiv til den kommende TV-alderen.

Denne kronikken var ikke et enkeltstående tilfelle. Allerede 15. juni var han tilbake. Under tittelen «Før TV blir hverdagskost for hvermann» slo han fast at «De første fem–seks årene vil sikkert bli et likeså stort eventyr på godt og vondt å følge med i for vårt norske samfunn som det

har vært det i alle andre TV-land. Og slike fenomener er det særlig moro å være med på fra starten». Han mente at TV-apparatet ville gi familielivet en renessanse. Så spådde han at de «51 avgiftsbetalende eiere av TV-mottakere» som fantes i 1957, ville «formere seg til det tusendobbelte.» De H-formede antennene på hustakene ville «trekke til seg en sensasjonell oppmerksomhet i bekjentskapskretsen». Fjernsynsapparatet så han som «en sann mirakelmaskin, hvis strålende eik-, teak- eller mahogniglans vil spre sitt gjenskinn over de personer som har anskaffet seg det». Blant publikum ville apparatet skape en interesse som var nesten hinsides enhver beskrivelse:

Etter hvert vil selv de mest innbitte motstandere av TV bli lettbevegelige offer for massepsykosens dynamiske hvirvelstrøm og granske sin hukommelse for å finne fram til en eller annen oldemors tantes kusines nevø som både har TV i huset og kunne tenkes å være noble nok til ikke å gjennomskue årsaken til den høyst uventede visitt. De første to–tre tusen innehavere av TV-mottakere vil uten diskusjon oppleve noen hektiske og misunnelsesverdige måneder som tidens mest ombeilte helter og heltinner.¹³

De første innehavere av TV-apparater ville oppleve enorm pågang av skuelystne, profeterte han: «TV betyr gjenforening og samling av vennskaper, bekjentskaper og slektsbånd.» Med en slik publikumsinteresse ville også reklamen snart komme: «de aller nyeste vitenskapelige, psykologiske og salgstekniske metoder, vil sette hele sin organisasjon av sales promotion og public relations inn på å bite seg fast i TV-seernes lidenskap.» I fremtiden ville vi få egne «fjernsynsukeblader» som inneholdt «alt om televisjon og programmene». Han tegnet et bilde av en over-

12 Sverre Evensen: «Fjernsyn – avkopling i redselskabinett?», kronikk i Arbeiderbladet 25. april 1957

13 Sverre Evensen: «Før TV blir hverdagskost for hvermann», kronikk i Arbeiderbladet 15. juni 1957

veldende fremtid. Så slo han fast at «En har ikke hatt en TV-mottaker i stuen sin så verst mange månedene før det fenomenale blir et faktum en begynner å se kritisk på. Og det store publikum er sannelig ikke nådig ...».¹⁴

Tredje kronikk kom på trykk 19. juli 1957 – kort etter at Stortinget hadde vedtatt at regulære TV-sendinger skulle innføres i Norge. Nå slo han fast at vedtaket snart ville gi folk «en ny planet å heve blikket mot». Den «astronomiske avstanden» til denne nye planeten var i ferd med å bli mindre: Danmark hadde allerede hatt faste sendinger i flere år, Sverige hadde startet året før, mens Finland skulle starte sine sendinger samme høst. Evensen fant at

*«Vi må kunne se Evensens
kronikker som et uttrykk for
Arbeiderbladets egen
TV-vennlighet i 1957.»*

tiden nå var inne for å «tilegne seg en rekke nye ord og faguttrykk for å kunne følge med i samfunnsrytmen. En må gjøre loftsrydning i hjernekisten sin mange ganger for å få plass til alt det nye». Fjernsynet førte med seg «bråtevis av splitter nye ord». Etter et besøk i dansk fjernsyn introduserte han språklige nyskapninger som «fjernsynteater», «kameramann», «kontrollrom», «producer», «TV-studio», «billed-mixer», «TV-sender» og «hallodame». Han sammenliknet TV-studioet med «en maurtue» som «hele tiden kribler, krabler og beveger seg» uten at en helt kunne forstå alt sammen. Varmen fra prosjektorerne var sterk, mens «Kabler, ledninger, snorer og liner i alle dimensjoner snor seg om alt og alle unntatt de som innfanges av kameraøynenes fokus». Studioet hadde rekvisitter og kulisser, dører uten vegger og så videre. «Hvis De på en og samme gang forestiller Dem dagliglivet i Kringkastingen, et filmatelier, på en konserttri-

bune, et Nationaltheater, en avisredaksjon og hva De ellers kjenner av spill-levende foreteelser, så har De de viktigste ingrediensene til å lage TV med foran Dem», forklarte han.

Så pekte Sverre Evensen på konsekvensene: «selv en politiker som skal gjøre TV-entre for sitt parti i en valgkamp, må finne seg i å bli tatt under behandling av sminkøsen, før nærbildet av ham får lov å fylle skjermens synsfelt.» Han mente at fjernsynet ville «være med til å forskyve ens nåværende oppfatning av retoriske ferdigheter». Det å ha «mikrofonstemme», som var en stor fordel i radioen, var ikke lenger nok; i fremtiden måtte man også ha «kamerasjarm» – «dvs. ens åsyn må egne seg

for fotografisk og filmatisk gjengivelse.» Slike dommer var det publikum som felte – og «De elsker å se kamelen danse på slapp line».¹⁵

Det er flere påfallende ting ved disse kronikkene. For det første trykket *Arbeiderbladet* dem rett før og like etter at Stortinget gikk inn for regulære TV-sendinger i Norge. For det andre er det påfallende at de argumenterte så positivt for det nye massemediet. Evensen talte fjernsynets og seernes sak, og kritiserte pessimistene. Slik kom han til å angi den grunnholdningen som *Arbeiderbladet* inntok overfor fjernsynet. I en så lojal partiavis som *Arbeiderbladet* kunne ikke redaktør Olav Larssen la sine kronikører arbeide på tvers av avisens oppfatning. Vi må derfor kunne se Evensens kronikker som et uttrykk for *Arbeiderbladets* egen TV-vennlighet i 1957. At Sverre Evensen hadde vært på innsiden av et TV-studio,

14 Sst.

15 Sverre Evensen: «TV – en ny planet i nærbilde», kronikk i *Arbeiderbladet* 19. juli 1957

gjorde hans artikler desto mer interessante; han befant seg allerede i fremtiden, mens Stortinget ennå diskuterte for eller imot.

I 1958 fulgte han opp med to nye kronikker. 23. mai diskuterte han TV-reklame. Finsk TV hadde allerede ti minutter reklame hver dag, i kontrast til Danmark og Sverige. Vest-Tyskland skulle snart starte kommersielle sendinger. Han pekte på at TV-reklamen ga økte inntekter og spekulerte derfor over om ikke danske og svenske seere heller ville følge de vesttyske sendingene som kunne bli mer påkostede på grunn av reklameinntektene. Han var åpen for at også Danmark og Sverige kunne innføre TV-reklame. Så spurte han hva Norge skulle gjøre når «spørsmålet om reklamens inntog eller utelukkelse fra fjernsynet vårt overskrider grensen for en rasjonal problemstilling».¹⁶

8. desember diskuterte han fjernsynet i Finland. Der økte lisenstallet meget raskt, selv om nivået på 4107 fortsatt var lavt sammenliknet med Sveriges 148 000 og Danmarks 170 000. De ti daglige minutter med TV-reklame gjorde at Finland skilte seg ut i hele Norden. Evensen pekte på at det finske TV-nettet var under rask utbygging: Via Eurovisjonen ville det snart danne grunnlaget for Finlands kommunikasjon med andre vesteuropeiske TV-land. For Norge åpnet det finske sendernet for en «direkte TV-fortsettelse fra Sverige til Helsingfors» – ja, faktisk for en «TV-passasje fra Oslo til Peking via Karlstad, Stockholm, Ålandsøyene, Åbo, Helsingfors, Leningrad, Moskva, Sibir osv.»¹⁷

Da Sverre Evensen skrev disse kronikkene i 1957 og 1958, var den norske TV-utviklingen knapt kommet i gang. NRK gjorde sin første registre-

ring av antallet TV-lisenser den 30. juni 1957. Da fantes det 81 innehavere i Norge. Sverre Evensen så dem som starten på noe helt nytt – en kommende seerformasjon av enorme dimensjoner. Det var dette fremtidige publikumets interesse han argumenterte for. Lisenstallene kom snart til å gi ham rett. Ved månedsskiftet juni–juli 1960 registrerte NRK 18 876 TV-lisenser. Det var en mangedobling siden 1957.¹⁸ En skare av TV-seere var i ferd med å vokse frem også i Norge. Ved utgangen av 1960 hadde lisenstallet steget til 48 572. Deretter kom det til hundretusener av nye seere hvert år. Ved utgangen av 1967 var lisenstallet nådd opp til 660 810.¹⁹ Om man regner et gjennomsnitt på tre seere per apparat, bestod det norske TV-publikummet i 1967 av om lag to millioner seere. Det var akkurat da dette publikummet vokste frem, at Sverre Evensen utfoldet seg som TV-kritiker.

Frilanser i *Aktuell*

Hva Sverre Evensen skrev de påfølgende årene etter kronikkene i 1957–58, har ikke vært mulig å finne ut. Men i 1962 publiserte han et intervju med forfatteren Sigurd Hoel. Intervjuet hadde han gjort i 1957.²⁰

I 1963 dukker han så opp igjen – som TV-skribent i arbeiderbevegelsens bildeblad *Aktuell*, som var eid av LO. I bladets tolvte nummer – som utkom 23. mars 1963 – introduserte redaktør Jostein Nyhamar «en serie omkring Norsk Fjernsyn og dets folk.» Den skulle gi en «kritisk vurdering som mange vil være enig i – men som også egger til motsigelser». Artikkelen skulle gi et «nærgående bilde av såvel program som programfolk, den slår ned på svakheter, og dolker bom-

16 Sverre Evensen: «Hanedans om fjernsynet», kronikk i Arbeiderbladet 23. mai 1958

17 Sverre Evensen: «Fjernsyn i Finland», kronikk i Arbeiderbladet 8. september 1958

18 NRKs årbok 1972:17

19 NRKs årbok 1972:17

20 Sverre Evensen: «Norge, Norden og verden. En samtale med Sigurd Hoel fra 1957 – efter stenografisk referat», i Vinduet, nr. 3 for 1962: 179–183

merter – men den staker også ut veien for de forbedringer man bør ta sikte på».²¹

Initiativet til dette kom neppe fra Jostein Nyhamar. Bjørn Bjørnsen – som var journalist i *Aktuell* på denne tiden – mener å huske at det var Sverre Evensen selv som tok initiativet. Han var ikke ansatt i bladet og heller ikke med i dets redaksjonelle miljø. Sverre Evensen var en outsider. Likevel klarte han å få til en frilansavtale der Nyhamar forpliktet seg til å ta imot ukentlige TV-artikler. Ifølge Bjørn Bjørnsen ønsket Evensen å bygge seg opp som *den* store TV-kritikeren i norsk presse.²² Gjennom avtalen med redaktør Nyhamar fikk han tilgang til *Aktuells* spalter hver eneste uke. Dermed var han klar til å realisere sitt ønske.

Jostein Nyhamar var sjenerøs med spalteplassen. Han reserverte to faste helsider til Evensen i hvert eneste nummer – i alt seks fulle spalter (to spalter helt til venstre ble holdt av til annonser eller småstoff). Nyhamar ga Evensens artikler et slående utstyr: Øverst satte han NRKs modernistiske Marienlyst-profil. Ved siden satte han inn teksten «Sverre Evensen: Slik jeg ser det». Til sammen dannet disse to elementene en meget karakteristisk vignett. Den viste at det var Sverre Evensen – og ikke *Aktuell* – som stod for vurderingene. Den første artikkelen som ble gitt dette utstyret, ga et imponerende inntrykk: Vignett, tittel, ingress og bilde ledet leserne mot en lang brødtekst i tett sats. Siden fortsatte *Aktuell* med denne formen ukentlig gjennom resten av 1963 og hele 1964 – helt frem til og med nummer 2 for 1965. I alt trykket *Aktuell* hele 95 dobbeltsidige artikler av Sverre Evensen mellom 1963 og 1965. Fra nummer 3 i 1965 reduserte *Aktuell* formatet ned til en signert kommentar over to spalter. Denne formen fortsatte frem til nummer 33

for 1966. I denne tiden fungerte Evensen som fast spaltist, på linje med øvrige spaltister i bladet. Hans siste artikkel i *Aktuell* kom på trykk den 13. august 1966. Sverre Evensens produksjon for *Aktuell* lar seg således inndeile i to: de store artiklenes tid (1963–65) og TV-spalten (1965–66). Den første perioden er utvilsomt den mest interessante. I det følgende skal vi derfor legge hovedvekten på den.²³

TV – slik jeg ser det

Sverre Evensens 95 dobbeltsidige *Aktuell*-artikler er en betydelig tekstmasse. Om man påtar seg den tidkrevende oppgave det er å lese igjennom dem, ser man snart at Evensen arbeidet systematisk og langsiktig med sitt stoff. En vanlig avisjournalist kunne nok skrive TV-anmeldelser av og til, men det er vanskelig å tenke seg at andre norske pressefolk skrev mer utførlig om fjernsynet mellom 1963 og 1965 enn Sverre Evensen. Og han fortsatte enda et år til. Den samlede tekstmasse han leverte om fjernsynet, er trolig den største som en enkelt journalist leverte om emnet til norsk presse i disse årene. For det var neppe andre norske pressefolk som så tidlig arbeidet så konsekvent med fjernsynsstoffet som Sverre Evensen. I årene 1956 til 1958 forsøkte han å ta rollen som TV-skrivent i norsk presse. Fra 1963 gjenopptok han ambisjonen da han forsøkte å etablere seg som Norges fremste TV-kritiker gjennom sin ukentlige artikkel i *Aktuell*.

Sverre Evensens artikler lar seg lett rubrisere som TV-kritikk, men det var de i en nokså vid forstand. Han interesserte seg nemlig for alle sider av TV-utviklingen og skrev om et mangfold av temaer. Hvis vi nå ser alle disse artiklene under ett, hva forteller de oss om opphavsmannen?

21 *Aktuell* nr. 12 1963

22 Intervju med Bjørn Bjørnsen september 2010

23 En oversikt over samtlige av disse artiklene finnes i vedlegget.

Sverre Evensen utviklet sin TV-kritikk som en direkte forlengelse av pressens øvrige anmeldelser. Da måtte den først og fremst være uavhengig av bindinger til NRK. Han trakk tidlig et skille mellom avisanmeldere på den ene siden og NRK-medarbeidere på den annen. De måtte holde seg til hvert sitt yrke. Han så det derfor som dypt problematisk at kjente NRK-medarbeidere som Kari Borg Mannsåker, Oddvar Foss, Harald Tusberg og Harald Heide Steen jr. også opptrådte som TV-spaltister i aviser og ukeblader. Det de drev med, var ikke ordentlig TV-kritikk fordi disse blad-skrivende TV-medarbeidere aldri vil kunne se seg i stand til å fremkomme med en kritisk vurdering av programkvaliteten i NRK-Fjernsynet. Tvert imot vil de uke for uke være i stand til å gå ut på byen og i bokstaveligste forstand selge de programkvaliteter de selv og ingen annen tillegger sendingene. Via disse presseorganenes samlede millionopplag vil de på få år være kapable til å ensrette hele – eller størsteparten – av det norske seerfolk ... Og de vil ved å skrive om hverandre innbyrdes oppnå en innavl av rosenkult man til dags dato aldri har sett maken til i norsk pressehistorie.²⁴

Evensen argumenterte her for en profesjonell TV-kritikk med integritet – men også for sitt eget levebrød. Han mente tydeligvis selv å oppfylle de kravene han stilte til TV-kritikken. Spørsmålet vi nå må stille, er derfor hvordan han arbeidet som kritiker.

Det evaluerende portrett

Hva var det egentlig Sverre Evensen var opptatt av i de 95 artiklene? Ved første øyekast er det

påfallende at mange av dem tilsynelatende var formet som portretter av TV-medarbeiderne i NRK. Den første artikkel kan stå som eksempel. Den het «Mester eller myte?» og handlet om Erik Diesen, underholdningsavdelingens sjef. Gjennom Nordvisjonens programutveksling kunne også svenske, danske og finske seere oppleve *Slagerparaden*, *Lommeoperetter* og *Prospektkort*. Etter disse sendingene betraktet nordiske TV-

*«Den personlige vinklingen
fungerte alltid som en inngang til
mer allmenne TV-spørsmål.»*

anmeldere Erik Diesen som en mester i TV-underholdning. Det var dette Sverre Evensen ville pirke ved: Han pekte på at de nordiske TV-anmelderne hadde brukt Diesens programmer når de kritiserte sine egne TV-underholdere.

Ifølge Evensen var det deres misnøye med egen TV-underholdning som var årsaken til at de løftet frem norske Erik Diesen. Han antydte at dette var den egentlige årsaken til Erik Diesens nordiske ry. Underforstått svarte han at mannens status som Skandinavias fremste TV-underholder egentlig var en myte.²⁵

Portrettet var altså ingen personschildring, men en kritisk evaluering av en navngitt TV-medarbeider. Med artikkelen om Diesen demonstrerte Evensen sin fremgangsmåte. Han valgte seg gjerne ut navngitte NRK-medarbeidere – og foretok deretter en kritisk vurdering av deres rolle i fjernsynet. Det evaluerende portrett var en åpen og fleksibel form som ga ham utallige variasjonsmuligheter overfor den voksende TV-staben på Marienlyst. Etter omtalen av Erik Diesen laget Sverre Evensen evaluerende portretter av NRK-medarbeidere som Kari Borg

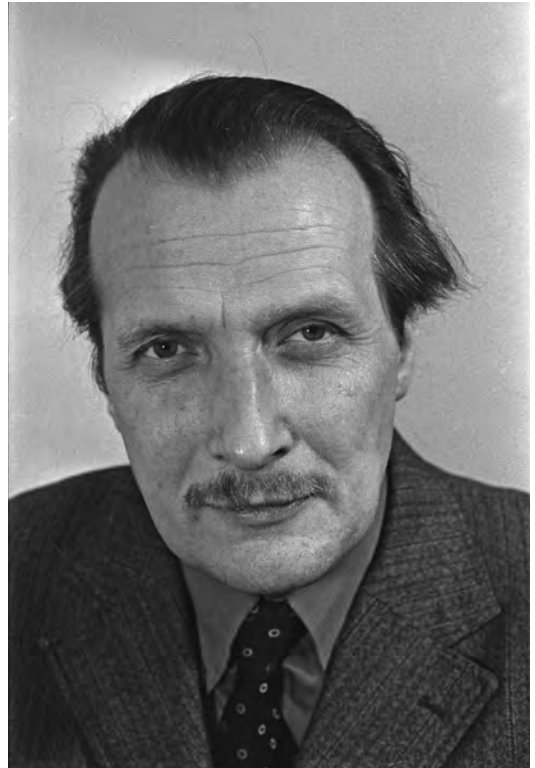
²⁴ Aktuell nr. 13 1963

²⁵ Aktuell nr. 12 1963

Mannsåker,²⁶ Anders Buraas,²⁷ Odd Grythe,²⁸ Mette Janson,²⁹ Sverre Tinnå,³⁰ Otto Nes,³¹ Kjell Arnljot Wig,³² Sverre Christoffersen,³³ Gunnar Haarberg³⁴ og Oddvar Foss.³⁵ Sverre Evensen var først og fremst opptatt av dem som TV-medarbeidere og ikke som privatpersoner. Portrettene hans er dermed noe annet enn det vi i ettertid kaller kjendisjournalistikk.

Portrettene ga Sverre Evensen anledning til å gi positive og negative kommentarer til personen. Ofte var han svært positiv. Han brukte ikke TV-kritikkens muligheter til slakt for sin egen skyld. Tvert om valgte han gjerne å rose den utvalgte TV-medarbeideren, selv om han nesten alltid inkluderte noen kritiske bemerkninger. På den annen side var han heller ikke redd for å la sine portretter få overvekt av kritikk. Evensen var særlig kritisk hvis han mente at personen ikke var dyktig nok til å bruke TV-mediets visuelle muligheter, hvis han fant at en programleder overvurderte sine evner, eller at vedkommende ikke passet til oppgaven og så videre. Portrettartiklene hadde det til felles at hovedpersonen var blikkfang både i tittel, foto og ingress.

Den personlige vinklingen fungerte alltid som en inngang til mer allmenne TV-spørsmål. Evensen trakk for eksempel frem nyhetsavdelingens leder Tollef Berg da han ville diskutere svakhetene ved Dagsrevyens nyhetsformidling,³⁶ og brukte filmavdelingens leder Rigmor Hansson

Sverre Evensen. Bildet skal være tatt i 1974. Det finnes bare noen få bilder av ham, og de ble stadig brukt om igjen.

Rodin da han vurderte filmrepertoaret i NRK.³⁷ Mulighetene var mange: Produksjonsavdelingens leder Sigurd Tønsberg ble brukt i vurderingen av TV-medarbeidernes visuelle evner,³⁸ opplysningsavdelingens leder Arne Okkenhaug ble trukket inn i vurderingen av folkeopplysningen på TV-skjermen,³⁹ barne- og ungdomsavdelingens leder Lauritz Johnson var blikkfang da han diskuterte barne- og ungdomsprogrammene.⁴⁰ Fra uke til uke la Evensen stadig til nye

26 Aktuell nr. 16 1963

27 Aktuell nr. 20 1963

28 Aktuell nr. 29 1963

29 Aktuell nr. 30 1963

30 Aktuell nr. 40 1963

31 Aktuell nr. 42 1963

32 Aktuell nr. 45 1963

33 Aktuell nr. 53 1963

34 Aktuell nr. 54 1963

35 Aktuell nr. 37 1964

36 Aktuell nr. 14 1963

37 Aktuell nr. 19 1963

38 Aktuell nr. 25 1963

39 Aktuell nr. 26 1963

40 Aktuell nr. 31 1963

varianter av denne fremgangsmåten: Teatersjef Arild Brinchmann var blikkfang for Evensens diskusjon av Fjernsynsteaterets repertoar,⁴¹ programleder Erik Bye for programposten *Siden sist*,⁴² Dagsrevyens journalist Haagen Ringnes ble trukket frem i omtalen av NRKs TV-dekning av drapet på USAs president John F. Kennedy,⁴³ redaksjonssekretær Hans Julius Birkrem ble trukket frem da skolefjernsynet startet,⁴⁴ og programsekretær Ada Haug ble rost for sin visuelle sans i ungdomsprogrammene.⁴⁵ Videre trakk Evensen frem professor Francis Bulls da han vurderte litteraturprogrammene⁴⁶, programleder Rolf Riktor da han skrev om barneprogrammet Falkeklubben,⁴⁷ og programleder Leif Hvidsten da han skrev om landsbruksprogrammene.⁴⁸ Evensen trakk frem programleder Dag Aanderaa etter at han med *Revkrok og hallingkast – laurdagskveld til seters* hadde laget NRK-fjernsynets første underholdningsprogram på nynorsk og så videre.⁴⁹ Den personlige vinklingen i slike artikler skulle appellere til leserne samtidig som den la grunnen for Sverre Evensens egne vurderinger.

Formen åpnet for utallige varianter, for eksempel kunne antallet omtalte personer økes. Evensen valgte seg to hovedpersoner – Harald Heide Steen jr. og Harald Tusberg – da han vurderte ungdomsprogrammene.⁵⁰ Han omtalte August Mauritzen og Sven Lange som TV-underholdere under ett, til tross for forskjellene mellom dem.⁵¹ Han skrev også en felles artikkel om Dagsrevy-

ens to nynorske TV-reportere Olav Øverland og Bjørn Haga.⁵² Men formen lot seg også utvide til tre personer, som da Evensen skrev om reportasjeteamet til Erik Bye – Arild Nybakken og Knut Midtun – som imponerte ham med sine programmer fra Hong Kong og Østen.⁵³ Da han skrev om hallodamene, valgte han seg fire personer. Under tittelen «Faste gjester i TV-hjem» diskuterte han i detalj hvilke ferdigheter og kvalifikasjoner Inger Lise Haug, Mette Lange-Nilsen, Gerd Sjøholt og Reidunn Ringheim hadde på TV-skjermen.⁵⁴ Han kunne også omtale fem personer under ett, som da han skrev om NRKs utsendte TV-medarbeidere til Vinter-OL i Innsbruck i 1964: redaksjonssekretær Oddvar Foss, programsekretærene Knut Bjørnsen og Jarle Høysæter, redaksjonssekretær Sigurd Tønsberg og producer Bjørn Bryn.⁵⁵

Ved slike variasjoner skaffet Sverre Evensen seg stadig nye temaer. De utvalgte personene var interessante for ham fordi de gjennom sitt arbeid forvaltet tidens største massemedium. NRK-medarbeiderne var også interessante fordi de var statsansatte funksjonærer som brukte det nye mediet på seernes vegne. Han skrev ikke om dem fordi de isolert sett var kjent; selv om han brukte personene som blikkfang, drev han ikke kjendisjournalistikk. Det vises ved at han også trakk frem personer som arbeidet i kulissene, og som derfor var helt ukjente for seerne – som da han skrev om Eurovisjonskontorets leder Randi Solveig Lie. Det var hun som koordinerte de internasjonale TV-overføringene til NRK fra Nordvisjonen, Eurovisjonen og Intervisjonen samt de store satellittsendingene. Hun spilte en nøkkelrolle i TV-administrasjonen, selv om hun utad var lite kjent.⁵⁶

41 Aktuell nr. 32 1963

42 Aktuell nr. 46 1963

43 Aktuell nr. 51 1963

44 Aktuell nr. 2 1964

45 Aktuell nr. 7 1964

46 Aktuell nr. 8 1964

47 Aktuell nr. 12 1964

48 Aktuell nr. 27 1964

49 Aktuell nr. 33 1964

50 Aktuell nr. 24 1963

51 Aktuell nr. 28 1964

52 Aktuell nr. 1 1965

53 Aktuell nr. 20 1964

54 Aktuell nr. 22 1963

55 Aktuell nr. 4 1964

56 Aktuell nr. 47 1963

Den personlige vinklingen fungerte altså både som blikkfang og innledning. Evensen valgte seg alltid ut ett hovedtema. Ja, han hadde en slags tematisk interesse for TV-mediet – noe han viste ved å skrive artikler som ikke hadde hovedpersoner i det hele tatt. Da var han opptatt av det mer særegne ved fjernsynet som meddelelsesmiddel. Det er derfor rimelig å si at Sverre Evensen egentlig ble drevet av en grunnleggende interesse for *fjernsynet som fenomen*. Den egentlige hovedpersonen i alle artiklene var fjernsynet i seg selv. La oss se mer på hvordan han gjorde dette.

Fjernsyn som fenomen

I artikkelen «Inflasjon i TV-navn» kritiserte Sverre Evensen den måten NRK-fjernsynet krediterte sine ansatte i rulletekstene på. Skulle virkelig alle mulige suf-fløser, scriptgirls, systueleedere, rekvisitører, lysfolk, lydfolk, fotografer og klippere og så videre ha sine navn nevnt? spurte han. Nei, svarte han selv. Han oppfordret derfor TV-ledelsen til å stanse flommen av navn med et internt rundskriv.⁵⁷ Evensen kunne altså gjøre antall navn i rulletekstene – et særtrekk ved fjernsynets form – til hovedtema for en artikkel.

Nettopp slike mediespesifikke detaljer var noe Sverre Evensen interesserte seg for. Listen over slike emner i artiklene hans kan gjøres lang. Han skrev inngående om hvilke muligheter NRKs reportasjebusser skapte for landsdekkende TV-produksjoner,⁵⁸ han mente at NRK burde etablere en utrykningsgruppe som på kort varsel

kunne reise ut på oppdrag⁵⁹ og drøftet lydens⁶⁰ og lyssettingens rolle i fjernsynet.⁶¹ Han diskuterte hvordan kommentarlesningen burde gjennomføres og mente at Carl Fredrik Prytz var en «lesemaskin» som var «gudsjammerlig kjedelig å høre på».⁶² Han viet en egen artikkel til sendepauser og pausefisk. Evensen mente at sendepausene var «gørrkjedelige», til tross for akvariefiskene som svømte rundt på skjermen. Som løsning foreslo han å omgjøre pausene fra passive til aktive ved erstatte fiskene med norsk bildekunst og musikk, fordi «et stillestående bilde med et visuelt innhold kan gi seersinnet den rast vi behøver for å kunne se neste programpost med velopp-lagte sanser».⁶³

Noe annet han oppdaget tidlig, var fjernsynets årstidsvariasjoner. Han erkjente at sommeren ikke var høysesong for TV, men etterlyste

likevel et «sommerpreg i sendingene». Han kritiserte NRKs tendens til å spare penger om sommeren for å ha mer å bruke i vinterhalvåret.⁶⁴ Han diskuterte også NRKs sesongplan da den forelå for 1963–64.⁶⁵ Han drøftet programtilbudet på høytidsdager, som julaften mellom klokken 17 og 20. Da burde fjernsynet ha gode programmer som et tilbud til ensomme og syke.⁶⁶

Evensen var også opptatt av fjernsynets svakhet som enveismedium. Han mente at NRK burde

«Evensen var også opptatt av fjernsynets svakhet som enveismedium.»

57 Aktuell nr. 33 1963

58 Aktuell nr. 23 1964

59 Aktuell nr. 35 1964

60 Aktuell nr. 48 1964

61 Aktuell nr. 51 1964

62 Aktuell nr. 43 1964

63 Aktuell nr. 28 1963

64 Aktuell nr. 32 1964

65 Aktuell nr. 39 1963

66 Aktuell nr. 52 1963

innføre en programpost som tok opp TV-mediet selv til debatt, slik at reaksjoner fra opinionen ble ført inn i sendingene. Ideen hadde han fra det svenske programmet *Min syn på TV*, som ble ledet av den pensjonerte avisredaktøren P.G. Peterson.⁶⁷ Slik kunne TV bli et toveismedium. I andre artikler stilte Sverre Evensen seg kritisk til at TV-medarbeiderne i NRK avviste den kritikken de fikk fra eksternt hold med å henvise til barnesykdommer, personalmangel, utbyggingsvansker og så videre. Han slo fast at «Det er på tide NRK-Fjernsynets medarbeidere får forståelsen av at deres stillinger på ingen måte er privilegerte framfor arbeidere i andre sektorer i TV-alderen».⁶⁸ Han mente at dette problemet bunnet i at TV-folkene «praktisk talt aldri ser TV slik seerne og vi kritikerne gjør det ... Vil TV-medarbeiderne komme på talefot med sitt publikum, så må de snakke om det å se TV, ikke om vanskene med å lage programmer».⁶⁹

Denne interessen for fjernsynets særegne detaljer er gjennomgående i Sverre Evensens artikler. Ved et årsskifte løftet han imidlertid blikket og gjorde en samlet vurdering av det avsluttede TV-året. Han mente for eksempel at TV-året 1963 ville bli «stående som noe mer enn et beskjedent utbygningsår i TV-historien». Han hadde opplevd «Ting som etset seg inn i den enkelte seers sinn for livet. Ting TV-historikere ... vil bla tilbake til i all framtid». 1963 var året da «minst 100 millioner seere over store deler av kloden ble øyenvitner til et mord som skapte verdenshisto-

rie». Fjernsynsstasjoner på begge sider av Atlanterhavet hadde «høstet erfaringer med satellittoverføringer, som danner grunnlaget for fjernsynsutviklingen fram i tida». Han så på 1963 som fjernsynets «gjennombrudd» i norsk politikk, mens opplysningsprogrammene «ga varige inntrykk – utviklet min horisont på forskjellige plan, ga meg minutter, kvarterer og timer til ettertanke som jeg uten TV aldri hadde fått».⁷⁰ Da han oppsummerte TV-året 1964, trakk han frem

BBCs store TV-show i forbindelse med Winston Churchills 90-årsdag.⁷¹

Over alle detaljer og årsoppsummeringer stod spørsmålet om hvem som skulle lede norsk fjernsyn. Sverre Evensen hadde synspunkter på dette også. Han foreslo i

*«Han engasjerte seg i
alt fra rulletekster og
pausefisker til sesongplaner,
administrasjon og ledelse.»*

1963 at Anders Buraas burde tilsettes i fjernsynets nyopprettede stilling som programdirektør. Evensen foretrakk Buraas framfor en annen søker, Otto Nes. Anders Buraas var en av de tre første TV-medarbeiderne som ble ansatt i NRK i 1958. Han var således like mye veteran som Otto Nes. Evensen pekte på at Anders Buraas var journalist med erfaring fra avis. Det han ikke pekte på, var at Buraas hadde bakgrunn fra arbeiderpressen. Sverre Evensen gikk altså inn for at en mann fra den mektige A-pressen burde få det øverste administrative ansvaret i NRK-fjernsynet. I så fall ville A-pressen fått landets TV-direktør som meningsfelle. Evensen argumenterte selvfølgelig ikke politisk for dette standpunktet. Han nøyde seg med å peke på kandidatens kvalifikasjoner: «Hvert eneste seerhjem har Buraas til venn på skjermen.» Seerne gledet seg angivelig

67 Aktuell nr. 24 1964

68 Aktuell nr. 37 1963

69 Aktuell nr. 18 1964, kursiv i originalen

70 Aktuell nr. 1 1964

71 Aktuell nr. 54 1964

over hans «nøkterne saklighet og hans suverene evne til å snakke med folk i samtlige samfunnsklasser». Ja, han mente at Anders Buraas hadde selvironi, sprudlende humor, livsoverskudd og innsatsvilje og utførte sitt arbeid som «en kjærlighetserklæring til TV-yrket». Derfor var Buraas «NRK-Fjernsynets best kvalifiserte mann til programdirektørstillingen». Det hjalp også at han var «kosmopolitt» med «det vide internasjonale utsyn».⁷²

Disse argumentene vant dog ikke frem. Det ble Otto Nes som fikk stillingen. Evensen tok utfallet pent, men slo fast at Nes nå ble «mannen som i de neste tjue–tjuefem år skal ha den mest betydelige innflytelse på det vi seere kveld ut og kveld inn skal få inn i stuene våre på TV-skjermen». Han mente at Norge kom til å «forandre seg mange ganger i embedstida til programdirektøren» og tenkte særlig på fargefjernsyn og satellittendinger. Hans innvending mot Otto Nes var at han hadde vært lite synlig for seerne. Evensen ønsket at Nes nå oftere trådte fram på skjermen og i pressen – slik at seerne fikk «forenemmelsen av at han først og fremst er deres mann».⁷³

Med sin anbefaling av Anders Buraas forsøkte Sverre Evensen å gripe aktivt inn i ledelsen av NRK-fjernsynet. Han anbefalte faktisk en kollega fra sin egen avisgruppe som TV-direktør. Han var fullstendig klar over hvor viktig denne stillingen ville bli for TV-utviklingen. Når vi vet at Otto Nes ble sittende i direktørstillingen helt til 1987, så viser det at Evensen fikk rett med hensyn til funksjonstidens lengde. Denne ene ansettelsen hadde langtrekkende virkning: Hvis Anders Buraas var blitt ansatt, kunne han også blitt sittende som programdirektør til slutten av

1980-årene. Men Evensen vant ikke frem med kampanjen for sin A-presse-kollega.

Disse spredte eksemplene viser litt av den tematiske bredden som preget Sverre Evensens interesse for fjernsynet. Han engasjerte seg i alt fra rulletekster og pausefisker til sesongplaner, administrasjon og ledelse.

Profesjonalitetens talsmann

På tvers av alle disse temaene finnes et annet gjennomgående trekk i Evensens artikler: Han argumenterte konsekvent for økt profesjonalisering. Alle som arbeidet i fjernsynet, måtte rett og slett bli mer profesjonelle, mente han. Han tok som utgangspunkt at alt kunne forbedres. Her er tre eksempler.

Under tittelen «Ugress på skjermen» angrep han programfolkenes klesdrakt, deres NRK-sjargong og de hyppige feilene som oppstod under avviklingen av sendingene. Han holdt hovedkontrollen i NRK-fjernsynet ansvarlig når filmbånd eller lydbånd startet for tidlig eller for sent ved overganger mellom innslag.⁷⁴

Under tittelen «Unoter på skjermen» etterlyste han opplæring av de medvirkende. Han mente at de måtte få veiledning som luket bort unoter som ikke gjorde seg på skjermen. Medvirkende var ikke uten videre klar over hvordan de burde opptre foran et TV-kamera, mente han: «Et harmonisk helhetsbilde av mimiske bevegelser, lys- og skyggevirkninger, tonefall, ordvalg og meninger er idealet for presentasjon av et stoff på bilderørets buete flate.» Han mente at NRK burde lage en «brosjyre med lettfattelige råd og vink til den som skal opptre i TV for første gang». I tillegg trengtes det egne instruktører. Evensen kunne ikke forstå at «framtreddende representanter for ulike samfunnsgrupper» fant seg i å bli

72 Aktuell nr. 20 1963

73 Aktuell nr. 42 1963

74 Aktuell nr. 34 1964

En av årets første fjernsynskvelder fikk seerne et program om tre av sønnene til Johann Sebastian Bach, — de tre som ble kjente komponister og musikkpersonligheter i sin samtid.

Det var en forbløffende sending. Ikke så mye fordi den behandlet en epoke i musikkhistorien det store publikum av i dag kan tenkes å være fortrolig med, heller ikke fordi den var byrget over fortellingen om disse tre begavelsens skjebner og livsverk, slik at den hadde hva man kan kalle et littært innhold.

Dette programmet var særdeles godt, fordi det hadde en TV-messig riktig utforming og dermed skapte en intim musikalsk atmosfære i stuen våre. Vi kom Bach-sønnene tett inn på livet, — så nært det lar seg gjøre i så personligheter som levde og virket for to hundre år siden. Selv deres personlige livstil fikk vi et levende inntrykk av på skjermen. Og vi saite oss vel til rette for å lytte til musikken deres, fordi vi etter hvert, som programmet skred fram syntes vi kjente dem privat.

Så tenker man seg om:

Hvordan ville det være om vår samtids komponister uten parykker og kniplingkrager plutselig sto der lys levende på skjermen hjemme hos oss og skapte musikalsk atmosfære med sin personlighet og sin tonekunst? Sett at eielsenplvis Harald Sæverud, Geirr Tveitt, Klaus Egge, Arne Nordheim eller Finn Mortensen ble TV-behandlet på samme måten som Bach-sønnene ble det nylig?

Musikkhistorie er én ting, — et par seklers avstand fra de omtalte komponister gir bokstavelig talt spillerom for TV-medarbeidere. Å gå på kloss hold av nålevende tonekunstnere er noe annet, vil man sikkert hevde.

Like før jul sendte svensk fjernsyn et intervju med den unge, svenske komponisten Bo Nilsson, som har skaffet seg internasjonalt ry de seneste årene.

Det var det mest nærgående intervju jeg personlig noen sinne har sett i fjernsyn. Bo Nilsson hadde før sagt at han er et geni. Han fikk leilighet til å stå ved det på skjermen, men ikke utmøt-sagt. Intervjueren hadde sendt reportere til det lille gruvesamfunnet Bo Nilsson er født og vokst opp i. Man skildret miljøet og spurte folk på gata hva de mente om ham og hans musikk. Jeg liker ikke komposisjonene hans, var onkvedet, faren hans spiller hyggeligere ting på trekkspillet sitt, og Bo Nilsson hadde virkelige evner den gangen han spilte

til dans på lokalet. Dessuten har han et forferdelig vanskelig genymitt, så flere, og vi er ikke særlig stolte av alle kvinnfolkhistoriene hans! Det skravles så mye om meg, kommenterte Bo Nilsson, om mine ekteskap og min person. Jeg reiser bare hjem når jeg vil hyle meg eller har pengevankeiligheter!

Bo Nilsson er en ung komponist med sin personlige historie. Andre seriøse komponister i vår tid har andre historier, men anser det ikke av billig Hollywood-journalistikk å gå over terskelen til deres privatliv med TV-kameraer for å underrette et millionpublikum om deres eksistens og kunstneriske virksomhet?

Det kan så være, i prinsippet var imidlertid intervjuet med Bo Nilsson banebrytende for TV-presentasjon av våre dagers tonekunst. Han satt der i uinteresserte medmenneskers hjem og var et selvbestaltet geni av kjøtt og blod, — en person som har skapt ubegripelige opus. Man ble nysgjerrig på hva han bruker sine krefter til. Han var en personlighet, som i levende live lot seg radbrette av TV-kameraer på samme måten som en Wilhelm Friedemann Bach, en Carl Philipp Emmanuel Bach og en Johann Christian Bach ble det et par sekler etter sin død.

TV-skjermen er ikke noe konsertpodium. Det har musikklivet folk forlengt erfart, selv om man inntil bedre løsninger kan finnes, ofte sender symfonikonsserter i fjernsyn. Det eksisterer så å si ikke musikkliteratur for TV, trass i at ethvert fjernsynsselskap må se det som en ufravikelig plikt å forsyne seerne med ledig musikk og oppdra et stadig større publikum til å kunne nyte godt av god tonekunst.

Programmet i vårt fjernsyn om Bach-sønnene er en meget farbar vei å TV-gå når det gjelder klassikere, men en stridens sti å slå inn på når det gjelder nålevende komponister.

Enn om Fjernsynet her viste ansikt og så til samtiden tonekunstnere: Våre medarbeidere må finne seg i å få offentlighetens fulle lys satt på sin person så lenge de trer fram for et massepublikum. TV vinner på det, uansett hva pressen skriver, fordi folk på den måten kommer til å beskjefte seg med vårt arbeid. La oss få komme inn på livet av dere med våre kameraer, utnytt vårt mediums spesielle egenskaper til fordel for tidens tonekunst. Var svenskenes intervju med Bo Nilsson for nærgående, så var det hans eget provoserende vesen som bestemte programkarakteren. Det står dere selv fritt, komponister, å bruke TV som vår tids mest effektive kommunikasjonsmiddel. Å betrakte TV som formidler av konvensjonelle presentasjonsformer for musikklivet gir ingen av partene noe vesentlig. La oss forsøke noe nytt!

TV slik jeg ser det var Sverre Evensens første TV-spalte og denne artikkelen kom på trykk i Aktuell i nummer 3 for 1965. Siden begynnelsen i 1963, var omfanget på artiklene hans nå redusert til to spalter, med Evensen fikk til gjengjeld sitt portrett i vignetten.

«plassert i TV-programmer uten å få den ringeste innføring i visuell presentasjon av sitt stoff. Jeg fatter ikke at de tør». De burde i det minste få noen minutters TV-instruksjon før opptak.⁷⁵

I artikkelen «Liv og lære i TV» argumenterte han for bedre internopplæring i NRK. Han foreslo at TV-lærerne ga sine elever i hjemmelekse å følge sendingene et halvt års tid. Hvis de da var like interessert, burde de komme tilbake og fortelle hvilke producerprestasjoner de hadde satt mest pris på. Læreren burde da tilkalle vedkommende producer, kjøre sendingen på nytt og få ham til å forklare hva han hadde gjort, hvordan han vurderte oppgaven og gjennomførte den under opptak. Evensens refleksjoner om dette viser at han så fjernsynet i sammenheng med andre kulturelle uttrykk. Han skrev at skulle NRK lære opp nye folk, så må de snarest selv tilegne seg kunnskaper om *bildet, ordet og tonen*. De må gå til malerne, billedhoggerne, forfatterne, dramatikerne, scene-kunstnerne, komponistene, musikerne, osv. selv, og la seg belære før de gir seg til å forelese for unge TV-adepter ... Svært mange TV-folk behandler sitt medium som var det en frittstående nyskapning de alene vet å mestre. Fjernsyn er nok teknisk sett noe nytt, men det å skape bilder og ord slik at ens medmennesker gidder å se på dem og lytte til dem, er en urgammel foreteelse ... TV er og forblir et visuelt medium. På skjermen er det bildet som skaper liv sammen med ordet. Derfor må man kunne forlange at undervisningsvirksomheten

for TV-medarbeidere først og sist preges av det.⁷⁶

Med sine stadige krav om profesjonalitet i alle ledd viste Sverre Evensen at han søkte å påvirke den fremtidige TV-utviklingen i landet – på et vis beslektet med hans engasjement for Anders Buraas som TV-direktør. Men også på andre måter interesserte Evensen seg for fremtidens fjernsyn.

Fremtidens medium

Fjernsynet var fremtiden for Sverre Evensen –

også i helt konkret forstand. Den første generasjon barn lot seg allerede fascinere av sendingene. Det interesserte Evensen, som skrev en rekke artikler om barne- og ungdomsprogrammer. Den første kalte han «TV for småfolk». Der påpekte han at hverken foreldre, lekeonkler eller leketanter på skjermen snakket om «småbarnas seerbehov». Hans egen datter elsket for eksempel eventyr og fortellinger. Hun brukte TV-skjermen til å «skape incitamenter, til å sette igang hennes fantasi, til å aktivisere henne qua bilder». Hun var opptatt av «det visuelle liv TV-skjermen kan gi ...». Barn måtte derfor få programmer med et tempo og en «handlingsmettet» som barne- og ungdomsavdelingen til «nå ikke har skjønt betydningen av», mente han. Fjernsynet måtte også lage programmer som kunne utløse barnas egenaktivitet og tilfredsstille deres trang til handling, spenning og overraskelser. Barna måtte få møte andre barn på TV-skjermen. Han roste programskapere som Ingebrikt Davik og Ragne Tangen, men slo likevel fast at kriminalserien *Perry Mason* og *Dagsrevyen* ofte tiltalte barn mer – på grunn av sitt tempo og sin bilde-

rikdom. Sverre Evensen skrev at «Småseerne er suverene ... De tar ikke til takke med en leketante eller onkel som kan eventyr. De vil se selve eventyret». Og de forlangte et «forundringens skjær over sendingene».⁷⁷

*«Konklusjonen ga seg selv:
NRK måtte satse mer på
sine unge seere.»*

Evensen oppfattet *Falkeklubben* som et vellykket barneprogram. *Falkeklubben* viste at «TV er et glimrende teknisk hjelpemiddel for barn, at det går an å se fjernsyn uten skadevirkninger av noen art og i stedet oppnå positive verdier med det ...». Han

roste programleder Rolf Riktor, som opprinnelig var lærer.⁷⁸ Evensen var positiv til læring via TV-skjermen. Han var full av forventninger da skolefjernsynet hadde sin første sending 13. januar 1964. Han mente at NRK her ville «gjøre sitt ytterste for å påvise at TV kan utvikles til framtidens uunnværlige undervisningsmedium».⁷⁹

Sverre Evensen mente videre at «Tenåringers reaksjonsmønster overfor fjernsynet er atskillig mer fasettert enn den forståelsen vi voksne har». Han roste tenåringsprogrammene til Ada Haug og Inger-Johanne Agerup. De hadde en bilde-messig kvalitet som angivelig lå «langt over» andre sendinger. NRK laget altfor få programmer for tenåringer, mente han. Evensen mente tenåringene var en viktig seergruppe. NRK Fjernsynet hadde ansvar for å «lære opp dagens tenåringer til å bli morgendagens gode TV-oppdragere». Det var tidens tenåringer som kom til å grunnlegge den neste generasjonens seervaner, skrev han. Også derfor var de viktige.⁸⁰ Han be-

77 Aktuell nr. 17 1963

78 Aktuell nr. 12 1964

79 Aktuell nr. 2 1964

80 Aktuell nr. 27 1963

76 Aktuell nr. 18 1964, kursiv i originalen

regnet at landets 850 000 barn og ungdommer hver ble avspist med under to øre i uken i programkostnader. Konklusjonen ga seg selv: NRK måtte satse mer på sine unge seere.⁸¹

Det var faktisk bare en annen seergruppe Sverre Evensen behandlet likedan – og det var landets husmødre. I en egen artikkel minnet han om at to tredjedeler av norske TV-apparater stod foran en husmor. Likevel var husmødrene en gruppe som NRK-fjernsynet gjorde lite for. I det minste måtte NRK få en kvinnelig medarbeider til disse programmene. Da kunne husmorprogrammene bli «vår beste damejournal og en post vi ekte-menn kanskje også ville følge».⁸²

TV hjemme og ute

De eksemplene vi hittil har gitt på hva Sverre Evensen skrev om, er bare spredte illustrasjoner. I praksis fylte han sine TV-artikler med så mange ulike emner at det er vanskelig å sammenfatte det. Han innrømmet dog at han var lite interessert i sportssendinger,⁸³ men slike forbehold var svært sjeldne hos ham.

Det er derfor man finner så mange overraskende emner i artiklene hans. De var uforutsigbare. Han skrev for eksempel en egen artikkel om «TV-reiseliv i Norge». Der drøftet han hvordan fjernsynet kunne bli et sted der byfolk fikk møte bygdefolk, ikke omvendt. Han mente at «Kommunikasjonsmidlet TV er ennå ikke blitt brukt til å lære oss nordmenn å kjenne vårt eget land og vårt eget folk». Han trodde på «avkroksmennenesker» i TV.⁸⁴ Han etterlyste med andre ord et distriktsprogram som *Norge Rundt* – 13 år før det startet opp i 1976.

En annen overraskende ting er den måten Sverre Evensen interesserte seg for TV-underholdningen på. Han anså underholdning som en legitim og viktig del av NRKs programtilbud. Ja, han startet sin artikkelserie med Erik Diesens spektakulære underholdningsprogrammer.⁸⁵ Så fulgte han opp med Odd Grythes innsats i *Weekendmagasinet*.⁸⁶ Han drøftet innkjøpte programmer som *Familien Flint*, *Helgenen*, *Lucy Show*, *Robin Hood*, *The Story of...* og *Perry Mason*, mens han advarte mot en ensidig programimport fra USA og England.⁸⁷ Han roste Sverre Christoffersen som «bestemann i moroavdelingen på Marienlyst»⁸⁸ vurderte programserier som *På direkten* og *På kryss og tvers*.⁸⁹ Han var full av ros da NRK prøvde seg på satire, med August Mauritzens *PR, du lyver*. Han roste også Sven Lange for hans evne til å «fabulere hemningsløst» i programmer som *Pæra* og *Sirkelen*.⁹⁰ Gang på gang viste Evensen at han interesserte seg for de forlystelser som TV-skjermen ga. Hans holdning var at god TV-underholdning var en kunst. Og her er vi ved et viktig poeng: Til tross for alle disse artiklene var Evensen kanskje mindre opptatt av underholdningen enn man kanskje ville ha ventet. Andelen artikler om underholdningsprogrammer er egentlig ikke så stor når man ser hans samlede produksjon under ett. Han var mer opptatt av å fange inn nye sider ved den pågående TV-revolusjonen enn å repetere at TV-mediet kun var et underholdningstilbud.

En spektakulær side ved fjernsynet var dets evne til å knytte forbindelser med den store verden der ute. Dette var noe Evensen var svært opptatt av. Han skrev om Norden på skjermen,⁹¹ om TV

81 Aktuell nr. 53 1964

82 Aktuell nr. 5 1964

83 Aktuell nr. 41 1963

84 Aktuell nr. 38 1963

85 Aktuell nr. 12 1963

86 Aktuell nr. 29 1963

87 Aktuell nr. 48 1963

88 Aktuell nr. 53 1963

89 Aktuell nr. 13 1964

90 Aktuell nr. 28 1964

91 Aktuell nr. 9 1964

ute og hjemme,⁹² om det nordiske underholdningsprogrammet *Trekampen* som ble sendt direkte fra tre land samtidig,⁹³ om *Melodi Grand Prix*,⁹⁴ om den internasjonale TV-festivalen i Montreaux,⁹⁵ om behovet for egenproduserte utenriksprogrammer⁹⁶, om Eurovisjonens tiårsjubileum den 6. juni 1964 og dette samarbeidets ukjente far, Jean d'Arcy, som ingen lenger husket.⁹⁷ Han omtalte utenriksprogrammet *Vindu mot verden*, der Kjell Arnljot Wig var programleder, som en av de «største fiaskoer Fjernsynet hittil har kunnet registrere».⁹⁸ Så roste han TV-overføringene fra OL i Tokyo: «disse programmene overstiger alle mine forventninger til TV som noe mer enn et tidtrøttefenomen. Aldri før har jeg vært vitne til en så tvers igjennom fjernsynmessig vellykket serie reportasjeproduksjoner.»⁹⁹

Parallelt med dette var han opptatt av hvordan fjernsynet inntok stadig nye innenlandske arenaer. Det gjaldt for eksempel religiøse programmer. Han tok som utgangspunkt at «En kirkelig handling i TV er å betrakte som et TV-program». Et slikt program måtte legges opp «med alle mulige hensyn til dette mediums lovmessighet teknisk og redaksjonelt». NRK burde derfor lage en egen «TV-kirke» på Marienlyst, altså et kirkestudio der alt var tilpasset programproduksjonens krav. Han roste kirkelige programmer når «bildelivet appellerte til det

allmennmenneskelige i meg», men innrømmet at han kjedet seg når presten eller predikanten ikke «behersker det medium han benytter seg av».¹⁰⁰

På liknende måte interesserte Evensen seg for fjernsynets inntog i politikken. Han betraktet TV-overføringene fra Stortingets debatt om Kings Bay-saken i august 1963 som den «aller største publikumssuksessen NRK-Fjernsynet hittil har hatt». Seerne var ifølge Evensen interessert i å komme på «kloss hold av de mest dyptgående og alvorlige hendelsene i samfunnet vårt».

Kings Bay ble her «det store gjennombruddet for TV som sambandsledd mellom velgerne og de folkevalgte». Det falt ham lett å rose de 25 TV-medarbeiderne for en «eksepsjonelt god jobb». Han innrømmet at han sjelden hadde sett «en så objektiv

gjengivelse av store begivenheter i TV» verken i Norge eller i andre TV-land. Kameraføringen var «eksakt og tvers igjennom velbalansert». Sendingene hadde økt interessen for politikk blant seerne.¹⁰¹

Den ytre begivenhet som gjorde sterkest inntrykk på ham, var likevel det offisielle statsbesøket til Sovjetunionens leder Nikita Khrusjtsjov i juli 1964. TV-dekningen fra dette besøket var «den største reportasje- og nyhetsmessige oppgaven i institusjonens unge historie». Evensen slo fast at «Åpningen var formidabel». Overføringen fra Khrusjtsjovs ankomst var den «aller beste OB-sendingen jeg kan huske å ha sett noen gang, det være seg norsk eller utenlandsk.

*«Sverre Evensens vurderinger
sprang ut fra en dyp
fascinasjon for fjernsynet
som massemedium.»*

92 Aktuell nr. 10 1964

93 Aktuell nr. 11 1964

94 Aktuell nr. 14 1964

95 Aktuell nr. 19 1964

96 Aktuell nr. 20 1964

97 Aktuell nr. 25 1964

98 Aktuell nr. 38 1964

99 Aktuell nr. 44 1964

100 Aktuell nr. 3 1964

101 Aktuell nr. 36 1963

Så dyktig laget tvers igjennom at en kritiker kunne sprette opp av sin anmelderstol og slå seg på brystet av nasjonal TV-stolthet». Han roste reportasjeavdelingens leder Oddvar Foss for hans planlegging og gjennomføring av denne sendingen. Han roste også TV-medarbeiderne som visste «hvordan et visuelt massemedium skal og må og bør brukes, som serverer oss en bildeopplevelse av en begivenhet hele verden er opptatt av».¹⁰²

*Han kunne «føle grunn til
bekymring over NRK-Fjernsynets
forhold til landets seriøse toneliv».*

Seergleder

Sverre Evensens vurderinger sprang ut fra en dyp fascinasjon for fjernsynet som massemedium. Aller tydeligst kom denne fascinasjonen til uttrykk når emnene tillot ham å anvende sin interesse for litteratur, kunst, musikk og teater. Påfallende mange av hans artikler knyttet fjernsynet til kulturens verden. Det var i den anledning han konstruerte det treffende ordet «seerglede».

Under tittelen «Glimt av seerglede» satte han ord på egne opplevelser. Artikkelen gjaldt programmer som hadde vært med på å «forme ens oppfatning av livet og tilværelsen omkring en, programmer som skapte hyggeligheter i ens stue, sendinger som man med årene har opphøyd til klassikere i sin bevissthet ...». De første programmer han nevnte, var *Den fjerde nattevakt* og *Den store barnedåpen*. Disse var blant Fjernsynsteaterets største produksjoner. Deretter nevnte han teaterets Ibsen-oppsetninger. Han pekte på hva det ville bety at fjernsynet faktisk bevarte tidens skuespillerprestasjoner. I fremtiden kunne man faktisk studere en Aase Bye, en Wenche Foss, en Claes Gill, en Clara Pontoppidan og en Poul Reu-

mert i detalj. De hadde alle gledet ham som seer. Men han hadde også opplevd seergleder når han så programmer om politikere, komponister, malere, billedhoggere, forfattere og idrettsmenn. Og når han fulgte overføringene fra fyrstebryllup og statsbesøk. Han gledet seg over

«intetsigende småpus-sigheter i moroprogrammer», men også over opplysningsprogrammer, Menottis opera *Amahl* som ble sendt ved juletider, og nyttårs-konserten fra Wien. Han konstaterte at «TV-fenomenet fikk en til å for-dype seg i emner man

tidligere ikke hadde hatt noen interesse for», og undret seg over «Hvorledes mangt og meget i ens hverdagslige tilværelse endret seg med TV-skjermen».¹⁰³

Kulturprogrammer fulgte han med nidkjærhet, og han spurte for eksempel om NRK-fjernsynet sviktet norsk musikkliv. Han erklærte at en «musikkelsker kan føle grunn til bekymring over NRK-Fjernsynets forhold til landets seriøse toneliv». Årsaken var at det ikke fantes en egen musikkavdeling i TV; musikkendinger var underlagt Haakon Bjørn-Hansen i Fjernsynsteateret. Evensen oppfattet ham som dyktig, men mente likevel at han fungerte mer som en tjener for scenekunst, litteratur og pedagogikk enn for selve musikken. Når musikken var lagt under Fjernsynsteateret, var det dets sjef – teatermannen Arild Brinchmann – som rådet over den. Han hadde ingen musikalsk bakgrunn. Derfor etterlyste Sverre Evensen en «spesiell TV-musikkavdeling ledet av profesjonelle musikk-kyndige». Han mente at fjernsynet hadde plikt til å dekke musikklivet slik som radioen. Radioen sendte

102 Aktuell nr. 29 1964

103 Aktuell nr. 21 1963

jevnlig symfonier, opera, kammermusikk, sonater og så videre. Evensen pekte her på at NRK-fjernsynet «forbruker flere noter enn manusbokstaver. Uten toner ville norsk fjernsyn være prisgitt en teknikk intet menneske på Marienlyst er i stand til å mestre». Han postulerte at NRK-fjernsynet måtte «skape incitamenter for seerne – også på det musikalske plan. Det er institusjonens klare målsetning å etterstrebe en rekruttering av kunstelskere – også musikkelskere». Fjernsynet måtte «innføre stadig flere av sine seere i konsertlivets gleder», mente Evensen og pekte på korpskonserter, amatørmusikklivet, arbeidersangforeningene og studentorkestrene.¹⁰⁴

Her lå nok årsaken til hans positive grunnholdning; fjernsynet hadde uanede muligheter til å spre impulser – incitamenter – til det store publikum. Det kunne stimulere og rekruttere nye skarer av kulturinteresserte.

Slik tenkte han også om litteraturen. Måtte virkelig «vårt fremste massekommunikasjonsmiddel» gi tapt overfor bøker, aviser, tidsskrifter, radio, foreninger og kaffebord når det gjaldt prosa, lyrikk og litteraturdebatt? spurte han. Han slo fast at fjernsynet så langt betød lite for litteraturen. På denne arenaen opererte forlag, presse, radio, foreninger og kafeer, men ikke TV-mediet. Årsaken var angivelig at «Ingen har hittil funnet ut hvordan vårt litteraturliv skal kunne visualiseres med TV». Som vanlig fant han en løsning: NRK-fjernsynet burde ansette sin egen litteraturredarbeider og gi vedkommende et program med tittelen «Litteratur-nytt». Han roste dog professorene Olav Midttun og Francis Bull for deres litteraturprogrammer.¹⁰⁵

Evensen reflekterte også over filmens rolle i NRK-fjernsynet. Spillefilmene var en av de «mest tungtveiende årsakene» til at folk skaffet seg TV-apparat: Folk ville ha en «hjemmekino» Men NRK var ikke i stand til å gi folk de store filmgleder – fordi filmbransjen betraktet fjernsynet som sin verste konkurrent. En avtale forbød faktisk NRK å vise spillefilm som var yngre enn ti år. Derfor ble fjernsynets filmtilbud så dårlig, mente Evensen. Nok en gang kom han med en løsning: Han foreslo at NRK laget et «filmmuseum i TV». Der kunne man vise filmklassikere laget i perioden fra 1920-årene og frem til 1950-årene. Slik kunne fjernsynet gi «oss verdifulle kapitler av filmkunstens historie!». Lederen Rigmor Hansson Rodin i NRKs filmavdeling hadde ifølge Evensen ikke til oppgave å tilfredsstille utleierens trang til å selge ellers uselgelige spillefilmer til TV i håp om å få bedre filmer senere, men å «klarlegge en kunstnerisk linje for sin virksomhet med spillefilmer som angår oss».¹⁰⁶

Evensen var like offensiv når det gjaldt kunst i fjernsynet. I en artikkel han kalte «Tidens rosemalere», spurte han:

Ønsker NRK-Fjernsynets kvinner og menn å få bedømt sine prestasjoner som naturalistisk bildegjengivelse av ord, eller ønsker de at seere og kritikere skal betrakte sendingene som visuelle incitamenter – bilder som egger oss til å tenke på egen hånd, egger oss til å leve, egger oss til å fatte interesse for våre medmennesker?¹⁰⁷

Denne måten å spørre på var karakteristisk for den kulturinteresserte Evensen. Han fortsatte med en personlig bekjennelse: «Og for å tone flagg overfor TV-medarbeiderne, er jeg nødt til å fastslå, at jeg ikke betrakter NRK-Fjernsynets medarbeidere som tidens verbale personligheter».

104 Aktuell nr. 18 1963

105 Aktuell nr. 8 1964

106 Aktuell nr. 19 1963

107 Aktuell nr. 25 1963

ter, men som våre dagers rosemalere, våre dagers hulemalere, vår tids bildegjengivere!»¹⁰⁸

Det visuelle var fjernsynets fremste egenskap i kommunikasjonen med seerne, slo Evensen fast. Bildene på skjermen kunne bety mer enn ordene. I en artikkel han kalte «Kunst på skjermen», der han reflekterte mer over fjernsynets forhold til bildende kunst, maleri, skulptur og grafikk, gikk han inn for at «TV som kulturfaktor må gi den bildende kunst den sendetida som nødvendigvis må ytes et slikt emne». NRK hadde ikke egne kunstekspert. Han håpet derfor at institusjonen utenfra ville trekke inn «folk som skjønner seg på en bildeflates skapende kraft, en figurs dynamiske linjespill, formenes spenstighet, materialets stofflighet». Denne ordbruken forteller noe om Evensens interesse for kunst. Han ordla seg med en kyndighet som er påfallende. Han konkluderte – selvfølgelig – med at NRK-fjernsynet burde ansette sin egen kunstmedarbeider.¹⁰⁹

«En umiskjennelig likhet med kunst»

Sverre Evensen fikk mange anledninger til å bruke sin interesse for kunst og kultur i sitt virke som TV-anmelder. I 1964 startet NRK for eksempel kulturprogrammet *Epoke* – og det tiltrakk seg raskt Evensens oppmerksomhet. *Epoke* ble laget av Per Simonnæs. Evensen så straks muligheten for at programmet kunne bli innledningen til en ny epoke i norsk kulturliv. Men så viste det seg at programmet ikke levde opp til hans forventninger. Han felte en hard dom: «Det jeg hittil har sett av *Epoke*, tilfredsstillende imidlertid dessverre ikke de krav jeg må stille til et kunst- og kulturmagasin i TV. For meg ser det ut som Per Simonnæs her kjemper med en oppgave han ikke greier å løse. De løft han tar, er Sisufosarbeid. Han makter nemlig ikke å bære emnene

Epoke rommer, opp over den åsryggen som skiller det kulturelle fra det kultiverte, og det kulturskapende fra det kultursvermeriske». Likevel roste han Simonnæs som TV-medarbeider. Han innrømmet også at han selv var noe av en «pedant av en TV-kritiker». Men han stod på at «Et kunst- og kulturmagasin i TV er intet verd, dersom det skal tjene som oppsamlingsplass for kulturelle innslag opplysningsavdelingens øvrige medarbeidere finner uegnet til plassering under egne titler. En serie som *Epoke* bør framtre på skjermen som en kulturfaktor». Årsaken til at han ikke var fornøyd, lå i de store forhåpningene han hadde til fjernsynets kulturprogrammer:

Når Fjernsynet annonserer kunst- og kulturmagasinet *Epoke*, så har man lov til å protestere mot å bli stilt overfor et kateter. Vi seere trenger sikkert flere kunnskaper også på kulturelle områder, men det er en ganske annen sak. Med *Epoke* venter man incitament av både forståelig og ubegripelig art, at tidens mest markante kulturpersonligheter skal markere sine ståsteder på ens eget stuegolv, at de skal gi en kulturdebatten, sine meninger og verker rakt i synet. *Epoke* burde være en av de faste TV-postene alle seere følger og hele tiden diskuterer ... Oppgaven å arbeide med kunst- og kulturstoff i TV skal ha forundringens skjær over seg. Det ligger i sakens natur ... Her må man forstå at TV har en medskapende kulturell funksjon – på linje med det som gjelder for eksempelvis en fjernsynsteaterforestilling. Her er det ikke snakk om noen mønstring av folk som har opplevd noe, men om å framstille selve opplevelsen.¹¹⁰

Denne holdningen viser hvor ambisiøs Sverre Evensen var når det gjaldt fjernsynets kulturstoff: Programmene måtte kunne gjengi selve opplevelsen av et verk. Fjernsynet hadde mulighet til det, mente han. Samtidig hevdet han at

¹⁰⁸ Sst.

¹⁰⁹ Aktuell nr. 6 1964

¹¹⁰ Aktuell nr. 52 1964

«det som lar seg presentere av andre massemedia som presse, tidsskrifter og lydradio har ingen kulturell berettigelse i TV».¹¹¹

Disse sitatene viser at Sverre Evensen møtte fjernsynet som kunstkjenner og skjønnånd. Aller tydeligst kom dette frem når han skrev om teatersendingene. Han viet faktisk en hel artikkel til fjernsynets dekorasjonsavdeling. Den ble ledet av kunstmaleren Bjørn Næss. Evensen pekte på at dekorasjonsavdelingens arbeid faktisk ble det første møte med bildekunsten i hundretusener av norske hjem. Han fryktet at avdelingen var i ferd med å bli en «kulissefabrikk, en industri». Og han viste seg som en sann estetiker da han innrømmet: «Vi irriteres ti ganger og femti ganger over underlødigheten i en TV-dekorasjon.» Han mente at dekorasjonsavdelingen måtte bli en «tumleplass for samtidens bildekunstnere, og ikke en kulissefabrikk». Bjørn Næss måtte få anledning til å «trekke strømninger i samtidens kunsthiv inn i malersalen sin».¹¹²

Bak disse vurderingene aner vi en teaterglede, som i andre artikler var langt tydeligere. Av alle kunstformer var det nok scenekunsten som stod ham nærmest, også som TV-kritiker. Ett sted innrømmet han at det var en TV-teaterforestilling i utlandet som fikk ham til å «innse hvilke enorme kommunikasjonsmuligheter det nye massemedium TV rommer». Det passet ham derfor godt å peke på at mange angivelig hadde kjøpt TV-apparat på grunn av teaterutsendelsene. Derfor engasjerte han seg snart i Fjernsynsteaterets repertoar. Han erklærte at teater-sjef Arild Brinchmann i begynnelsen hadde klart å «kaste en glo av teatervarme inn i hjem der man aldri før hadde brydd seg om å stirre inn i den slags ild». Men siden hadde han med «sin ytterst ensidige eksklusive, dramatiske smak

greid å skremme hundretusener av seere bort fra scenekunsten ved å gi dem overdoser av avanserte skuespill». «Åndshovmod, highbrow eller overklasesnobberi er følgelig den kommentar seere flest har fremst på tungen, når Fjernsynsteaterets virksomhet kommer på tale», mente han. Evensen mente at man måtte se «herr Brinchmanns prestasjoner ut fra de krav en [...] må stille til en avdelingsleder i en offentlig institusjon med lovfestet monopol på å få benytte et av vår tids mest effektive massemedia. Og det viktigste av disse kravene er at han ikke må treffe disposisjoner av så ensrettet kunstnerisk art at han jager hundretusener av lisensbetalere bort fra skjermen under sine sendinger». Arild Brinchmann burde gjøre Fjernsynsteateret til et «virkelig folketeater». «Man behøver så visst ikke snobbe nedover for å ønske seg at det må bli det.» Han burde også bestille TV-dramatikk fra nye, unge forfattere.¹¹³

Han sammenliknet Fjernsynsteateret med et besøk i Nationaltheatret og kom til at Arild Brinchmanns avdeling dannet en «altfor spinkel ramme om den målsetting både han og hans kolleger utenfor Marienlyst har for landets framtidige teaterliv». Brinchmann måtte i større grad oppfylle forpliktelser «overfor nåtidens og framtidens seermasser». Sammenliknet med et teaterbesøk klarte ikke Fjernsynsteateret å gjenskape teatersalongens atmosfære hjemme i seernes egne stuer. Selve TV-opplevelsen kunne ikke konkurrere med det å besøke Nationaltheatret, konstaterte han.¹¹⁴

Teaterstoff er en rød tråd i hans artikler. Da Europa feiret William Shakespeares 400-årsjubileum, laget BBC-fjernsynet en oppsetning av *Hamlet*, som ble spilt inn på Kronborg Slott. I NRK ble denne forestillingen sendt 22. april 1964. Dette

111 Aktuell nr. 52 1964

112 Aktuell nr. 23 1963

113 Aktuell nr. 32 1963

114 Aktuell nr. 44 1963

var noe Sverre Evensen likte. Han spurte hvor lenge «TV-teaterlederne [...] skal sitte på et utall av hjørnesteinene i scenekunstens historie, uten å vite at det er desisert TV-dramatikk de har under seg. På sin rastløse jakt etter manuskripter spesielt skrevet for TV, hopper disse TV-teaterfolk rett og slett bukk over våre klassikere». NRK måtte ta seg sammen og sende mer verdensdramatikk.¹¹⁵

*«NRK måtte ta seg
sammen og sende mer
verdensdramatikk.»*

Evensens teaterglede gjaldt også dukketeater.

Han pekte på at «dukketeater er en scenisk form som egner seg ualminnelig godt for TV». Det hadde både en «visuell uttrykkskraft» og en «kunstnerisk intim karakter» som «kleinkunst.» Han roste Julian Strøm og døtrene Birgit og Elisabeth som hadde laget dukketeater for TV. De hadde «all ære av sin pionerinnsats på dette området, både i og utenfor TV». Sverre Evensen mente at det norske dukketeatermiljøet stod så sterkt at «Norge har i dag forutsetninger for å kunne bli et TV-dukketeaterland av de helt store», særlig hvis Den europeiske kringkastingsunionen EBU begynte å utveksle dukketeaterproduksjoner. Evensens konkluderte med at NRK måtte ansette en fast leder for sine dukketeaterforestillinger. Han etterlyste også dukketeater for voksne.¹¹⁶ Uten å vite det foregrep han her mye av det som siden skulle komme – fra serien *Pompeii og Pilt* (1969) til figuren Titten Tei – som den nevnte Birgit Strøm stod bak.

Alle eksempler i dette avsnittet viser at Sverre Evensen bygde mye av sin TV-kritikk på en bred interesse for kunst og kultur. Han var en pasjonert dyrker av litteratur, film, kunst, musikk og

teater – og til sin store glede gjenfant han dem i fjernsynet. For ham var fjernsynet en slags forlengelse av andre kulturelle ytringsformer. Her er hans teaterinteresse særlig interessant: Han ville at teatersalens fortryllelse og scenekunstens magi også skulle fylle stuen rundt apparatet under teaterutsendelsene. Slik kom han faktisk til å betrakte TV som en ny type teater-scene. Fjernsyn var egentlig scenekunst. De medvirkende måtte derfor lære seg å beherske

denne særegne arena. Evensens holdning til fjernsynet bygger således på en underliggende kunst- og teaterinteresse. Dette er nok årsaken til at han generelt var så positiv til nykommeren. Selv sa han det slik: «Kriteriet på gode TV-sendinger må ligge på det visuelle plan. Og det som visuelt sett er godt i TV, har en umiskjennelig likhet med kunst.»¹¹⁷

Tre forutsigelser

I ettertid er det lett å se at Sverre Evensen i enkelte artikler var svært forutseende. Her er tre eksempler på det.

Det første eksemplet er fra 1964. Da drøftet han den fremtidige TV-konkurransen mellom ulike programtilbud og flere kanaler. I store TV-land om England og USA pågikk denne type konkurranse allerede, men Evensen var opptatt av at den en gang også ville komme til Norge. Ville NRK makte en slik utfordring? Han minnet om at «Man er [...] ikke helgardert mot konkurransen fordi om man er ansatt i en statsinstitusjon med monopol på TV-sendinger». Hva ville NRK gjøre hvis et filmselskap «fant på å leie ut programmer for en liten skilling og la oss spille dem av når vi

115 Aktuell nr. 15 1964

116 Aktuell nr. 21 1964

117 Aktuell nr. 51 1964

har lyst på private avspillingsmaskiner hjemme?». Det fantes jo «ingen norsk lov som forbyr oss å leie en film eller et video-bånd, kjøpe en japansk eller amerikansk 'folkeavspiller' og kjøre hele herligheten for oss selv». Dessuten var det ikke «så oversettes langt fram i tiden da vi kan få inn kommersielle programmer fra for eksempel USA via satellitter ...».

Her så Sverre Evensen forbi hele NRK-monopolet og rett inn i en fremtid med videokassetter til leie og videoapparater i hjemmene – og en strøm av utenlandske satellittkanaler.¹¹⁸ I ettertid ser vi hvor fremsynt dette var. Forutsigelsen stod på trykk i 1964, mens videoapparatet først slo igjennom rundt 1981. Konkurransen fra satellittkanaler kom for alvor mot slutten av 1980-årene og utover i 1990-årene – en menneskealder etter.

Det andre eksemplet er også fra 1964. I en artikkel han kalte «Seer-psykologi» drøftet han hvilke forhold publikum hadde til TV-programmene, altså den særegne opplevelsen som fjernsynet kan gi. «Hvor i all verdens rike blir det av våre psykologer?», spurte han. «Når skal de innlemme TV i sine arbeidsområder?» Psykologer og sosiologer ga rett og slett blaffen i «det fremste av alle massekommunikasjonsmidler». Han oppfordret til forskning på publikum. Universitetet i Oslo burde sette i gang et «TV-fag.» Han var langt forut for sin tid da han skrev dette i 1964. Sosiologen Anita Werner begynte å forske på barn og fjernsyn i årene 1967–69. Faget han etterlyste ved Universitetet i Oslo, startet så sent som 1988, mens publikumsforskning om seernes opplevelser først kom i gang med den så-

kalte resepsjonsforskningen i 1980- og 1990-årene.¹¹⁹

Om dette siste er det å si at Sverre Evensen lenge oppfordret folk til å lære seg å bruke TV-apparatet – inntil «jeg plutselig kan få fornemmelsen av at det i gjennomsnittsseerens forhold til TV finnes avledende faktorer ingen – verken programprodusenter eller kritikere – har forsket i». Så kom poenget:

«Det som visuelt sett er godt i TV, har en umiskjennelig likhet med kunst».

At årvåkenhet, oppmerksomhet, konsentrasjon, innlevelse og medfølelse er fintmerkende menneskelige mekanismer vet enhver. At en TV-suksess beror på om disse mekanismer kan settes i funksjon, glemmer den som sier at folk må lære seg å bruke TV-apparatet. Det er våre TV-folk som må lære seg å bruke det apparat med kompliserte mekanismer som et massepublikum er! Psykologisk sett er nemlig intet program et produkt i seg selv, men nærmest for halvfabrikata å regne. Det er hos seeren programmet omdannes til et produkt ... Den virkelig gode seer er ikke konsument, men tilvirker – den som gjør et hvilket som helst TV-program til gangbar valuta ved å sette sitt eget preg på det.¹²⁰

Med disse ordene foregrep Evensen resepsjonsforskningen. Lenge før Stuart Halls innkoding-decoding-modell betraktet han seerne som «aktive medvirkere» under programtilegnelsen – slik at programmet først fikk liv gjennom seernes egne fortolkninger. Denne innsikten ble først utbredt blant publikumsforskere i 1980- og 1990-årene. Sverre Evensen formulerte dette allerede i 1964. På dette tidspunkt fantes ingen

118 Aktuell nr. 30 1964

119 Se blant annet Hagen 1998

120 Aktuell nr. 17 1964

etablerte begreper for dette forskningsfeltet. Han lanserte derfor begrepet «seerpsykologi.»

Det tredje eksemplet viser kanskje aller best hvor fremtidsrettet Sverre Evensen var. I artikkelen «TV som historie» tok han opp hvilket behov man i fremtiden ville få for å se tilbake på fjernsynet. Han tenkte seg at fremtidens barn lurte på hva som ble sendt i TV da de kom til verden. Han ville gjerne gi dem følgende svar: «Følg med min venn, vi tar oss en tur til TV-museet eller TV-biblioteket og ber om å få disse programmene avspilt på en monitor så du selv kan se hva TV-seerne var opptatt av den dagen du ble født!» Han var opptatt av «grunnlaget for en TV-historikk», altså dokumentasjonen som «framtidens TV-historikere og TV-historieinteresserte skal bygge sin viten på». Evensen så for seg et stort TV-historisk arkiv med programmer ordnet etter dato. Samtidig kommenterte han hvordan pressens TV-kritikere kom til å bli viktige historiske kilder:

*«Den virkelig gode seer
er ikke konsument,
men tilvirker.»*

Om tjue, tretti, førti, femti år må TV-historikerne gå på Universitetsbiblioteket og lese hva våre dagers TV-journalister skriver om NRK-Fjernsynets virksomhet for i det hele tatt å kunne danne seg et noenlunde historisk korrekt bilde av norsk fjernsyns gjennombruddsår på 1960-tallet. Dermed kommer flere av oss, som i sakens natur nødvendigvis må tolke våre subjektive syn på TV-virksomheten her i landet i dag, til å få en toneangivende posisjon ingen av oss etterstreber i framtidig TV-forskning.¹²¹

Han likte visst ikke tanken på selv å bli en historisk kilde til fjernsynets pionertid. Likevel argu-

menterte han inntrengende for TV-historisk kunnskap: «Samfunnet får bruk for å bla tilbake og satse på forskere som kan gi kommende generasjoner et korrekt bilde av vår samtids mest betydelige massekommunikasjonsmiddel.» Derfor måtte NRK-fjernsynet «forevige seg for kommende slekter». Ledelsen på Marienlyst burde snakke med sitt styre og ta opp saken med Kirke- og undervisningsdepartementet. Det burde også «opprettes en egen avdeling for historikk i NRK-Fjernsynet med en kompetent sosiolog som leder og unge vitenskapsmenn som medarbeidere» – og de burde helst være tilknyttet Universitetet i

Oslo. Han gjentok at Universitetet måtte opprette «et fakultet for massekommunikasjonsmidlet TV». NRK og Universitetet i Oslo hadde forpliktelser overfor kommende generasjoner og overfor en «framtidig TV-historisk forskning her i landet», mente han. «Hvorfor har man i universitetskretser ikke for lengst tatt opp dette spørsmålet? Hvorfor har våre sosiologer ennå ikke forstått at massekommunikasjonsmidler som arbeidsfelt også innbefatter det materiell NRK-Fjernsynet råder over ...?», spurte han. Han etterlyste også faglitteratur om TV-spørsmål – bøker som hadde til oppgave «å belyse fjernsynets egenart, funksjoner og virkning for enkeltmennesket som for samfunnet i sin helhet». Slike bøker eksisterte ikke i Norge. Men viktigst var likevel en «vitenskapelig ledet bevaring av det TV-historiske materialet NRK-Fjernsynet rår over». Det kunne bli av «langt, langt større betydning for TV-folket vårt på lang sikt» om man kunne bevare «bildet av 1960-årenes TV-pionertid».

Med dette foregrep Sverre Evensen ikke bare fjernsynslitteratur og publikumsforskning, men

121 Aktuell nr. 35 1963

også den TV-historiske forskningen som kom i stand i 1990-årene. TV-arkivet han etterlyste, ble først en realitet etter at Nasjonalbiblioteket i 1990-årene fikk i oppdrag å arkivere radio- og TV-programmer. Han etterlyste det samme en menneskealder før.

TV-spaltisten

Sverre Evensen serie *TV – slik jeg ser det* stod på trykk i *Aktuell* fra starten i 1963, gjennom hele 1964 og inn i 1965. Fra bladets tredje 1965-utgave fikk han redusert spalteplass. Frem til da kunne Evensen boltre seg over en seksspalters dobbeltside med egen vignett og rikelig plass til teksten. Fra 1965 måtte han nøye seg med en tospalters kommentar, riktignok utstyrt med et portrett i logoen. Det er ikke kjent om det var redaktør Nyhamar eller Evensen selv som ønsket dette, men formatendringen reduserte ham til en mer ordinær ukentlig spaltist. Den første tospalteren brukte han til å rose et program om Johann Sebastian Bachs sønner. Programmet var rosverdig utformet: Seerne ble kjent med dem samtidig som presentasjonen var visuell. Han etterlyste liknende portretter av norske komponister som Harald Sæverud, Geirr Tveitt, Klaus Egge og Finn Mortensen.¹²² I sin andre tospalter gikk han inn for nye administrasjonsstillinger i NRK, slik at programskaperne fikk anledning til å gjøre sin jobb og ikke ble druknet i papirarbeid.¹²³ Deretter hyllet han Sven Langes nyeste produksjon, *Kronglegata Story*.¹²⁴

Fjerde gang Sverre Evensen skrev sin TV-spalte, var Storbritannias tidligere statsminister Winston Churchill nettopp død, noe som satte i gang store TV-sendinger. Evensen fulgte nøye med. Han merket seg spesielt britenes nye statsminister Harold Wilson: «aldri før har vi sett en så frem-

ragende TV-prestasjon fra noen verdenskjent statsmanns side som den minnetalen Storbritannias statsminister Harold Wilson holdt over Sir Winston Churchill.» Evensen var full av beundring:

Harold Wilson var for det første dypt følelsmessig berørt av Churchills bortgang, han opplevde sikkert dette dødsfallet som et historisk epokeskifte [...]. Wilson var engasjert med hver nerve i sin kropp. Han behøvde ikke benytte seg av seremonielle floskler og spille rollen som rikets representativt belastede førstetaler. Han var Mr. Wilson, som alltid har aktet Sir Winston Churchill [...]. Vi opplevde Harold Wilson – ansikt til ansikt, øyne til øyne. Og stemmen hans fulgte den rytmen ordenes makt tilsa, – som satt han i stolen overfor oss hjemme i stua. Han representerte i virkeligheten ingen andre enn seg selv, var personlig identisk med hver eneste stavelse som kom ut av hans munn. Og bare de mest framstående av verdens store TV-stjerner kan gjøre ham denne prestasjonen etter i TV– de som er store i seg selv og ikke har bruk for annet enn sin egen begavelse for å være engasjert i stoffet for å komme i kontakt med et publikum på mange millioner ...¹²⁵

Evensen fulgte tydeligvis godt med på Wilsons tale. Ja, han mente faktisk at den britiske statsministeren gikk foran og viste verden hvordan TV kunne brukes. Han håpet at norske politikere ville lære av Wilson før de gikk på skjermen foran stortingsvalget høsten 1965.¹²⁶ Uten at Evensen visste det kom han faktisk til å få oppfylt dette ønsket: NRKs politiske medarbeider Per Øyvind Heradstveit sa seg i hemmelighet villig til å oversette og tilpasse den TV-guide som Harold Wilsons britiske arbeiderparti, Labour, ga sine ledere – for å hjelpe Arbeiderpartiet ved

122 Aktuell nr. 3 1965

123 Aktuell nr. 4 1965

124 Aktuell nr. 5 1965

125 Aktuell nr. 65 1965

126 Aktuell nr. 6 1965

valget. Det ble således en langt nærere forbindelse mellom Harold Wilsons TV-prestasjoner og norske DNA-politikere på skjermen enn Evensen nok hadde tenkt seg da han kommenterte minnetalen over Churchill.¹²⁷

Evensens TV-spalte fortsatte i *Aktuell* helt til 13. august 1966. I den siste artikkelen slo han fast at «intet TV-show har hittil kunnet måle seg i underholdningsverdi med TV-overføringene fra VM i fotball fra England».¹²⁸

TV-boken 1966–67

Samtidig med at Sverre Evensen avsluttet spalten i *Aktuell*, utga han den såkalte *TV-boken 1966–67* – en avlang trykksak på 79 sider. «Første norske seer-guide» het det på førstesiden. På baksiden het det at dette var en «uunnværlig» oppslagsbok om «fjernsynets eventyrlige verden» for «seere over hele landet.» Boken ble utgitt av A/S Hjemmet, i serien med H-bøker. De var til salgs i alle bladutvalg og i Narvesens kiosker som et «rimelig kjøp» med «lett og morsom underholdning».

TV-boken 1966–67 var i sin helhet Evenses eget verk. Han samlet her mye nyttig viten om TV og sørget for mange illustrasjoner. Teksten delte han inn i korte kapitler med egne overskrifter. Boken åpnet med et kapittel om dekor, snekeri, kost og mask, som om hele fjernsynet egentlig var en teaterscene. Slik karakteriserte han fjernsynet:

TV-kameraene er nådeløse. De blotter alt med tindrende skarphet. En nervøs trekning i munnviken, en krøllete snipp, et litt spraglete slips, et juglete smykke, et vinglete blikk, en refleksbevegelse nedover kjolen, en urolig tromming på

bordplaten, og man kan se så å si tvers gjennom den som fyller skjermen.¹²⁹

En betydelig del av *TV-boken* viet Evensen til en «Hvem er hvem?»-oversikt med detaljerte biografiske omtaler av hele 73 NRK-medarbeidere – fra kringkastingssjef Hans Jacob Ustvedt og programdirektør Otto Nes via en rekke kjente navn som Per Øyvind Heradstveit m.m. til frilansere som Per Hafslund, Erik Tandberg og Per Jorsett. Hver person ble omtalt med fødselsdag, fødested, utdanning og CV. Han må ha samarbeidet med hver eneste av dem. En tilsvarende oversikt over den norske TV-alderens pionerer fantes ikke noe annet sted.

Med *TV-boken* forsøkte Sverre Evensen å gripe den nye tidsalderen som var i emning. Fjernsynshuset på Marienlyst var under bygging. Folk flest visste lite om alt det nye. Evenses bok ga et gløtt inn i den nye verdenen. Han skrev om atmosfæren i et TV-studio, NRKs to reportasjebusser som kjørte landet rundt og laget utendørs-sendinger, overgangen til fargesendinger og så videre – og ga seerne råd om antenner og knottene på TV-apparatet.

I tillegg ga *TV-boken* en alfabetisk oversikt over de nye ordene som fjernsynet førte med seg, i det han kalte et «TeVetikon». Her stod forklaringer på ord som «backgrund-projection», «halsmik», «kameralus», «inspisient», «monitor», «omformer», «optisk lyd», «panorering», «telerecording», «tilt», «video» og «zoom».¹³⁰ Slik introduserte Evensen det store publikummet for TV-alderens nye vokabular.¹³¹

TV-sendinger over landegrensene var ett av temaene han tok med i boken: «Utviklingen inter-

127 Bastiansen 2008

128 Aktuell nr. 33 1966

129 Evensen 1966: 8

130 Evensen 1966: 64–69

131 Se ovenfor.

nasjonalt går i retning av å gjøre hele TV-verden tilgjengelig for hvem som helst hvorsomhelst på kloden, kort sagt gi fjernsynsapparatet samme bredde som skalaen på lydradioapparatet.»¹³² Han skrev om Eurovisjonen, Intervisjonen, Nordvisjonen og de globale satellittsendingene. Eurovisjonen hadde sin spede start den 6. juni 1954, men i 1966 inkluderte dette TV-samarbeidet 28 medlemsland med 14 språk. 33 TV-selskaper utenfor Europa var assosierte medlemmer. Ifølge Evensen begynte «morgendagens fjernsyn» da USAs eksperter forsommeren 1966 kunne presentere «den historisk første live-sending med ubemannet OB-utstyr fra månen». Han siterte kilder som mente at astronauter kunne komme til å «opptre som TV-reportere fra månen om ganske få år». Evensen konstaterte at det fortsatt bare var gått seks år siden den offisielle åpningen av NRK-fjernsynet i 1960: «Hadde noen den gang skrevet at seerne ville få TV-bilder direkte fra månen om snau seks år, ville de fleste sikkert ha hånflirt.»¹³³ *TV-boken* viste at fjernsynet var i ferd med å sprengte seg ut av sine egne rammer.

1967: En ny programstil i norsk TV

Året etter utga Sverre Evensen *TV-boken 1967–68*. I løpet av året som var gått, hadde det skjedd så mye nytt at han oppdaterte boken fullstendig. For NRKs vedkommende ga han særlig plass til de nye programpostene *Åpen post* og *Idébanken*. Han konstaterte at «i løpet av en enkel vinterseong greide Kjell Arnljot Wig og Per Øyvind Heradstveit å skape en ny programstil med *Åpen post*. Og de unnså seg ikke for å stille hvem som helst til veggs for å bringe full klarhet over spørsmål som titusener av landsmenn var levende engasjert i». *Åpen post* skapte «presedens for mangesidig eksperimentering i NRK-Fjernsynet»,

net», mente han.¹³⁴ Vilje til eksperimentering preget også *Idébanken*, som Erik Bye startet 8. januar 1967. Sverre Evensen var begeistret.¹³⁵ Erik Bye var en «TV-mann av internasjonal toppklasse». Ett resultat av *Idébanken* var at det ble bygget fiskebåter som var konstruert på en ny måte.

Sverre Evensen mente at *Åpen post* og *Idébanken* førte «en ny programstil» inn i norsk fjernsyn. NRKs sendinger hadde tidligere en «stivbent og høytidelig» form som viste at TV-medarbeiderne tok «oppmerksomheten fra seerne dypt alvorlig» – og kanskje seg selv også. Men så kom *Åpen post* og *Idébanken* og skapte «vei i vellinga». Etter dem kom NRK med flere nye serier der programlederne kunne folde seg fritt ut ved å «slakke på konvensjonskravene» og «trenge gjennom prestisjestillinger og offisielle fasader». NRK-fjernsynet hadde forandret seg:

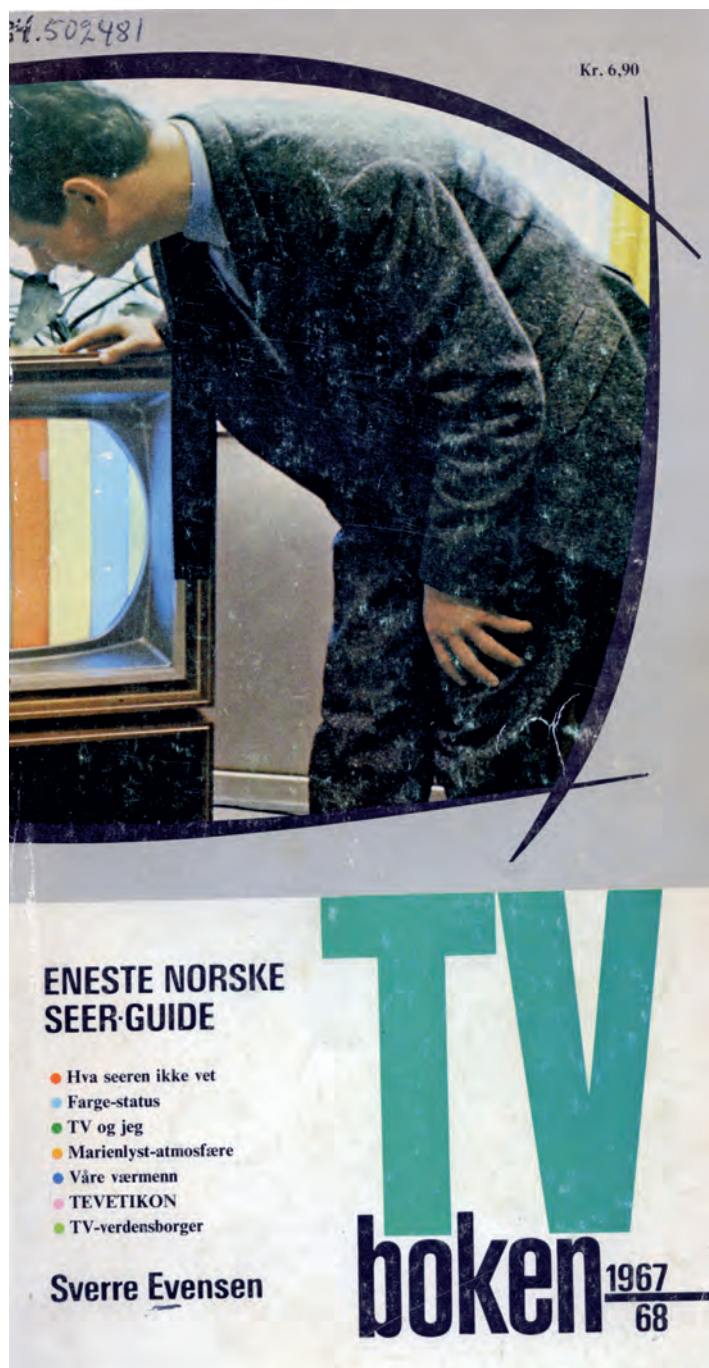
Det nyttet plutselig ikke lenger for en person med offentlig anerkjent sosial status å skjule sin egen private personlighet. Programlederne gikk med ett så tett på folk, at begrepet representasjon bortfalt. Alle de som ble hvirvlet inn i disse sendingene ble stilt overfor kravet om å røpe sin personlige identitet. Her kan man uten videre spore en flunkende ny programstil i norsk TV. En stil som i sannhet gjør fjernsyn til et fremragende kontaktmiddel mennesker i mellom, istedet for å være organ for folk som strever for karriere, berømmelse og sosial posisjon ... Mange seere ville aldri ha drømt om at det går an for TV å trenge så tett inn på medmennesker og ulike menneskelige forhold som programlederne for disse postene har formådd. Og bare de aller færreste av oss forsto før, at TV-skjermen kan stråle av hjertevarme og personlig engasjement i medborgeres ve og vel. At talemåter og hule fakter gjennom TV kan reduseres til snikk-snakk uan-

132 Evensen 1966: 42

133 Evensen 1966: 41

134 Evensen 1966: 78

135 Evensen 1967: 79–83

TV-boken 1967–68

Denne andre utgaven av boken kom allerede etter ett år og leserne fant mye nytt stoff også i denne utgaven. Norsk fjernsyn hadde forandret seg dette året, med programpostene Åpen post og Idébanken. I tillegg var verdensfjernsynet blitt virkelighet – det Sverre Evensen kalte «mondo-visjonen».

sett hvilken offisiell posisjon den som benytter dem har.¹³⁶

For Sverre Evensen begynte fjernsynet nå å gi noe særegent tilbake til offentligheten. Han mente at fjernsynet hadde særlige evner til å skape engasjement, men også til å avsløre makt. Han nevnte en rekke eksempler: Fjellbefolkningen hadde engasjert seg i fiskernes problemer, departementsfolk fattet menneskeskjebnene som lå bak dokumenthaugene, folkevalgte politikere var ikke lenger overmennesker, fillesaker for noen kunne være tilværelsens mening for andre, autoritet bestod ikke av å bestemme over medmennesker, den nære og tette kontakten mellom folk var en forutsetning for at samfunnet kunne vokse og så videre. I alle disse tilfellene hadde fjernsynet skapt engasjement. Evensen kom til at TV-apparatets evne å engasjere kunne brukes både til trafikksikring og fjellsikring, men også til humanitære hjelpeaksjoner, katastrofeaksjoner, pengeinnsamlinger og ulandsarbeid.¹³⁷ Dette skrev han rett før TV-bildene fra hungersnøden i Biafra sjokkerte verden – og flere år før NRK i 1974 begynte med sine humanitære innsamlingsaksjoner.

Mondovisjonen – verdensfjernsynet

I 1967 fant fjernsynets første «globalsending» sted. Den 25. juni 1967 sendte BBC-fjernsynet den to timer lange satellittsendingen *Our World* – direkte verden rundt. Sendingen ble laget av 200 TV-kameraer og 10 000 TV-medarbeidere fra 13 land i fem verdensdeler. I løpet av tolv

minutter ble seerne øyenvitner til begivenheter på fem kontinenter. Sendingen ble bundet sammen av satellittene Early Bird, Lani Bird og ATS.

For Sverre Evensen var *Our World* det store høydepunktet i *TV-boken 1967–68*. Norge hadde nær to millioner TV-seere sommeren 1967, og det var et mål for planleggerne å samle alle gjennom et riksnett. Men så kom denne BBC-sendingen som sprente alle dimensjoner:

«Mange seere ville aldri ha drømt om at det går an for TV å trenge så tett inn på medmennesker.»

Så satt vi foran vårt TV-apparat en midtsommerkveld og måpte over vår egen kortsynthet. Å samle vårt langstrakte land til et lysende TV-rike ble plutselig en gammelmodig tanke og to millioner seere en bagatellaktig publikumstil-

strømning. Vi var bare et av 700 millioner hjem vi delte billedopplevelser med i et par timer med et massepublikum i en størrelsesorden ingen før har kunnet forestille seg i verdenshistorien. Denne sommerkvelden fødtes verdensvisjonen – eller MONDOVISJON, som den internasjonale betegnelsen antakelig kommer til å hete. Den norske sommerkvelden må man tilføye, for i Australia var det kald vintermorgen akkurat da. Og klokken var årle morgen, middag eller sen natt andre steder som globalsendingen «Dette er vår verden» omfattet. Selv datoen var forskjellig fra verdensdel til annen [sic]. Men alle uansett hudfarge, nasjonalitet, språk og livsvilkår eller geografiske forhold og klima så vi det samme på våre skjermer samtidig ... Verdenshavene er ikke lenger noen hindring for internasjonalt TV-samarbeid.¹³⁸

¹³⁶ Evensen 1967: 80–81, 82

¹³⁷ Evensen 1967: 83

¹³⁸ Evensen 1967: 4

Sverre Evensen var imponert over at fjernsynet på en slik måte kunne knytte sammen seere i alle verdensdeler. «Intet nyhetsbyrå, ingen avis eller enkelt kringkastingsstasjon» var i stand til å gi et så «ferskt øyeblikksbilde av tilværelsen og samtiden som globalsendingen 'Our World', skrev han.¹³⁹

Slike sendinger ville bli vanlige i 1970-årene, profeterte Evensen. Han tenkte seg en fremtid med bakkestasjoner og «antennor som seerne kan ta ned satellittsendinger direkte på sine mottakere med» – altså det vi i dag kaller parabolantennor. Med slike ville «hvem som helst, nær sagt hvor som helst på vår klode, kunne få inn nettopp det programmet som fanger den enkelte apparateier mest ...». Evensen slo fast at «Ikke en gang den mest fantasifulle seer kan forestille seg i hvilken grad TV endrer livsbetingelsene for jordens folk de neste par tiår. Selv samfunnsforskere har bare anelser i så måte».¹⁴⁰

Kjennetegn og særtrekk

Vi har nå fulgt Sverre Evensen som TV-kritiker fra hans første artikler i 1956–57 og frem til det han kalte Mondovisjonen – verdensfjernsynet – i 1967. Vi har fulgt ham fra *Arbeiderbladet* til *Aktuell* og videre til de to TV-bøkene. Det er på tide å spørre: Hvordan skal vi karakterisere hans journalistikk? Hva var dens særtrekk? Og hvilken betydning fikk han?

Utgangspunktet er dette: Da han skrev sine første kronikker i *Arbeiderbladet* i årene 1956–58, fantes det ingen egentlige TV-anmeldere i norsk presse. Prøvesendingene på Marienlyst viste at fjernsynet fortsatt tilhørte fremtiden i Norge – og det var den Sverre Evensen var opptatt av. Da han begynte å skrive for *Aktuell* i 1963, gikk han rett inn i den pågående TV-revolusjonen. TV-

stoff var i mellomtiden blitt populært i norsk presse. Da *Aktuell* i 1963 gjorde ham til en profilert TV-kritiker, var det i en sjanger som neppe hadde særlig høy anseelse i journalistikken. Men han drev på i uke etter uke og bygde seg snart en helt spesiell posisjon. Tre kjennetegn synes å prege ham som TV-kritiker.

Det første kjennetegnet er at han var fjernsyns-entusiast. Sverre Evensen var allerede i utgangspunktet positiv til TV: Det kunne tilføre seerne nye og verdifulle impulser – til og med incitamenter. Han delte altså ikke kulturpessimistenes syn. Det han stilte seg kritisk til, var den måten NRK-fjernsynet brukte mediet på – og her tok han i bruk alle sine polemiske evner. For en mann som likte spissformuleringer og slagferdighet, var NRK en enkel skyteskive å gå løs på. Han tok publikums parti og vurderte prestasjonene fra Marienlyst slik han mente de tok seg ut fra seernes side.

Det andre kjennetegnet ved Evensens artikler er alle faktakunnskapene. I sine evaluerende portretter flettet han inn biografiske bakgrunnsopplysninger om personene. Og slik var det alltid i hans tekster: Han søkte å gå bakenfor TV-skjermen. Han skrev om dekorasjonsmalerne og kullissene, om alt det som ikke syntes utad og så videre. Han må ha fulgt godt med på NRK og må ha drevet kontinuerlig research for å holde seg oppdatert på fjernsynsutviklingen de årene han var TV-skribent. Han forente med andre ord polemikken med store faktakunnskaper om TV-utviklingen.

Det tredje kjennetegnet er hans internasjonale orientering. Sverre Evensen demonstrerte utanselsig at han kjente TV-utviklingen i andre land. Det ga ham et helt annet perspektiv på de norske sendingene enn andre TV-anmeldere. Svært få i samtiden visste for eksempel at Eurovisjonen startet 6. juni 1954, og at grunnleggeren het

139 Evensen 1967:6

140 Evensen 1967: 6

Jean d'Arcy. Få kunne redegjøre for det nyeste innen den internasjonale TV-utviklingen og deretter bruke det i sin vurdering av sendingene fra NRK.

Sverre Evensen var altså en fjernsynstilhenger som supplerte sin polemikk mot NRK med store faktakunnskaper samtidig som han satte den norske TV-utviklingen inn i et større internasjonalt perspektiv. Denne kombinasjonen ga hans artikler et preg av profesjonalitet, som nok var en mangelvare i mye av den øvrige norske TV-kritikken. Det er således ikke urimelig om vi regner ham med blant tidens fremste TV-kritikere i norsk presse. Kanskje var han til og med den fremste av dem – da han var på høyden. Han tok opp sider ved fjernsynet som de færreste hadde et forhold til (lys, lys, dekorasjoner osv). I enkelte artikler var han langt forut for sin tid. Han foregrep fargesendinger, satellittfjernsyn, videoapparatet, parabolantennen, TV-konkurransen – og den langt senere publikumsforskningen som var opptatt av hvordan seerne tok imot dette. Han etterlyste en akademisk medieforskning ved universitetene og var opptatt av fremtidens TV-historikere – en menneskealder før de dukket opp i 1990-årene.

Konteksten

Hvilke betydning fikk så hans artikler? Det er det vanskelig å svare på. Men vi kan lett komme videre om vi setter ham inn i den pressehistoriske konteksten han hørte hjemme i.

Evensen skrev for *Arbeiderbladet* og *Aktuell*. Han virket altså gjennom A-pressens hovedorgan og bildeblad på et tidspunkt da partipressen fortsatt var i full virksomhet. Det kaster lys over hans

artikler, fordi det viser at han fungerte som noe mer enn en personlig synser – han var opinionsdanner i TV-spørsmål.

Hans artikler i *Arbeiderbladet* i 1957–58 må ha blitt lagt merke til både av arbeiderbevegelsens lesere og av innflytelsesrike beslutningstakere. Hans synspunkter på fjernsynet var moderne og tidsmessige – ikke bakstreverske og gammeldagse. Fjernsyn tilhørte fremtiden og måtte også komme til Norge. Det var hans utgangspunkt. Således kan vi si at Evensen var med på å berede opinionen for Stortingets ja til permanente sendinger i 1957.

Han angrep jo pessimistene og forsvarte fjernsynet. Det er utenkelig at redaktør Olav Larssen ville gitt ham så mye kronikkplass om han hadde motarbeidet *Arbeiderbladets* eget syn i fjernsynsspørsmålet. Vi må således kunne se ham som en eksponent for *Arbeiderbladets* og Arbeiderpartiets fjernsynsvennlige holdning i 1957. I den grad dette synet trengte bredere forankring blant lesermassene, så kan hans kronikker ha bidratt til det.

En liknende rolle kan hans *TV – slik jeg ser det*-artikler ha hatt i *Aktuell* fra og med 1963. Gjennom dette bildebladet – som var eid av LO – nådde han ut til brede lesergrupper med tilknytning til arbeiderbevegelsen. Også overfor disse kunne han få opinionsdannende virkning. Den viktigste var kanskje at han gikk foran og gjorde leserne kjent med det nye mediet. Han gjorde sine lesere fortrolige med TV-alderen – fra smått til stort. Han bidro til å bevisstgjøre leserne på hvilken betydning fjernsynet var i ferd med å få. Bare ved å ta dette massemedium på alvor ville politiske bevegelser henge med i fremtiden. Slik

«Det er således ikke urimelig om vi regner ham med blant tidens fremste TV-kritikere i norsk presse.»

sett lå det store perspektiver i hans TV-kritikk. Uten en aktiv holdning til TV-mediet både nede og oppe i arbeiderbevegelsen, var den ikke lenger tidsmessig. Gjennom sin rolle som TV-kritiker i A-pressen kan vi kanskje si at Sverre Evensen forsøkte å tilpasse arbeiderbevegelsen til den ekspanderende TV-alderen.

Han var nemlig medlem av Det norske Arbeiderparti. Ja, han påtok seg senere til og med vervet som formann for kulturutvalget i bydelen Frogner/Vika, noe som viser at han var med i det lokale DNA-laget.¹⁴¹ I 1973 stilte han faktisk opp i valgkampen og delte ut valgbrosjyrer for Arbeiderpartiet midt på Solli plass i Oslo.¹⁴² Dette DNA-medlemskapet kaster et interessant lys bakover på hans TV-kritikk, som jo rettet seg så tydelig til arbeiderbevegelsen. En årsak til at han fikk så mye spalteplass i *Arbeiderbladet* og *Aktuell*, kan altså ha vært at han som partimedlem ble betrodd en rolle som opinionsdanner – for å veilede og rettlede den vanlige arbeider i dens møte med fjernsynet. Slik kom i hvert fall hans artikler til å virke – selv om han formelt sett var en outsider uten fast ansettelse.

Det er vanskelig å hevde at Sverre Evensen dannede skole med sine artikler. TV-kritikk ble ingen oppgave for spesialmedarbeidere etter hans tid, den forble ofte en del av avisenes allround-journalistikk. TV-anmeldelser gikk gjerne på rundgang i redaksjonene. TV-kritikk hadde lav prestisje. Hvis Sverre Evensen hadde lyktes i å danne skole, ville dette kanskje vært annerledes. Hvis aviser og ukepresse hadde fulgt hans oppskrift, ville nok det ha gjort noe med pressens samlede holdning til fjernsynet – og da ville faktisk hele

den norske offentligheten ha fungert annerledes. Istedenfor er Sverre Evensen blitt glemt – helt til nå.

Epilog

I ettertid kan vi se Sverre Evensen som et viktig vitne til 1950- og 1960-årenes store medierevolusjon. Forandringene foregikk i samme øyeblikk som han skrev. Den nye tiden som vokste frem gjennom fjernsynet, brøt med alle tidligere erfaringer og forandret på alt. De første årene lå han ofte foran utviklingen og skrev om fremtiden. Men etter hvert begynte fjernsynet å innhente ham. Da TV ble allemannseie, forsvant også noe av grunnlaget for hans journalistikk.

Etter Our World-sendingen i 1967 kom månelandingen i 1969. Den overgikk alt. Da var Sverre Evensens gjerning som TV-kritiker over. Han var en pioner. Etterpå overtok andre debattanter som ikke uten videre delte hans kulturelle tilnærming til fjernsynet. Evensen så TV-kritikken i sammenheng med litteratur, kunst, teater og musikk. For ham ble hele kulturhistorien fra hulemaleriene og fremover aktuell på nytt gjennom fjernsynets gjennombrudd. Særlig subtilt er hans teaterperspektiv på fjernsynet. Han trakk så mange paralleller mellom scenekunsten og TV-mediet at man skjønner at han betraktet skjermen som et slags teater – med sine særegne krav. De kravene måtte politikerne lære seg å beherske.

Etter 1967 skrev Sverre Evensen sjelden om fjernsyn. Et unntak finnes i *Arbeiderbladet* for 1970. Da skildret han BBCs første store valgsending i farger under tittelen «Historiens største TV-sending i farger går på lufta i kveld».¹⁴³ Da han fylte 50 år i 1975, stod han oppført under dagens navn i *Aftenposten*.¹⁴⁴ Den siste artikkelen som er re-

141 Sverre Evensen: «Ikke bare velstand», innlegg i *Arbeiderbladet* 26. februar 1975, undertegnet: «Av Sverre Evensen, Frogner-Vika lag av DNA»

142 «Frogner-Vika-problemer i Stortingsvalgkampen», *Arbeiderbladet* 5. september 1973, med foto av Tore Fredenlund

143 Sverre Evensen: «Historiens største TV-sending i farger går på lufta i kveld», *Arbeiderbladet* 18. juni 1970

144 Dagens navn, *Aftenposten* 23. september 1975

gistrert på hans navn i *Arbeiderbladets* klipparkiv, ble trykket i juli 1980 under tittelen «Kultur på tube i Klosterstræde».¹⁴⁵ Han døde 2. januar 1983, 57 år gammel.¹⁴⁶

Kilder:

Aktuell, årgang 1963–66

Pressefolk, Biografiske opplysninger om Norsk Presseforbunds medlemmer, 4. utgave, 1967, Norsk Presseforbund, Oslo 1967

Vinduet, Tidsskrift for litteratur, nr. 3 1962

Hvem er hvem?, utg. 1964, 1987, 1973, 1979 og 1984, Aschehoug forlag, Oslo

Evensen, Sverre: *TV-boken 1966–67*, AS Hjemmet, Oslo 1966

Evensen, Sverre: *TV-boken 1967–68*, AS Hjemmet, Oslo 1967

Arbeiderbladets klipparkiv om Sverre Evensen, v/ Vivi Aaslund

NRK-bibliotekets klipparkiv

Bjørn Bjørnsen, intervju 20. september 2010

Litteratur:

Bastiansen, Henrik G. (2008) «'Vil man målet, må man også ville midlene ...', Einar Gerhardsen og fjernsynet 1960–1987», i *Arbeiderhistorie 2008*, Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Oslo: Forlaget Aktuell

Gjelsvik, Anne (2002) *Mørkets øyne. Filmkritikk, vurdering og analyse*, Oslo: Universitetsforlaget

Hagen, Ingunn (1998) *Medias publikum – Frå mot-takar til brukar?* Oslo: Ad Notam, Gyldendal

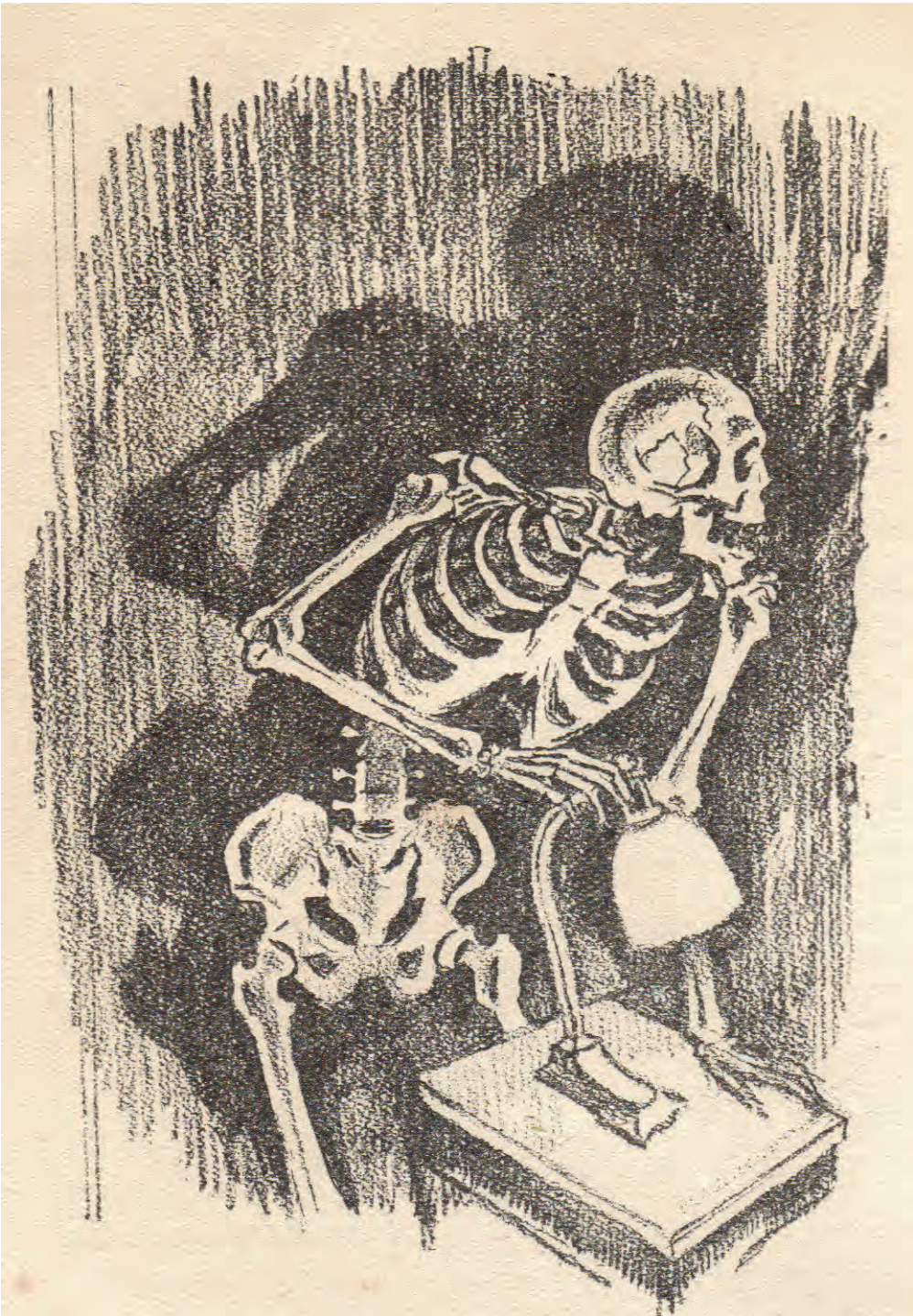
Littlejohn, David (1981) «Thoughts on Television Criticism», i Richard P. Adler (ed): *Understanding Television. Essays on Television as a Social and Cultural Force*, New York, Westport/Connecticut, London: Praeger Publishers

Totland, Geir (2001) «Fjernsynet før fjernsynet. NRKs prøvesendinger 1954–1960», i Henrik G. Bastiansen og Øystein Meland (red.): *Fra Eidsvoll til Marienlyst. Studier i norske mediers historie fra Grunnloven til TV-alderen*, Kristiansand: Høyskoleforlaget

Williams Raymond (1989, tredje utgave): *Keywords. A vocabulary of culture and society*, London: Fontana Press (1976)

¹⁴⁵ Sverre Evensen: «Kultur på tube i Klosterstræde», *Arbeiderbladet* 12. juli 1980, jamfør *Arbeiderbladets* klipparkiv.

¹⁴⁶ Jamfør Folkeregisteret i Oslo

Kriminalnovelle:

Statsministerens dødsannonse

Av TATTLER¹

Illustrert av Øyvind Sørensen

Klokken var to. Om en halv times tid ville maskinene begynne å buldre, pressen ville langsomt gå i gang med å spy de første morgenaviser ut. Nattens jobb var gjort. Jeg reiste meg for å gå. Da ringte hustelefonen.

– Javel. Nattredaktøren her!

– Dette er annonsesjefen. Vi har i dette øyeblikk fått inn en oppsiktsvekkende dødsannonse som jeg må forlange å få inn i morgennummeret og som De samtidig selvfølgelig må skrive en nekrolog om...

– Så! Hvem er død?

– Statsminister Hjelmvold!

– Er De ikke frisk! Gud i himmelen ... her må arbeides. Da jeg intervjuet ham kl. 9 i kveld var han helt all right ... når døde han?

– Kl. 3 i natt...

– Vrvøler De? Klokken er jo bare to!

– Ja – så – sannelig – – hva faen kan dette bety, tror De?

– Feilskrift i annonsen naturligvis. Jeg får ringe opp og høre ... det er ikke moro å gjøre det, men det må til.

Jeg kastet meg over telefonen og slo febrilsk nummeret til ministerboligen. Telefonen surret lenge og jeg ble mer og mer ille til mote. Det er så sin sak selv for en råbarket journalist å holde telefonen gående i et hus hvor nettopp en elsket husfar og en stor mann er død. Mens jeg satt der med mikrofonen for øret og lyttet kom et bud opp fra annonseavdelingen med den sensasjonelle meddelelse:

Vår elskede far
statsminister
OLE HJELMVOLD
døde stille kl. 3 i natt.
Barna.

Det var det hele, men det var også nok.

I neste øyeblikk hører jeg røret bli tatt av i den andre enden av tråden og en stemme sier irritert:

– Javel!

– Dette er Hovedstadsbladet ... er det hos statsministeren?

– Javel ... dette er statsministeren! Hva vil De meg på denne tid av natten?

– Er – det – statsministeren??? Min stemme uttrykte vill forbauselse.

– Vi har i dette øyeblikk mottatt en annonse hvor det står at De er død inatt! En så slett spøk kan da ingen ha funnet på!

¹ Tattler var Dagblad-journalist Axel Zetlitz Kiellands signatur. Novellen ble første gang trykket i Oslo-journalistenes julehefte 1930.

Irritasjonen hos mannen i telefonen forsvant, han lo som jeg aldri har hørt ham le før.

– Nei, dette er for storartet! Takk fordi De beredte meg denne stund! Jeg død! Jeg har aldri i mitt liv befunnet meg bedre. Det må være en av mine fiender som har ønsket min avgang så sterkt at han tilslutt har trodd den alt forelå ... ha ha ha ...

Vi pratet i tre minutter, og da jeg endelig brøt samtalen med en unnskyldning, lo han ennå den klare og ubekymrede latter som var så karakteristisk for ham.

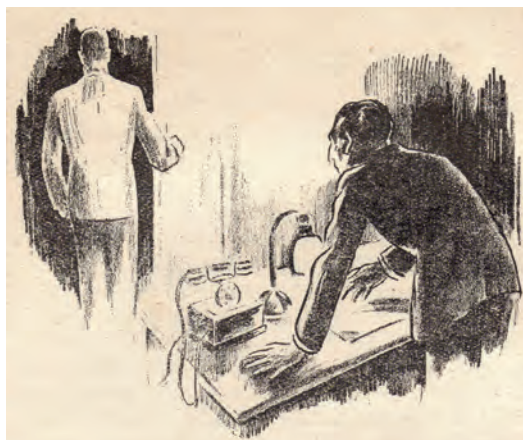
Med et ergerlig utrop slengte jeg den tåpelige annonsen i papirkurven.

– Det er ingen ting i verden som er mer forban-
net enn sensasjoner som oppløser seg i rent og
skjært sludder, sa jeg til sekretæren. Når kom-
mer publikum til å gi seg med denne perverse
form for humor som de daglig plager avisene
med...

Så gikk jeg hjem og krøp til køys.

Den som ringer en nattredaktør opp i hans pri-
vattelefon før klokken 12 middag begår en for-
brytelse. En nattredaktør må sove til 12 for å
holde seg i noenlunde form. Jeg skar derfor ve-
ritable tenner da apparatet på nattbordet be-
gynte å skingre klokken ni. Med en hjertelig
forbannelse rev jeg røret av gaffelen og stem-
men var som et sverd da jeg sa: Javel! Jeg må
innrømme at den blev spakere da det gikk opp
for meg at det var min sjefredaktør som var i den
andre enden av tråden. Og nå var det hans tur
til å svinge pisken:

– Jeg er ikke bare vilt forbauset over Dem, hr.
Gerner ... jeg har fullstendig mistet enhver tillit
til Dem. Kan det være mulig at De er komplett

idiot! Eller var De simpelthen full under tjenesten
i natt? ... Jeg ...

– Hva skal dette bety ... ? skar jeg inn. Hva er i
veien?

– I veien!? De spør hva som er i veien ... er De
skrullet fremdeles!? Klokken halv ni i dag morges
... alt for sent altså ... får vi melding om at stats-
minister Hjelmvold er død i natt ...

– Hva! skrek jeg.

– ... død ja ... død, forstår De! Og nå kommer min
annonsesjef som i motsetning til Dem er en fyr
med omløp ... omløp ja ... og meddeler at han
alt klokken 2 i natt gjorde Dem oppmerksom på
at det forelå dødsannonse! Vi kunne hatt med-
delelsen alene i dag morges hvis det ikke hadde
vært for Dem ... De grenseløse nebudkadnesar
av en såkalt journalist. Nei ... prøv ikke å for-
klare noe som helst ... De er ferdig her fra i dag
... De behøver ikke vise Dem i bladet mer!

Dermed knallet han mikrofonen ned på gaffelen.

Jeg tok denne lille tilskikkelse med ro, jeg visste
så godt hva som videre ville skje. Og det skjedde.

Fem minutter etter hadde jeg min redaktør på tråden igjen:

– Hm ... hm ... det var dette med ... hm ... dødsfallet, Gerner ... jeg ... jeg ... ble litt opphisset. Men jeg skjønner jo at det må være noe rart med affæren, denne merkelige annonsen ... hør ... stikk innom, hva? ... sånn ved ett-tiden ... så får vi prøve å finne ut av historien.

Jeg smilte. Hvor godt jeg kjente den gamle hederaspasja! I fyr og flamme på ett sekund, uimotagelig for alle innvendinger, – og så, – rettferdig, forsonlig og klok så snart sakens andre sider begynte å gå opp for ham.

Jeg fortalte ham det som var skjedd, han forstod og klokken halv to satt han og annonsesjefen og jeg på oppdagelsessjefens kontor og fortalte om nattens hendelser. Annonsesjefen kunne ikke fortelle annet enn at han plutselig klokken to hadde funnet dødsannonsen i sin postkasse på kontoret. Manuskriptet var maskinskrevet og på foten stod det: «Annonsen betales av O. G. Hjelmvold», (statsministerens eldste sønn). Oppdagelsessjefen tok en telefon til ham, han beklaget bestemt å ha sendt inn noen annonse. Han hadde jo først fått vite om sin fars død da piken klokken 8 kom inn i ministerens soveværelse og fant ham livløs i sengen. Oppdagelsessjefen hørte på oss, dypt alvorlig. Da vi hadde sagt vårt sa han:

– Inntil videre må selvsagt dette bli mellom oss. Det foreligger intet som kan tyde på at ministeren er død en voldsom død. Legens sikre erklæring går ut på at han er rammet av hjerteslag mens han sov. Men vi får selvfølgelig undersøke saken. Synd at den maskinskrevne annonsen er kastet. Der er jo en mulighet for at dette kan være en slett spøk og et sammentreff av tilfeldigheter, men jeg synes saken ser mystisk ut og er meget takknemlig over at dere har underret-

tet meg. Virket ministeren helt all right da De snakket med ham i natt, hr. Gerner?

– Fullstendig.

– De er sikker på det var ham De snakket med?

– Absolutt!

– Og tidligere på kvelden da De var oppe for å intervju ham?

– Da var han meget blid og smilende. Han hadde nettopp sagt farvel til en deputasjon av nasjonalfascister og var meget fornøyd med det svar han hadde gitt dem. Det var for å høre dette svar at jeg oppsøkte ham. Han tok imot deputasjonen i salongen. Herrene forlot huset 10 minutter etter at jeg var kommet.

– Hva hadde han svart?

– Han hadde så godt som vist dem døren ... nektet absolutt å bøye seg for deres krav ... Tror De det kan tenkes at ...

– Jeg tror ingen ting. Jeg går nå selv til ministerboligen for å undersøke saken. Farvel mine herrer, – jeg vil gjerne snakke med Dem igjen om en time, hr. Gerner.

Vi vandret i dype tanker tilbake til Hovedstadsbladet. På gaten ropte avisguttene nyheten ut, middagsutgavene var fulle av dødsfallet. Da vi passerte et stort plakatoppslag grep jeg redaktøren i armen:

– Se.

Vi leste: Statsminister Hjelmvold – demokratiets siste vern mot nasjonal-fascistene er falt.

Redaktøren nikket. – Det er farlig å snakke, mumlet han, men nå begynner jeg å tro litt av hvert.

– Der finnes absolutt intet som tyder på noe mystisk, sa oppdagelsessjefen, da jeg en time etter satt rett overfor ham på kontoret. Jeg undersøkte ministerens soveværelse fra ende til annet uten å finne noe spor. Det er absolutt utelukket at noen kan ha vært inne hos ham etter at han gikk til sengs. Alle vinduer var lukket og der finnes ikke tegn til at noen har trengt inn i huset. Ministeren lå i

sin seng som om han sov, da han blev funnet, ikke en trekning i ansiktet røper at han har sett eller hørt noe usedvanlig før han døde. Han gikk til sengs som alltid klokken ½ 10. Som De vet er han enkemann. I huset befant seg hans eldste sønn. De to andre sønner var på seiltur i det praktfulle sommervær. Mesteparten av tjenerskapet har sommerferie, i huset bor bare en gammel kokkepike som har vært i familiens tjeneste i 13 år.

– Jeg har ikke desto mindre forlangt obduksjon. Den foretas nå på Rikshospitalet. Jeg venter at denne forføyning vil vekke en viss oppsikt og ikke så lite kritikk, men jeg kan ikke frigjøre meg for at det ligger ett eller annet bak affæren ...

Jeg forlot ham. Han satt i dype tanker ved sitt skrivebord, der visste jeg han ville tilbringe mange timer både natt og dag i spekulasjon over problemet. Når sjefen går inn for en sak bor han nesten på kontoret, og han tar av mange kilo under sitt hissige hjernearbeid. Først klokken 9 om kvelden, da jeg igjen troppet på i redaksjonen for å gjøre morgenummeret klart, hørte jeg fra ham igjen.

– Jeg ville bare fortelle Dem, at obduksjonsresultatet foreligger. Det kan ikke være tvil om at statsminister Hjelmvold døde av hjerteslag.

– Er det helt sikkert.

– Legene er helt sikre ...

– Men De selv ...

– Jeg er ikke sikker.

Timene gikk langsomt. Jeg nekter ikke at mine tanker beskjeftiget seg langt mer med statsministerens dødsannonse enn med de kjedsommelige hendelser som strømmet inn fra våre korrespondenter utover på landet. Det var somer, intet skjedde, jeg hadde rik anledning til å gruble. Klokken var halv tolv da telefonen på ny ringte. Det var oppdagelsessjefen igjen.

– Hør Gerner, sa han. Jeg får ikke fred for denne historien. Der må stikke noe under. Hva om De og jeg stakk opp i ministerboligen nå og så på sakene en gang til? Jeg har ringt og ordnet alt så de slipper oss inn. Har De tid?

– Ja. Vi kan gå med en gang.

Mitt hjerte banket av en egen forventningsfull spenning da vi trådte inn i dødsværelset. Liket var fjernet, sengen var oppredd, ellers var alt som da den døde ble funnet. Hva ville skje nå, ville vårt besøk skaffe klarhet i mysteriet?

Den lyse sommernatt utenfor stod i slående motstrid til det som her var hendt. Ennå behøvde man ikke å brenne lys, det rådet en behagelig tussmørkestemning i statsministerens store lyse soveværelse, enda det nærmet seg midnatt.

– La oss ta saken for oss, begynte oppdagelsessjefen, og satte seg i en av de dype lenestolene foran den kalde porselensovn. Klokken 8 i går aftes mottar statsministeren en deputasjon som består av nasjonalfascister. De legger sitt pro-

gram åpent frem for ham, truer ham med alvorlige uroligheter hvis han ikke gjennomfører reformer som direkte ville bringe ham i strid med forfatningen og partiprogrammet. Der øves med andre ord ganske kraftig press på ham, men han avviser en hver tanke på å gå inn på kravene. Deputasjonen går. Rimeligvis temmelig forbitret. Så snart den er borte intervjuer De ham. De forlater huset klokken 9 og halv 10 går ministeren til sengs. Klokken 2 får De den selsomme dødsannonse, De ringer opp ministeren og konstaterer at han lever. Neste morgen er imidlertid dødsannonsen blitt overensstemmende med virkelig-

heten. Den som skrev dødsannonsen har altså visst at ministeren ville dø, for denne ante det selv. Er annonsen alvor, så er ministeren myrdet, men her finnes hverken spor etter mord, morder eller mordvåpen.

– Hvem deltok i deputasjonen, spurte jeg.

– Det har jeg latt mine folk bringe på det rene. Den ble ledet av kjemiingeniør Phil som jo er nasjonalfascistenes store kraft. Av de fem andre deltagere var tre studenter og to unge forretningsmenn som vanskelig kan ha gjort noe straffbart. Der finnes ikke grunn til å mistenke noen. Alle deltagerne oppholdt seg hele tiden i salongen og de forlot huset samtidig. Salongen, som er like stor som arbeidsværelset og soveværelset til sammen, ligger rett opp til disse værelser og det fører dører inn både til sove- og arbeidsrom. Men det er utenkelig at noen av herrene kan ha sluppet inn i soveværelset uten ministerens vitende. De siste ti minutter de var i huset satt jo dessuten De i arbeidsværelset og ventet.

Vi satt en stund i taushet. Det mørknet fort utenfor nå, vi kunne bare skimte ansiktene til hverandre. Jeg reiste meg og gikk rundt sengen for

å tenne nattlampen. Jeg skrudde på bryteren, men lampen lyste ikke.

– Er pæren i stykker, spurte oppdagelsessjefen uinteressert.

Jeg kjente på den.

– Nei, den sitter bare litt løst i lampen. Jeg skrudde den fast og i neste øyeblikk lå værelset i fullt lys.

Det gikk en lang stund. Sjefen satt med hodet i hendene i dype tanker og jeg avbrøt ham ikke. Langt borte slo en klokke 12. Inne fra arbeidsværelset kunne vi høre et ur tikke. Plutselig ble det mørkt i værelset. Nattlampen var gått ut.

– Hva pokker er det nå i veien, mumlet jeg og gikk bort til nattbordet. Jeg skrudde ennå en gang pæren fast og det ble lyst igjen.

– Kan De begripe hvorfor den løsner av seg selv, hvert øyeblikk? sa jeg. Det må være kommet noe rusk inn i gjengene. Jeg skrudde pæren helt ut mens oppdagelsessjefen tente den store krone i taket. I det samme falt en liten gjenstand ut av nattlampen og trillet bortover gulvet. Sjefen bøyet seg og tok den opp, det var en bitte liten blære av tynn rød gummi, den var sirkelrund og bare en halv centimeter i diameter.. Den hadde

sittet fastklemt mellom pæren og bunnen av lampekapselen.

– Hva pokker kan det bety, mumlet oppdagelsessjefen og lot den lille gummiballen sprette i hånden.

– Nå skjønner jeg hvorfor pæren løsnet, sa jeg. Skrur man den i med håndkraft så presses blæren sammen og gir etter. Men så sprenger blæren på igjen etterpå og puffer pæren bitte lite grann ut. De kan se at lampen er litt gammel og slitt, gjengene slutter ikke helt tett lenger.

– Sannsynligvis har De rett. Men har dette noe med dødsfallet å gjøre?

Vi satt igjen tause. Oppdagelsessjefen pillet di-stré blæren i stykker, brettet den ut og lukket på den. Plutselig satt han stiv i stolen.

– Sceptrogen! ropte han. Hjelmvold er drept med sceptrogen! Det henger ennå en anelse av lukt igjen i blæren.

– Hva er sceptrogen? spurte jeg. Stemmen min var opphisset og hjertet dunket i meg.

– Sceptrogen er en av de sist oppdagede gifter som for tiden uteksperimenteres i forskjellige forsvarsdepartementer. Den går ved varme over fra væske til gass. Den er betydelig tyngre enn luft. Væsken lukter ganske sterkt, en rar brent lukt som De kan kjenne her. Men så snart den går ut i luften fortaper lukten sig. Det er dette som gjør den så farlig... Jeg begynner å forstå hvordan dette er foregått. En eller annen har smuglet gummiblæren med væsken inn i nattlampen. Morderen har regnet ut at så snart ministeren forsøkte å tenne lampen ville han merke at pæren satt løst. Han ville skru den fast og derved presse blæren sammen slik at de giftige dråper ville flyte ut i lampens mekanisme. Så

ville han tenne. I løpet av det minutt det ville ta for væsken å renne ut langs gjengene i lampen vilde pæren være blitt varm. Forstår De! Dråpene renner langsomt langs den varme pæren og går momentant over i gassform. Ministeren ligger i sin seng, gassen siger ned over ham, dreper ham og synker videre, helt til den ligger flat langs gulvet. – Jeg har formelig tråkket i giftgass i formiddag mens jeg undersøkte værelset! Nå er selvfølgelig alt drevet vekk....

Stemmen hans ble skingrende av iver. Han travet opp og ned på gulvet med små forte skritt. Plutselig stanset han foran meg:

– Men hvordan kunde De treffe ham levende klokken to? Han la sig jo alt klokken halv 10 og giften har ikke brukt mange minutter?

En tanke slo mig: – Da ministeren gikk til sengs var det fullt dagslys utenfor. Han trengte ingen lampe da.

Oppdagelsessjefen plystret: – I så fall, mumlet han, har De vært den indirekte årsak til at denne planen gikk i lås. Da De vekket ham med telefonen, tente han lampen, for da var det jo mørk natt. Så gikk han inn i arbeidsværelset. Mens han snakket med Dem rant giften ut på den varme pæren. Da han kom inn for å legge igjen, kunde han bare så vidt velte over ende i sengen før døden kom.

Jeg nikket. Siden satt vi uten å si noe. Tausheten varte i fem minutter før jeg endelig våget å bryte den:

– Tro om vi tenker på samme ting?

– Rimeligvis, sa sjefen hardt. Han reiste seg og gikk med raske skritt inn i arbeidsværelset. I neste øyeblikk hørte jeg hans kommandostemme i telefonen:

– Sjefen her. Kjemiingeniør Phil skal arresteres øyeblikkelig. Bevokt ham i vaktværelset til jeg kommer.

Sjefen sprang foran meg gjennom det mørke forværelset og inn i vaktstuen. Da jeg kom inn like etter stod han rett overfor en høy mørk mann som ble holdt fast av to detektiver. Det var ingeniør Phil, jeg skulle mene jeg kjente ham, hvert barn kjenner ham, noen anser ham for landets mektigste mann. De to stirret på hverandre, ingeniøren rasende, sjefen iskald.

– Dette kommer De til å angre! ropte Phil og det gnistret i hans sorte øyne. De vet kanskje at jeg har en viss innflytelse, – tror De jeg finner meg i et hvert overgrep fra vårt partibetalte politis side!!?

– Jeg skal snakke med Dem om ti minutter, svar- te sjefen tørt. – Inntil da ber jeg Dem forholde Dem rolig. De kunne komme til å vekke Deres medfanger.

Og uten å høre på ingeniørens rasende svar gikk han inn i sitt kontor.

– Jeg er klar over at det jeg nå gjør er temmelig alvorlig, sa sjefen. – Skulle dette sporet være galt vil alt falle sammen over meg.

– De bør skaffe Dem vitner til dette forhøret, foreslo jeg.

– Det har De rett i... vent her et øyeblikk... jeg henter fullmektig Edvardsen, han har tjeneste nå. Han gikk over gangen og kom tre minutter etter tilbake med fullmektigen. – Sett dere bak døren til fremmedkontoret, mumlet han, det var tydelig at han var til det ytterste spent. – Dere stenograferer begge...? ta et ordrett referat av alt som blir sagt...

– Og husk fremfor alt på... hva pokker er det nå!

Det siste gjaldt vakthavende betjent som kom farende inn uten å banke på. Han viftet fullstendig forvirret med et papir. – Fant det akkurat nå i det tomme forværelset, ropte han. Sjefen grep det og svor en drøy ed:

– Nei, nå går det danse meg for vidt! Dette er det frekkeste jeg ennå har opplevd!

Han sprang til skrivebordet, tente febrilsk bordlampen og satt i neste sekund bøydd over papiret med forstørrelsesglasset for øyet. Det gikk fem minutter. Fullmektigen og jeg satt spent i mørket bak døren og ventet. Det kom ikke en lyd.

– Hva er hendt? spurte jeg lavt. Intet svar. Jeg kikket frem bak døren. Sjefen var falt sammen over skrivebordet. Hodet hvilte på det papir han nettopp hadde lest. Fullmektigen og jeg sprang frem samtidig. Jeg snappet papiret. Plutselig kjente vi begge en uhyggelig følelse av svimmelhet.

– Tilbake! ropte jeg. I det samme ble luften ren igjen. Gassen var alt sunket forbi oss. Fullmektingen rusket i sjefen. Jeg leste det skjebnesvangre brev. Det var skrevet med maskin og hadde sorte kanter. Der stod:

– Tillat meg å bevitne min deltagelse og min sorg over vår utmerkede oppdagelsessjefs altfor tidlige bortgang. Der var ingen underskrift.

– Hvor er ingeniør Phil! ropte jeg.

– I vaktstuen, svarte fullmektingen. – Han har ikke vært ute av døren et sekund.

* * *

De spør meg om motivet til disse to mord. De vil kanskje ikke forstå meg, men når man i 12 år har arbeidet med å skildre i avisen hvordan de slett utførte forbrytelser begås og oppdages, – ja da våkner der i en, en heftig trang til å vise hvordan slike ting skal gjøres. Ingen kommer noensinne til å knipe meg. Og jeg plages ikke av anger. For vel var de to avdøde herrer, riktig bra og fornuf-tige folk, – men de var ikke uerstattelige.

Journalisternes Julehefte

ble utgitt av Oslo Journalistklub i årene 1926–1930. Tiltaket avløste forlystelsesarrangementet *Kringsjådagene* og ga gode årlige inntekter til klubbens sosiale ordninger, i første rekke rekreasjonstipender og begravelleskasse. Aftenpostens redaksjonssekretær Alf Krohn redigerte heftet de fem årene det kom ut og stoffet ble til på dugnad blant medlemmene. De utviste stor fantasi og tilløp til selvironi, noe Tattlers novelle er et eksempel på.

På 1930-tallet ble det avløst av andre inntekts-givende tiltak, først og fremst Journalistenes Checkhefte som ble til ved nært samarbeid med byens næringsliv. Etter rykter om storstilte representasjonsarrangementer og vel tette bånd til sponsorer, ble de inntektsbrin-gende aktivitetene tonet ned, klubbens bud-sjetter ble slanket og kontingenten økt.

Kilde: Aage Møst (red.) (1994) *OJ i hundre...*
Oslo: Oslo Journalistklubb

Presseprofilen

Pressemannen Mons Monsson Mjelde (1862 – 1924)

Av Henrik Thommessen

Journalisten, redaktøren, utenrikskorrespondenten og presseattachéen Mons M. Mjelde led den skjebne at han ikke bare én, men to ganger ble offer for stridigheter mellom forskjellige kapitalinteresser. Mjelde var modellen for redaktør Welle i Helge Krogs skuespill «Det store Vi».¹ Også Arne Garborg skrev om Mons Mjelde. I sitt uoppførte stykke «Uforsonlige» i 1888 behandlet han konflikten redaktør Mjelde hadde med eierne av Kristiania-posten.

Mons Monsen Mjelde var av fødsel bondegutt fra Haus i Hordaland, nederst i Mjelddalen. Som eldstemann i barneflokket var han odelsgutt. Han valgte imidlertid bort bondeyrket for å bli sjøoffiser. På marinens sjøkrigsskole fikk han sin formelle utdannelse. Han ble uteksaminert i 1883 og fremtiden som sjøoffiser synes lys og lovende. Men det gikk ikke slik han hadde håpet. Offisielt het det at svekket syn var årsaken til at han ikke oppnådde offiserseksamen. Han mottok bare utnevning som reserveoffiser. Dette fant han svært urettferdig. Han mente at det lå svik og intriger bak, og følte bitterhet og nag mot visse offiserer resten av sitt liv. Det kan imidlertid også tenkes at Mjeldes vilje og evne til å sette ord på sine meninger kan ha vært noe av forklaringen. Uansett kostet det ham en karriere

som sjøoffiser. Han beklaget ofte dette i private brev.²

Redaktør 23 år gammel

Det ble redaktør Olav Thommessen i Verdens Gang som i 1884 ga Mons Mjelde den første sjansen som journalist, etter at Mjelde hadde lest til artium og deretter trengte lønnet arbeid. I Verdens Gang ble han imidlertid bare i ett år.³ Den 1. august 1885 ble den da 23 år gamle journalisten ansatt i det nye radikale bladet Kristiania-Posten som redaktør. Avisen kom ut tre ganger i uken, og skulle være Venstres og statsminister Johan Sverdrups talerør. Den kom ut første gang ved nyttårstider 1885.⁴ Under den unge Mjeldes dyktige ledelse fikk avisen ganske raskt et stort opplag, omtrent på høyde med hans gamle arbeidsgiver og mentor Olaf Thommessen's Verdens Gang. Kristiania-Posten var en utpreget hovedstadsavis for småkårsfolk og vendte seg mot det samme publikum som den langt større Morgenposten. Avisen ble oppfattet som en viktig støttespiller for partiet Venstre i hoved-

2 Mons Mjelde, til moren, Kristiania 15. mars 1909; Anders Mjelde.

3 Opplysninger gitt av Anders Mjelde, barnebarn av Mons Mjeldes yngre bror Anders, i brev til forfatteren høst 2004.

4 Ragnar Vold, «Dagbladet i Tigerstaden», Aschehoug, Oslo 1949, s. 260.

1 Helge Krog, «Det store Vi», Gyldendal, Oslo 1913, s. 4.

staden, og partiets toneangivende ledere var blant avisens viktigste aksjonærer. Dette skulle komme til å koste Mjelde jobben.

Venstrelederen Johan Sverdrup ble statsminister i 1884 og ble hyllet som helt av alle sine mange tilhengere. Blant disse var Mjelde i Kristiania-Posten. Som også Thommessen i Verdens Gang og Lars Holst i Dagbladet. Det skulle imidlertid vise seg at disse støttespillerne etter hvert mer og mer misbilliget den politikken Sverdrup til alles overraskelse, og etter hvert forskrekkelse, førte. Redaktørene begynte å knurre. Sverdrup og hans tilhengere blant de som senere ble kalt de «Moderate» følte seg sveket av store deler av Venstrepressen. Verdens Gang og Thommessen kunne de gjøre lite ved, fordi aksjene her satt fast på få hender. Derfor rettet maktapparatet rundt Sverdrup, ledet av predikant og redaktør Lars Oftedal, oppmerksomheten mot Lars Holst og Dagbladet.⁵ Denne avis ble oppfattet som partiets hovedorgan i hovedstaden. De ville overta kontrollen ved å kjøpe opp mange nok aksjer til at de disponerte stemmeflertallet på generalforsamlingen og således stå fritt til å kunne kaste styret og avskjedige Holst.

Dette var å invitere til støy i mediene og bråk med de radikale i Venstre. For første gang i den moderne norske pressehistorien dukket kampen mellom «Hodet og Portemoneen» opp.⁶ Mons

Mjelde forsvarte energisk den kamp redaktør Lars Holst og deler av Dagbladets aksjonærmasse førte mot inntrengerne fra Sverdrup-fløyen i partiet. Da disse til slutt måtte gi opp kampen for å oppnå kontroll i Dagbladet snudde de seg rundt og ville overta aksjemakten i Mons Mjeldes Kristiania-Posten.

På kant med «oftedølene»

Mjelde hadde, i likhet med Holst i Dagbladet og Thommessen i Verdens Gang, ført en frisk og kritisk penn mot den politikk statsminister Johan Sverdrup etter hvert førte. Fordi Kristiania-Posten ble dannet som et støtteorgan for Sverdrups og Venstres politikk, skapte dette uro

blant enkelte aksjonærer. De «Moderate» i Venstre, av og til kalt «oftedølene», oppfattet Mjeldes kritiske skrivelser som sterkt kritikkverdige. Splittelsen blant avisens aksjonærer ga tilhengerne av Sverdrup påskudd til å infiltrere blant avisens eiere for å få makt i en avis som de deretter kunne kontrollere. Hensikten var å bestemme hva redaktøren skulle skrive, og ikke minst hva han *ikke* skulle skrive, i forhold til den politikk statsministeren til enhver tid førte.

«Oftedølene», denne gang ledet av den velstående sagbrukseier og Sverdrup-tilhenger Hans Rasmus Astrup, valgte en annen taktikk enn den de brukte for å overta Dagbladet. I kampen for Dagbladet hadde spilt med åpne kort og gått ut til alle aksjonærene med et tilbud. Kloke av skadde valgte de en annen taktikk for sikre seg kontrollen over Kristiania-Posten. De valgte å forbedre seg i all stillhet. Hensikten var å kuppe generalforsamlingen før Mjeldes tilhengere fikk samlet seg til forsvar.

*«Et vepsebol dominert av
forskjellige Venstre-entusiaster.»*

5 Berge Furre, «Soga om Lars Oftedal», Det Norske Samlaget, Oslo 1919.

6 Uttrykket ble først brukt i 1910 av red. Nils Vogt i Morgenbladet i forbindelse med kampen mellom hovedaksjonær Olaf Madsen i Verdens Gang og redaktør Olav Thommessen. En konflikt som førte til at Thommessen tok med nesten hele staben i Verdens Gang og dannet Tidens Tegn.

«Makta» rådde den gang som nå. Generalforsamlingen i Kristiania-Posten var, ofte i likhet med den samme forsamling i Dagbladet, et vepsebol dominert av forskjellige Venstre-entusias-ter. Det skulle komme til å vise seg at også Mjelde fikk noen smertefulle bitt av disse Venstre-vepsene. Noen støttet hans uavhengige og etter hvert temmelig kritiske holdning til ledelsen i Venstre. Andre støttet tvert imot de som ville temme Mjelde ved å pålegge ham redaksjonelle restriksjoner. Etter en kraftig kamp på avisens generalforsamling våren 1887, ble det sittende styre kastet.⁷ Det nye styret ga redaktøren forbud mot å ta standpunkt «like overfor strids- punkter innenfor Venstre eller like overfor forholdet mellom den nåværende regjering og Stortingets flertall»⁸. Til dette annonserte Mjelde i avisen at så lenge han var redaktør ville ikke Kristiania-Posten endre kurs. Dermed fikk han sparken på grått papir og forfatteren Per Sivle ble kalt hjem fra Danmark for å overta redaktør- jobben. Da gikk det fra ille til verre. Avisen mistet 40 prosent av sine abonnenter de første seks månedene av Sivles regime. Hovedstadens Venstre mistet derved taket på en avis som kunne ha betydd mye for partiet. På den annen side gikk Dagbladet sterkt frem, noe som kan ha hatt sammenheng med at bladet så effektivt hadde slått tilbake kuppforsøket fra «de Moderate», et kuppforsøk som Dagbladet hevdet var et anslag mot «ytringsfriheten». Dette var et uttrykk som også skulle gå igjen da Thommessen løsrev seg fra hovedaksjonær Madsen i Verdens Gang i 1910. Og som går igjen når journalistenes arbeidsvilkår blir vurdert også i våre dager.

Hans «svakhet»

Mons Mjelde var nå arbeidsløs og måtte dra nordover til Dagsposten i Trondheim for å få arbeid. Der ble han redaksjonssekretær under

redaktør Hjalmar Løken. For så, to år senere, å returnere til hovedstaden og til Olav Thommes- sens Verdens Gang. Det var da han først ikke ble, for deretter å bli, redaksjonssekretær under denne dominerende redaktør. Thommessen forklarte situasjonen slik til sin kone Helga: «Gulbransson er blitt redaksjonssekretær. Mjelde likte det ikke, men han har dessverre gitt etter for sin svakhet også mens jeg var borte».⁹ Året etter var imidlertid Mjelde tatt til nåde igjen: «Jeg har måttet skille meg med Gulbransson, han var uforskammet. Nu håper jeg på Mjeldes edrulighet».¹⁰ Det var på en innvielsesfest hvor også journalister var invitert at Gulbrandsson hadde blitt litt vel kjekk overfor redaktøren.

⁷ *Ibid*

⁸ *Vold*, s 261.

⁹ *Thommessen hadde vært på en lengre utenlandsreise. Olav Thommessen, til Helga Thommessen høsten 1898. Mons Mjelde mistet på denne tid sin 17.mnd gamle dat- ter.*

¹⁰ *Ibid*, 4/3-1899.

Mens Mjelde arbeidet i Verdens Gang giftet han seg den 2. august 1892 med Hanna Georga Due, f. 9. april 1865 i Kristiansand. Hun var datter av overtollbetjent Ditlew Wibe Due. Tollbetjenten var også redaktør av Christiansands Stiftavis.

Mjelde var en dyktig journalist, og fikk god ledelseserfaring som Thommessens redaksjonelle nestkommanderende.¹¹ Dette førte til at Mjelde i 1906 ble tilbudt redaktørstillingen i Norges Handels- og Sjøfartstidende – nå Dagens Næringsliv - etter danskfødte C. la Cour P. Ludwigsen.

Mjelde må ha blitt en populær redaktør. Da han den 2. september 1909 feiret sitt 25. års jubileum som journalist og student, kunne han fortelle sin mor at personalet hadde dekorert hans kontor med blomster og flagg.¹² «Verdens Gang og Dagsposten havde endog hele Artikler til min Pris, hvilket baade overrasket og glædet mig». Han ble i Sjøfartstidende til hovedaksjonær Olaf Madsen i Verdens Gang, etter at redaktør Olav Thommessen hadde sagt opp stillingen som redaktør og tatt med seg de fleste av VGs ledende medarbeidere, den 3. april 1910 kom med tilbudet til Mjelde om å bli redaktør etter sin gamle mentor Thommessen. Et tilbud han følte at han ikke kunne avslå.¹³

Det meste gikk galt

Tidens Tegn var nå tappet for viktig kompetanse etter at store deler av redaksjonen hadde fulgt Thommessen til hans nye avis. Likevel klar- te Mjelde å etablere et brukbart redaksjonelt lag.

«Mjelde må ha blitt en populær redaktør.»

Med unge og friske folk som Øvre Richter Frick, Viktor Mogens, Helge Krog, Kitty Wentzel og Ronald Fangen.¹⁴ Styret erklærte at «redaktions-skiftet er bare et personsifte» og at avisen ellers ville være som den gode gamle Verdens Gang.¹⁵ Ingen forandringer ble annonsert, hverken da eller senere. Men forandringer ble det, på en annen måte enn det Mjelde hadde forestilt seg.

Det skulle vise seg at det ikke var godt nok å forsøke å kopiere Thommessens form for pres- sevirksomhet. Straks Ti- dens Tegn kom på ga- tene 1. mai 1910 braket vinden mot den nye sta- ben i Verdens Gang. Fra ingenting ble Thomme- ssens Tidens Tegn Nor- ges nest største avis fra aller første dag. Eksis- tensen til den nye avis skulle først og fremst bli en trussel for redaktør Mjeldes Verdens Gang. Opplaget sank fra over tyve tusen til 17.663 ek- semplarer allerede 2. mai, og deretter ned til 15.700 per 16. september samme år.¹⁶ Redaktør Olav Thommessen stjal stadig flere lesere fra sin tidligere arbeidsgiver, til hovedaksjonær Mad- sens og redaktør Mjeldes store frustrasjon.

Alt fra starten gikk det meste galt. Mjelde jobbet hardt og måtte året etter ligge til sengs «av hjer- teoveranstrengelse», og holde seg borte fra alt arbeid i 8 uker.¹⁷ Deretter holdt han på å brenne opp da båten hans ble flammers rov, noe som ga han store brannskader og førte til ytterligere sykefravær. Deretter fikk han problemer med enkelte av personalet. Han fikk «avsatt redaktør

Alt fra starten gikk det meste galt. Mjelde jobbet hardt og måtte året etter ligge til sengs «av hjer- teoveranstrengelse», og holde seg borte fra alt arbeid i 8 uker.¹⁷ Deretter holdt han på å brenne opp da båten hans ble flammers rov, noe som ga han store brannskader og førte til ytterligere sykefravær. Deretter fikk han problemer med enkelte av personalet. Han fikk «avsatt redaktør

11 Helga Thommessen til sin sønn Rolf: «..bare Mjelde var til å stole på, han er jo meget flinkere og hyggeligere å arbeide sammen med», Kristiania 4.mars 1899.

12 Mons Mjelde i brev til sin mor 7. oktober 1909.

13 Div. kilder i Anders Mjeldes privatarkiv.

14 Kitty Wentzel, i brev til Gerd Mjelde, 8. september 1953. Mange av disse ble senere betrodde medarbeidere i Tidens Tegn.

15 Leder i Verdens Gang 19. april 1910.

16 VG, annonse 16.september 1910.

17 Mons Mjelde, brev til broren Lars, 6.11.1911.

Frick for dovenskap og skjørlevnet», og «faat lempelig væk den gamle disponent og faat «Tidens Tegns» berømte Schack til at gaa ind som «Økonomidirektør» » fortalte han broren Lars.¹⁸ Bare vel en måned senere fortalte han Lars om behovet for større inntekter.¹⁹ «I fjor fikk vi et svært Underskud efter katastrofen med Thommessen og forskjellige uheldigheter med direktionen», skriver han. Et av disse uhell, av mer moralsk enn praktisk art, var at Madsen iflg. Mjelde «fablet endog om glimrende Overskud allerede ved udgangen av 1910».²⁰ I samme brev forteller Mjelde til broren at de istedenfor overskudd i 1910 gikk med kr. 45.000 i underskudd; et resultat som sammen med personen Madsen hadde utviklet seg til en betydelig belastning for driften av Verdens Gang.

Nesten et år senere betrodde Mons seg igjen til broder Lars.²¹ «Vi har et svare Stræv med at holde Verdens Gang over vande økonomisk» kunne han fortelle. Annonseinntektene sviktet pga de mange ryktene om avisens svake økonomiske stilling. Underskuddet ble imidlertid redusert til kr. 32.000 i 1911 og til ca 20.000 i 1912. Da var det også slutt med pengene i avisens kasse. Verdens Gang ble helt avhengig av mer egenkapital. Og fordi Madsen satt på så mange aksjer ville ikke de øvrige eiere støtte Verdens Gang med nødvendig ny driftskapital hvis ikke Madsen gjorde det samme. Dette satte en effektiv stopper for refinansiering av avisen. Den ble erklært konkurs, og Madsen mistet det han hadde investert i Verdens Gang.

18 Ibid.

19 Mons Mjelde til Lars Mjelde 18.12.1910.

20 Mons Mjelde til Lars Mjelde 27.8.1912.

21 Ibid.

Likevel kunne ikke Olaf Madsen alene belastes for Verdens Gangs videre skjebne. Han satt ikke på det redaksjonelle ansvar. Det gjorde imidlertid den redaktør Madsen hadde ansatt.

Injuriesøksmål

Det skulle vise seg at Mjelde på denne tiden ikke helt levde opp til Tidens Tegns vakre nekrolog i 1924, om at hans artikler var «underbygget av kundskap og granskning». Av en eller annen grunn slapp han til et innlegg som ikke helt fylte vanlige krav til sannferdighet. Personen dette gikk ut over var den kjente politiker, avholdsleder og embetsmann Sven Aarrestad. Det handlet om Aarrestads privatliv, og var av en slik karakter at han

gikk til injuriesøksmål mot avisen. I overensstemmelse med vanlig praksis påtok redaktør Mjelde seg avisens redaksjonelle ansvar.²² Saken fikk dramatiske konsekvenser for Verdens Gang. Men også Mjelde fikk unngjelde, fordi han ble kritisert for å ha tatt innlegget inn i avisen uten å ha sjekket godt nok artikkelens sannhetsgehalt.

Saken fikk Mjeldes pressekolleger, ikke minst i Tidens Tegn, til å ta frem de forferdeligste karakteristikk av Mjelde. «De mest ondsindede sigtelser», «de giftigste antydninger», «de værste mistænkeliggjørelser» og lignende fikk artiklene i Verdens Gang slengt etter seg. Da dommen falt ble Mjelde dømt til fengsel i 120 dager og 1500 kr i bot. Selv om saken senere ble forlikt, fikk

22 TT, 2.april 1913, Knut Hamsun til «Hr.dr. Hjalmar Christensen»: «Jeg læste i et telegram til et Tromsøblad, et det er du, som har skrevet den sanseløse artikel imot amtmand Aarrestad. Nu leser jeg i Aftenposten, at vedkommende forfatter ikke var «storlinjet nok» til at paata sig skylden for artikelen, med lot redaktør Mjelde undhjælde for den».

*«et svare Stræv med at holde
Verdens Gang over vande»*

Verdens Gangs virksomhet enda mer pepper. Den slags pressevirksomhet, «dens midler og dens metoder, respekterer intet i livet, krænker dødens fred» hadde imidlertid nu domstolen satt en stopper for.²³ Men Tidens Tegn lot heller ikke anledningen gå fra seg til noen sleivspark mot det Aarrestad og hans allierte innen avholdsbevegelsen, etter redaktør Thommessens mening gjennom mange år, også sto for. Ifølge Tidens Tegn søkte også avholdsbevegelsen, «sine forbundsfæller blant sladdersumpens yngel, blant baktalelsenes og den onde mistænkeliggjørelses demoner. Den manet frem og betjente sig av ukultiverte lyster fra hekseprosessenes tidsalder med forborgne «rekonstruktio-ner» av andres brevhemmeligheter, med utspionering og ondskapsfull utlægning av deres færd, som man hyklet omsorg for».²⁴

Fra ille til verre

1913 ble et svært dårlig år for Mjelde og Verdens Gang.²⁵ Selv om Mjelde anket dommen til Høyesterett, og også fikk lagt saken død gjennom et forlik, var skaden gjort.²⁶ På alle måter. Ikke bare nektet Verdens Gang å betale redaktørens saksutgifter, men de ga ham i tillegg også sparken som ansvarlig redaktør. Direksjonsmedlem dr. Balchen fikk den jobben, mens Mjelde skulle fortsette med samme lønn og dessuten fortsatt måtte fungere som den egentlige redaksjonelle

leder.²⁷ En ydmykelse han bare måtte akseptere, fordi han ikke ville søke jobb hos noen av sine «saakaldte kolleger» som han følte hadde overfalt ham etter dommen.²⁸

I Verdens Gang gikk det fra ille til verre. Krangel blant aksjonærene gjorde at det ikke var mulig å reise ny kapital. Mjelde solgte sin nye kutter for å «faa en del kontanter til min disposition for alle Tilfældes skyld».²⁹ Forskjellige innsidere forsøkte bak ryggen på redaktør Mjelde og hverandre å sikre seg det som måtte være igjen av aksjeselskapets aktiva.³⁰ En dag var det verken papir eller trykksvæerte til maskinene, og alt håp var tilsynelatende ute til den suspenderte men likevel regjerende redaktør Mons Mjelde ordnet opp. Han ga dis-

ponent Schack, som skulle ha hatt orden på dette, sparken. Schack var ifølge Mjelde ikke den mannen han hadde vært under Thommessen. Utpå høsten 1913 måtte aksjonærene til slutt kaste inn håndkle. Konkursboet solgte alle aktiva, inkludert trykkeri, setteri, og kontorutstyr, til kjøpere som var villige til å betale 50.000 kroner. Med i handelen fulgte også navnet «Verdens Gang».³¹

«Saken fikk dramatiske konsekvenser.»

23 TT, 20. mars 1913.

24 Ibid, 21. mars 1913.

25 Helge Krog (1939) «Det store Vi», Oslo: Gyldendal, s. 4: «Dagen» er «Verdens Gang», hvor jeg var journalist fra 1912. 1913 var avisens stilling uavlatelig kritisk. «Ja, redaktør Welle er redaktør Mjelde».

26 Mons til Lars Mjelde 11.4.13: «pressepøbelen har jo søkt å terrorisere ogsaa de høistærværdige herrer i Høiesteret».

27 Ibid

28 Ibid. Det ble, uten hell, gjort forsøk på å få Mjelde ekskludert fra Norsk Presseforbund.

29 Ibid

30 Mons til Lars Mjelde 25.10.1913, et meget detaljert og utførlig brev. Han beskriver kaoset i VG på denne tiden. Om hvordan forskjellige interesser forsøker å sikre seg konkursboet, beskrivelse av aktørene, som de senere redaktører Opedahl og Lehmkühl, og de interesser som til slutt etablerte Nye Verdens Gang. Som igjen måtte kaste kortene. Tidens Tegn overtok selskapets forlagsretter 5. februar 1923.

31 I denne artikkel velger jeg å kalle konkursboet «Verdens Gang nr 1».

Det store Vi

Nå var Mjelde uten jobb og uten inntekt. Men han hadde fortsatt sin reputasjon som en god journalist i behold. Hans gamle arbeidsgiver Olav Thommessen hadde heller ikke glemt Mjeldes egenskaper som avismann, til tross for Mjeldes støtte til Olaf Madsen i 1910. Thommessen forsto Mjeldes ønske om å dra til London for å bli utenrikskorrespondent ved å be Mjelde om å representere også Tidens Tegn i England. Støtten fra Tidens Tegn bidro til at han også kom til å representere tilsvarende aviser i Stockholm (Dagens Nyheter) og København (Politiken).

Alt var således ikke grått for Mjelde på denne tiden. Hans kollega i Verdens Gang fra 1912 var forfatteren Helge Krog. Han skrev et skuespillet som handlet om Verdens Gang i denne vanskelige perioden. Det het «Det store Vi». I skuespillets forord skriver Krog at Mjelde var modellen for redaktør Welle i komedien. Forfatteren hadde stor sympati og respekt for «redaktør Welle». Dette takket Mjelde for i et brev til forfatteren: «Du har satt et smukt minnesmerke over et vanskelig avsnitt i mitt liv». ³² Også Arne Garborg beæret Mons Mjelde med oppmerksomhet. I sitt stykke «Uforsonlige» i 1888 behandlet han kampen for eller imot Mjelde mellom de forskjellige aksjonærene i Kristiania-Posten.

Forfatterinnen Kitty Wentzel begynte i Verdens Gang da Mons Mjelde ble redaktør. Hun beskriver sin sjef slik: «Mjelde var en ganske steil natur, og virket delvis noksaa lite imøtekommende.

Han hadde faa venner tror jeg, men aktet og respektert var han av alle sine kolleger». ³³

Delikat spionsak

Tiden i London ble god for Mons M. Mjelde. Han fant hurtig fotfeste under de nye og store forholdene i Englands hovedstad og ble en god mann under hele den første verdenskrigen for de avisene han representerte. Han ble også en nyttig talsmann for det nøytrale Norges interesser overfor den engelske pressen.

I løpet av verdenskrigen ble Mjelde perifert involvert i en delikat spionsak. En «herr Alfred Hagn» fra Norge dukket opp i det lille norske presse miljøet i London. Han hevdet å representere Dagbladet og et

protysk blad som het «Ukens Revy». ³⁴ Som referanser brukte Alfred Hagn redaktør Viktor Mogens i «Ukens Revy» og den protyske litteraten Harris Aall. ³⁵ Bruken av disse referanser vakte Mjeldes mistenksomhet. Verken han eller andre i presse miljøet likte fyren og holdt ham på armelengdes avstand. De følte at det var noe ulent og usikkert omkring Hagn. Ingen i miljøet ble overrasket da de i 1917 plutselig fikk beskjed om at mannen var arrestert som spion for Tyskland. ³⁶ Som takk for den hjelp Mons Mjelde og en annen norsk journalist, Ella Anker, hadde ytet i forbindelse med oppklaring av denne spionsak

*«et smukt minnesmerke over et
vanskelig avsnitt i mitt liv»*

³² Mons Mjelde, til forfatter Helge Krog, udatert 1913, Anders Mjeldes privatarkiv.

³³ Kitty Wentzel, i brev til Gerd Mjelde, Fossheim Turisthotell, Lom, 24. sept.1953.

³⁴ RA, Utenriksdepartementet, Boks 5819, P25 02/17 England-Norge; Alfred Hagn.

³⁵ Begge kjente nazister under Quisling-regimet i Norge 1940 – 1945.

³⁶ Mons M. Mjelde; til utenriksminister Nils Claus Ihlen, London 4.06.1917.

fikk begge senere 1000 kroner i påskjønnelse fra den norske utenriksminister Ihlen.³⁷

I juni 1919 påtok Mjelde seg et spennende, men absolutt mer privat oppdrag. Rolf Thommessen, som overtok etter sin far som redaktør i Tidens Tegn i 1917, hadde kjøpt et større seilfartøy i England og trengte en seilerkyndig til å ta båten hjem til Norge. Thommessene kjente godt til Mjeldes erfaring fra sjøen og tilbød han jobben. Mjelde tok med sønnen Ditlev og fikk etter noe strev samlet sammen nok mannskap til å sette til sjøs. Båten var på «19 registerton... og saaledes adskillig større end den kutter jeg seilte til Nantes for nogen aar siden» skrev Mons til sin bror Lars den 4. juni 1919. De nådde Sandvika i Bærum en uke senere, der Rolf Thommessen bodde og hvor båten «Havfruen» skulle få sitt tilholdssted.

*«Han hadde faa
venner tror jeg.»*

Da presseattachefunksjonen ble opprettet ved den norske ambassaden i London var Mjelde selvskreven³⁸ til å få denne stillingen. Ved siden av arbeidet han for det norske handelskammer og redigerte kammerets publikasjoner. Da det ble tatt initiativ til å etablere et «Norway House» engasjerte han seg sterkt i dette og fikk til slutt mye av æren for at denne saken fikk en lykkelig avslutning. Hans kontor i denne bygningen utviklet seg til å bli et sentrum for norsk informasjonsvirksomhet i den engelske verden.³⁹

Mons M. Mjelde døde i London i 1924. De siste årene var han sentral i arbeide for norske interesser i den engelske hovedstaden.

37 Ambassadør Benjamin Vogt, til utenriksminister N. C. Ihlen, London 14.01.1919.

38 Tidens Tegns nekrolog over Mons M. Mjelde, 26.01.1924.

39 Tidens Tegn til Mjeldes 60-års-dag, 7. mars 1922.

Bidragssytarar

Henrik Grue Bastiansen er mediehistorikar og forskar ved Avdeling for mediefag ved Høgskolen i Volda. Han er dr. frå Universitetet i Oslo og skreiv om partipressens utvikling i verket *Norsk presses historie* (2010). Bastiansen har ein lang undervisnings- og forskarkarriere, og har gitt ut ei rekkje bøker innan medie- og pressehistorie og ytringsfriheitsforskning. Den siste boka hans, *Vaktbikkjefjernsynet. Kritisk journalistikk og undersøkende dokumentar i norsk TV*, kom på Høyskoleforlaget i vår.

Birgitte Kjos Fonn er utdanna sosiolog og statsvitar frå Universitetet i Oslo og London School of Economics. Ho er høgskolelektor ved Journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) og fagkoordinator for HiOAs fagliterære forfatterstudium. Fonn er tidlegare utanriksjournalist, har vore redaktør for tidsskriftet *Internasjonal politikk*, og har skrive om norsk utanrikspolitikk, pressehistorie og forskingshistorie i tillegg til skjønnlitteratur for barn og ungdom. Ho er bidragssytar til verket *Norsk presses historie* (2010). Den siste boka hennar, *Orientering. Rebellenes avis*, kom på Pax i vinter.

Axel Zetlitz Kielland (1907–1953) var tilsett i Dagbladet frå 1927 og vekte oppsikt som ein dyktig krimreportar og rettsreferent. Journalisten som brukte signaturen «Tattler», skreiv også dramatikk og romanar og han blei avisas teateranmeldar frå 1956. Han var forfattaren Alexander Kiellands barnebarn og blei ein heil journalistgenerasjons forbilde og stilideal på grunn av sin elegante, skarpe penn og store kunnskapar.

Øyvind Sørensen (1887–1962) var Noregs første heiltidstilsette avisteiknar. Frå 1909 til han døyde prega Sørensen Aftenpostens spalter i 50 år, berre avbrote av arbeid i VG 1914–1918. Treffsikre portrett i avisa var dei han blei mest anerkjent for i samtida. Han illustrerte også fleire bøker, var biletredaktør i A-Magasinet, medstiftar og mangeårig leiar i Tegnerforbundet og er innkjøpt av Nasjonalgalleriet. I dag er Sørensens illustrasjonar til 4.-7. samling av Trangviksposten dei mest kjende.

Henrik Thommessen er historikar og tok doktorgarden i 2009 på ei avhandling om avisa Tidens Tegn som ble grunnlagt av bestefar hans, Olaf Thommessen. I avhandlinga tek Thommessen eit sterkt oppgjær med bestefaren og rettar eit kritisk ljøs på disposisjonane han gjorde.

Pressehistorisk tidsskrift (Tidlegare Pressehistoriske skrifter)

Nr. 1/2004:

Arnhild Skre: «I dag må ingen sitte hjemme». Presse og partiloyalitet 1957 – 1973.

Presseminner: Reidar Venberget

Nr. 2/2004:

Øystein Sande m. fl.: Agitasjon og opplysning

Presseminner: Ingjerd Galtung

Nr. 3/2004:

Else-Beth Roaldsø: Å skrive i motvind. Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad

Hallvard Tjelmeland: Aviser som historisk kilde

Presseminner: Gunvor Gjessing, Odd Gjerstad og Sven R. Gjems

Nr. 4/2005:

Norhild Joleik: Albert Joleik – bladstyrer i brytningstid

Presseprofil: Manny Altern f Holst

Presseminner: Berit Vikdal Jensen, Fredrik Koch og Rolf Kluge

Nr. 5/2005:

Div. Forfattere: 1905 – Nu gjælder det at holde kjæft

Presseminner: Eivind Berdal og Eva Fosse

Nr. 6/2006:

Anne Hege Simonsen: De der ute – vi her hjemme. Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880-1940

Jo Bech-Karlsen: På sporet av en glemt stil. Litterær journalistikk på 1950- og 1960-tallet

Presseprofil: Ingebrigt Løberg

Presseminner: Arnulf Grut

Nr. 7/2006:

Tor Are Johansen: «Trangen til læsning stiger, selv oppe i Ultima Thule»

Aviser, ekspansjon og teknologisk endring ca 1763-1880

Presseminner: Oddmund Syvertsen

Presseprofil: Anton Blom

Nr. 8/2007:

Guri Hjeltnes (red): «Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?»

Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Presseprofil: Hans Lauritz Hanssen

Nr. 9/2007:

Tor Are Johansen: Hett bly og raske presser. Teknologisk endring i norsk avisproduksjon

Presseminner: Ada Schwabe Einarsen

Presseprofil: Olaf Madsen

Nr. 10/2008:

Sidsel Meyer: Så brøt stormen løs. Debatten om beredskapslovene høsten 1950

Bernt Ove Flekke: Eit historisk blikk på «Hele Norges sportsavis»

Presseminner: Gøril Strømholm

Presseprofil: Erik Loe

Nr 11/2009:

Henrik Grue Bastiansen: Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall. 1964-2009

Nr. 12/2009:

Sigurd Høst: Mye mer enn Akersgata. Norsk pressestruktur 1945-2009

Presseminner: Yngvar Holm

**Navneendring til
Pressehistorisk tidsskrift**

f.o.m. 2010-11-06

Nr 13/2010

Div. forfattarar: *Nordisk presse under andre verdenskrigen*

Presseminner: *Ivar Tollnes*

Nr 14/2010

Ivar Andenæs: *Halden Arbeiderblad – den siste partiavis*

Arnild Skre: *«En kostbar og farlig tid». Vestvedingen i norsk presse 1947-1949*

Presseprofil: *Arnvid Hasund*

Tidligere utgaver av Pressehistoriske skrifter/Pressehistorisk tidsskrift koster mellom 75 og 150 kroner og kan bestilles hos Norsk Pressehistorisk Forenings sekretær Elisabeth Vislie. Send nummeret på utgaven og antall sammen med bestillers navn og adresse til ev@mediebedriftene.no

Abonnement på Pressehistorisk tidsskrift tegnes samme sted. Det koster kr 300 pr år og inkluderer medlemskap i Norsk Pressehistorisk Forening.

